

ՆԱԽԱԳԻԾ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ԵՎ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՆԱԽԱԳԻԾ
ՄԱԶԾ ԲՆԱԱԿԱԿԱՆԱԿԱՆ և սոցիալական
կառավարման շրջանակ (ԲՍԿՇ/EMSF)

Ծրագրի անվանումը. Սեվանա լճի ավազանում հողային ռեսուրսների եվ արժեքավոր
Էկոհամակարգերի պահպանում եվ կայուն կառավարում ուղղված բազմակի օգուտների

Երկիր Հայաստան	Իրականացնող գործընկեր Շրջակա միջավայրի Նախարարություն	Կատարման եղանակ NIM
Նպաստող արդյունք (UNDAF/CPD, RPD, GPD): Նպաստող Արդյունք. ՄԱԿ-ի ԿԶՀ-ի Արդյունք 5. Էկոհամակարգերը կառավարվում են կայուն կերպով, և մարդիկ օգտվում են մասնակցային և դիմակայուն զարգացումից և կլիմայական-խելացի լուծումներից:		
ՄԱԶԾ Սոցիալական եվ բնապահպանական զննման կատեգորիա՝ Էական (substantial)	ՄԱԶԾ գենդերային նշիչ՝ GEN2	
Atlas Award ID: 00129882	Atlas Project/Արդյունք ID: 00123413	
UNDP-GEF PIMS ID համարը: 6586	GEF Ծրագրի ID համարը: 10854	

Հանրային խորհրդակցություն/Բազահայտման ծանուցում

Ամսաթիվ: 01/06/2023

Միավորված ազգերի կազմակերպության Չարգացման ծրագիրը (ՄԱԶԾ) հետադարձ կապ է խնդրում կցված
Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման շրջանակի Նախագծի և սույն ծրագրի սոցիալական և
բնապահպանական զննման ընթացակարգերի վերաբերյալ:

Մեկնաբանությունները և հարցերը կարող եք ուղարկել հետևյալ հասցեով.

ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր

Բնակության հասցե:

Հեռ: 060 530000 + 182

Առաջարկներն ուղարկել gayane.gharagebakyan@undp.org հասցեով մինչև 2023 թ. 10-ը օգոստոսի:

Կայք: <https://www.undp.org/armenia>

Բովանդակություն

Ափոփագիր	3
Հապավումներ	5
1. Ներածություն.....	6
1.1 Ծրագրի նկարագրությունը.....	6
1.2 Այս ԲՍԿԾ-ի նպատակը և շրջանակը	8
1.3 Հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունները	9
2. Բնապահպանական և սոցիալական հարցերի օրենսդրություն և ինստիտուցիոնալ շրջանակներ	12
2.1 Ազգային օրենսդրություն, քաղաքականություն և կանոնակարգեր	12
2.1.2 Բնապահպանական կառավարում.....	13
2.1.3 Կենսաբազմազանության պահպանություն և մշակութային ժառանգություն	13
2.1.4 Հողի օտարման և օգտագործման սահմանափակում և կառավարում	15
2.1.5 Ռեսուրսների արդյունավետություն և աղտոտման կանխարգելում և կառավարում	15
2.1.6 Աշխատանք	16
2.2 Միջազգային կոնվենցիաներ.....	16
2.3 ՄԱԶԾ-ի սոցիալական և բնապահպանական չափորոշիչներ	17
2.4 Քաղաքականության շրջանակում առկա բացերը	19
3. Սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների ստուգման, գնահատման և կառավարման ընթացակարգեր	20
3.1 Ագրո-բնապահպանական վճարումների սխեմայի (Արդյունք 3.1.1) և Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող դրամաշնորհների ընտրություն (Արդյունք 3.1.4).....	20
3.2 Արդյունք 1.1.2.-ի ՌՍԷԳ-ներ	20
3.3 2.1.1 և 3.1.2 Արդյունքների աշխատանքների ստուգում և նպատակային գնահատում կամ ՇՄՍԳ	21
3.4 Ցուցադրական վայրերի զննում և գնահատում 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.3 Արդյունքներում	22
3.5 Հետազա զննում	23
3.6 Այլ համապատասխան պլաններ.....	23
4. Ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածություններ և կարողությունների զարգացում.....	24
4.1 Դերերն ու պարտականությունները այս ԲՍԿԾ-ի իրականացման համար	24
4.2 Կարողությունների զարգացում.....	28
5. Շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածություն և տեղեկատվության բացահայտում.....	28
6. Հաշվետուություն և բողոքների լուծման մեխանիզմներ.....	29
6.1 ՄԱԶԾ-ի հաշվետվողականության մեխանիզմները	29
6.2 Ծրագրի մակարդակով Բողոքների լուծման մեխանիզմներ.....	30
7. ԲՍԿԾ-ի իրականացման բյուջե	31
8. Մոնիտորինգի և գնահատման միջոցառումներ	31
9. Հավելվածներ	36

9.1	SESP ձևանմուշ	36
9.2	Գործընթացի շրջանակային ձևանմուշ	37
9.3	Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատման (ԲՍԱԳ) ցուցիչ ուրվագիծ ...	39
9.4	Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանի (ԲՍԿՊ) ցուցիչ ուրվագիծ.....	41
9.5	Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգերի ձևանմուշ	43
9.6	Առաջադրանքների նմուշ. Ծրագրի մակարդակով Բողոքների լուծման մեխանիզմ.....	47

Աղյուսակների ցանկ

Աղյուսակ 1. Ծրագրի նախապատրաստման ընթացքում իրականացված սթրինինգի հիման վրա գործարկված երաշխիքների ամփոփում.....	18
Աղյուսակ 2. ԲՍԿԾ-ի իրականացման համար ծրագրի մակարդակի ծախսերի բաշխում.....	31
Աղյուսակ 3. ԲՍԿԾ M&E պլան և գնահատված բյուջե.....	33

Նկարների ցանկ

Նկար 1. Ծրագրի կազմակերպման կառուցվածքը	28
---	----

Ամփոփագիր

Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման այս շրջանակը (ԲՍԿՇ / ESMF) պատրաստվել է ՄԱԶԾ «Սևանա լճի ավազանում հողային ռեսուրսների և արժեքավոր էկոհամակարգերի պահպանում և կայուն կառավարում ուղղված բազմակի օգուտների» ծրագրի առաջարկը ԳԷՅ-ին ներկայացնելու համար: Դրա նպատակն է նկարագրել ծրագրի սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի գնահատման, գնահատման և կառավարման ընթացակարգը ՄԱԶԾ-ի Սոցիալական և բնապահպանական գնահատման ընթացակարգի (SESP) միջոցով: ESMF-ը կիրականացվի Շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից՝ իր Բնապահպանական ծրագրերի իրականացման գրասենյակի (ԲՇԻԳ / EPIU) միջոցով՝ ներգրավելով առաջադրանքների ղեկավարներին և որակավորված փորձագետների թիմին և վերահսկվող ՄԱԶԾ ԿՇՄԴ (կլիմա, շրջակա միջավայր և դիմակայունություն) պորտֆելի մենեջերի կողմից: Ռիսկերի կառավարման միջոցառումները մշտադիտարկվելու են ծրագրի ողջ ընթացքում:

ՄԱԶԾ-ի SESP-ի միջոցով ծրագրի մշակման փուլում իրականացված նախնական վերլուծությունը և ստուգումը բացահայտեցին ծրագրի գործունեության հետ կապված հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերը: Սթրիկնիզը սահմանել է, որ ծրագիրը գնահատվել է որպես Էական ռիսկ կրող և բացահայտվել են 13 ռիսկեր, որոնցից 3 գնահատվել են որպես Էական, իսկ 10 որպես միջին, հետևյալ կերպ.

- **Ռիսկ 1.** Ծրագրի որոշ գործողություններ, ինչպիսիք են Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեման և ծրագրի կողմից աջակցվող դրամաշնորհները, որոնք գտնվում են որոշում կայացնողների աջակցման վտանգի տակ, կարող են խտրականություն դրսևորել խոցելի խմբերի (ավելի քիչ հող և կարողություններ ունեցող փոքր սեփականատերերի) նկատմամբ, ներառյալ կանանց, և նվազեցնել նրանց հասանելիությունը տրամադրվող արտոնություններին - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 2.** Պարտականություն կրողները՝ ազգային և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք պատասխանատու են մարզերի և տեղական հողօգտագործման պլանավորման համար, չունեն համապատասխան տեխնիկական կարողություններ՝ պլանավորելու և մասնակցային ձևով ծրագրավորելու և ներդնելու հողի դեգրադացիայի չեզոքության/LDN-ին համապատասխան հողօգտագործման պլանավորումը և կենսաբազմազանության հիմնական նկատառումները տեղական մակարդակների ռազմավարություններում - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 3.** ՅԴԶ-ով (հողի դեգրադացիայի չեզոքություն/Land Degradation Neutrality/LDN) համատեղելի Տարածական հողօգտագործման ինտեգրված պլանները և արտավայրերի ու անտառների կառավարման պլանները կարող են հանգեցնել կարճաժամկետ կամ երկարաժամկետ տնտեսական տեղաշարժի - **Էական ռիսկ**
- **Ռիսկ 4.** Բնական ռեսուրսների հասանելիության սահմանափակումները կամ դրանց սպառումը օրենքով սահմանված պարկերում և պահպանվող տարածքներում կարող են ազդել խոցելի խմբերի կենսապահովման վրա - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 5.** Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող ջրի/արոտների/անտառների կառավարման պլանները կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ կենսաբազմազանության կրիտիկական կենսամիջավայրերի եվ տեսակների վրա - **Էական ռիսկ**
- **Ռիսկ 6.** Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող ՅԴԶ համատեղելի ՅԿԿ (հողի կայուն կառավարման - Sustainable Land Management/SLM) միջոցառումները և կենսաբազմազանության պահպանման գործողությունները կարող են հանգեցնել կլիմայի փոփոխության ազդեցությունից թիրախային տարածքների խոցելիության ավելացմանը - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 7.** Անտառների օժանդակ վերականգնման և անտառային էկոհամակարգի կառավարման բարելավմանն ուղղված միջոցառումները կարող են ոչ միտումնավոր բացասական ազդեցություն ունենալ տեսակների կամ էկոհամակարգերի վրա - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 8.** Ծրագրի աշխատողները, ներառյալ երրորդ կողմի կապալառուների կողմից վարձվածները, կարող են ոչ միտումնավոր ընդգրկվել այնօսի աշխատանքային պայմաններում, որոնք չեն համապատասխանում աշխատանքային միջազգային չափանիշներին, ներառյալ երեխաների աշխատանքին և աշխատանքի առողջությանն ու անվտանգությանը վերաբերող չափանիշներին - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 9.** Ծրագիրը կարող է ակամա նպաստել կանանց նկատմամբ խտրականությունների շարունակմանը: Կան մշտական անհավասարություններ տղամարդկանց և կանանց միջև,

հատկապես գյուղական վայրերում, և որոշ էթնիկ փոքրամասնությունների համայնքների նահապետական մշակույթներում, որոնք կարող են ակամա կրկնվել կամ սրվել - **Միջին ռիսկ**

- **Ռիսկ 10.** ՊՏ-ների պարեկության բարելավված կարողությունները, բնապահպանական կանոնակարգերի ավելի խիստ կիրառումը (ևոր կառավարման պլանի համաձայն բարելավված գոտիավորման շնորհիվ) կարող են ազդել ծրագրի տարածքում մոտակա համայնքների կենսապահովման վրա - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 11.** Տեղական ոստիկանության հետ հնարավոր համագործակցությունը և պահպանվող տարածքներում որսագողության դեմ պայքարի բարելավված գործողությունները կարող են վեճեր խթանել տեղական համայնքների և ավանդական կենսագործունեության նկատմամբ - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 12.** Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող ցուցադրական գործողությունները կարող են ակամա վնաս պատճառել մշակութային և պատմական նշանակության վայրերին և/կամ պատահական գտածոներին - **Միջին ռիսկ**
- **Ռիսկ 13.** «Սևան» ազգային պարկի մոնիթորինգի/դիտակետերի հետ կապված փոքրածավալ շինարարությունը, ոռոգման ենթակառուցվածքների աջակցվող փոքրածավալ հիդրոտեխնիկական վերանորոգումները գյուղացիական տնտեսությունների մակարդակով ԿԿՏ/ԿԹՏ-ների շուրջ և Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեմայի հետ կապված որոշ գործողություններ կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ կրիտիկական կենսամիջավայրերի և տեսակների վրա, համայնքների և աշխատողների առողջության ու անվտանգության վրա, և հանգեցնել աղտոտվածության և ջերմոցային գազերի արտանետումների ավելացմանը - **Էական ռիսկ**

ԲՍԿԾ-ն պահանջում է.

- Լրացուցիչ զննում, որպես ծրագրի տարածքների ընտրության մաս, և SESP-ի թարմացումներ ծրագրի ողջ ընթացքում
- Տարածքային և ինտեգրված հողօգտագործման պլանների (ISLUPs) (Արդյունք 1.1.2) Ռազմավարական բնապահպանական և սոցիալական գնահատում (Strategic Environmental and Social Assessment/SESA) և առաջարկություններ, որոնք կարտացույցեն Ջրային-հողային կառավարման պլաններում (Արդյունք 3.1.2), Արտավայրերի կառավարման պլաններում (Արդյունք 3.1.1), և Անտառների կառավարման պլաններում (Արդյունք 3.1.3):
- Սքրինինգ և, անհրաժեշտության դեպքում, նպատակային գնահատում կամ Շրջակա միջավայրի և սոցիալական ազդեցության գնահատում (ԲՍԱԳ/ESIA), դիտաշտարակների (արդյունք 2.1.1) և ֆերմերային հիդրոտեխնիկական վերանորոգման աշխատանքներ (Արդյունք 3.1.2) տեղադրելու համար՝ հիմնված տեղանքի զննման և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) ազգային օրենսդրական պահանջների վրա:
- Ցուցադրական վայրերի զննում և, անհրաժեշտության դեպքում, նպատակային գնահատում (Արդյունք 3.1.1, Արդյունք 3.1.2, Արդյունք 3.1.3)՝ հիմնված տեղանքի զննման և ՇՄԱԳ-ի ազգային օրենսդրության պահանջների վրա:
- Գործընթացային շրջանակը (Process Framework) կիրականացվի ISLUP-ների (արդյունք 1.1.2), արտավայրերի կառավարման պլանների (արդյունք 3.1.1) և անտառների կառավարման պլանների (արդյունք 3.1.3) մշակման ընթացքում:
- Ծրագրի Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլանի և գեներային գործողությունների պլանի թարմացում հիմնվելով ձեռնարկված գնահատումների արդյունքների վրա:

Հապավումներ

EIA / ՇՄԱԳ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում / Environmental Impact Assessment
EPIU	Բնապահպանական ծրագրերի իրականացման բաժին / Environmental Project Implementation Unit
ESIA/ ԲՍԱԳ	Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատում / ԲՍԱԳ Environmental & Social Impact Assessment
ESMF	Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման շրջանակ / ԲՍԿԾ Environmental & Social Manag. Framework
ESMP	Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլան / ԲՍԿՊ Environmental and Social Management Plan
GAP	Գենդերային գործողությունների ծրագիր / Gender Action Plan
GEF/ԳԷՀ	Գլոբալ բնապահպանական հիմնադրամ / Global Environment Facility
GRM	Բողոքների լուծման մեխանիզմ / Grievance Redress Mechanism
IBA	Թռչունների և կենսաբազմազանության կարևոր տարածք / Important Bird and Biodiversity Area
ISLUP	Ինտեգրված տարածքային և հողօգտագործման պլաններ / Integrated Spatial and Land Use Plans
KBA	Հիմնական կենսաբազմազանության տարածք / Key Biodiversity Area
LDN	Հողի դեգրադացիայի չեզոքություն / Land Degradation Neutrality
LMP	Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգեր / Labour Management Procedures
M&E	Մոնիտորինգ և գնահատում / Monitoring and Evaluation
MOE	Շրջակա միջավայրի նախարարություն / Ministry of Environment
NGO/ՅԿ	Հասարակական կազմակերպություն / Non-Governmental Organization
PA/ՊՏ	Պահպանվող տարածքներ / Protected Areas
PIMS	Ծրագրի տեղեկատվական կառավարման համակարգ / Project Information Management System
PIR	Ծրագրի իրականացման վերանայում / Project Implementation Review
PMU	Ծրագրի կառավարման միավոր / Project Management Unit
PPG	Ծրագրի նախապատրաստման դրամաշնորհ / Project Preparation Grant
RP	Պատասխանատու կողմ / Responsible Party
SDGs /ԿԶՆ	Կայուն զարգացման նպատակներ / Sustainable Development Goals
SECU	Սոցիալական և բնապահպանական համապատասխանության բաժին / Social and Environmental Compliance Unit
SES	Սոցիալական և բնապահպանական ստանդարտներ (ՄԱԶԾ) / Social and Environmental Standards (UNDP)
SESA	Ռազմավարական բնապահպանական և սոցիալական գնահատում / Strategic Environmental and Social Assessment
SESP	Սոցիալական և բնապահպանական գնման ընթացակարգ (ՄԱԶԾ) / Social and Environmental Screening Procedure (UNDP)
SOP	Ստանդարտ գործառնական ընթացակարգ / Standard Operating Procedure
TBD	Կորոշվի / To be determined
UNDP/ՄԱԶԾ	ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր / United Nations Development Programme
UNDP CO / ՄԱԶԾ ՀԳ	Միավորված ազգերի կազմակերպության Չարգացման ծրագրի երկրի գրասենյակ / United Nations Development Programme Country Office
ԱՄՆ դոլար	Միացյալ Նահանգների դոլար / United States Dollar

1 Ներածություն

Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման այս շրջանակը (ԲՍԿԸ/ESMF) պատրաստվել է ԳԷՅ-ի կողմից ֆինանսավորվող «Սևանա լճի ավազանում հողային ռեսուրսների և արժեքավոր Էկոհամակարգերի պահպանում և կայուն կառավարում ուղղված բազմակի օգուտների» ծրագրի համար: ԲՍԿԸ-ն կիրականացվի Շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից՝ իր Ծրագրերի իրականացման բաժնի (ԾԻԳ) միջոցով՝ ներգրավելով առաջադրանքների ղեկավարներին և որակավորված փորձագետների թիմին և վերահսկվող ՄԱԶԾ ԿՇՄԴ (UNDP CER) պորտֆելի ղեկավարի կողմից: Ռիսկերի կառավարման միջոցառումները մշտադիտարկվելու են ծրագրի ողջ ընթացքում:

1.1 Ծրագրի նկարագրությունը

Ծրագրի նպատակն է բարելավել Սեվանա լճի Էկոհամակարգերի եվ կենսապայմանների ճկունությունը՝ հողի դեգրադացիայի չեզոքության (LDN) համատեղելի ցամաքային ջրերի ինտեգրված կառավարման միջոցով, Պահպանվող տարածքների (ՊՏ) եվ կենսաբազմազանության հիմնական տարածքների/Կարելվոր թռչնաբանական եվ կենսաբազմազանության (KBAs/IBAs) շրջակա միջավայրի արդյունավետ լանդշաֆտների տարածքներում: Այս ծրագրի կողմից առաջարկված բաղադրիչները նախագծվել են ԳԷՅ-ի եվ համաֆինանսավորման հասանելի շրջանակներում՝ հողի եվ կենսաբազմազանության ռեսուրսների վնասման համապատասխան գործոնները լուծելու համար: Ծրագիրը կհանգեցնի Գլոբալ բնապահպանական օգուտների՝ օգտագործելով մասնակցային մոտեցում, որն ապահովում է կանանց, երիտասարդների եվ խոցելի խմբերի խթանումը եվ հավասար մասնակցության հնարավորությունները:

Թիրախային տարածքներ. Ծրագրի թիրախային տարածքը Սեվանա լճի ավազանի լանդշաֆտն է, որն ընդգրկում է Գեղարքունիքի եվ Վայոց ձորի երկու մարզերը (մարզեր): Թիրախային շրջաններն ու համայնքները տիրապետում են կյանքին աջակցող բնական Էկոհամակարգերի, ջրաճահճային տարածքների, Սեվանա լճի եվ KBA/IBA-ների մեծ մասը:

Ծրագրի հինգ բաղադրիչները, ներառյալ ելքերն ու արդյունքները, ներկայացված են ստորև.

Բաղադրիչ 1: Սեվանա լճի ավազանի լանդշաֆտում հողերի դեգրադացիայի չեզոքության խթանում՝ արտադրողականություն եվ Էկոլոգիական լանդշաֆտի ճկունություն ապահովելու համար:

Ելք (Outcome) 1.1: Գեղարքունիքի եվ Վայոց ձորի մարզերում հողերի դեգրադացիայի չեզոքությունը (ՅԴԶ) խթանվել է բազմաճյուղ լանդշաֆտային ինտեգրված մոտեցումների միջոցով. Այս արդյունքը ձեռք կբերվի հողերի դեգրադացիայի միտումների և դրդապատճառների քարտեզագրման միջոցով՝ ներառելով գենդերային տարբերակված վերլուծություն այն մասին, թե ինչպես են անհավասարությունները և գենդերային անհավասարակշռությունը նպաստում հողերի դեգրադացմանը և գնահատելով դրա ծախսերը: Այս ելքն ունի չորս արդյունք, որոնք կնպաստեն Սևանա լճի ավազանի լանդշաֆտի ՅԴԶ-ին.

Արդյունք (Output) 1.1.1. Գնահատվել են հողերի դեգրադացիայի միտումները, ՅԴԶ թիրախների և Գեղարքունիքի (534,900 հա) և Վայոց ձորի (230,800 հա) մարզերի համար մոնիտորինգի համակարգի մշակում՝ ապահովելով դեգրադացված հողերի բարելավում ինտեգրված լանդշաֆտային պլանավորման միջոցով խուսափել – նվազեցնել - վերականգնել շրջանակի կիրառմամբ:

Արդյունք 1.1.2. ՅԴԶ համատեղելի Տարածական և հողօգտագործման պլանների (ISLUPS) մշակում՝ տեղեկացված կլիմայի փոփոխության խոցելիության, հողերի դեգրադացիայի Էկոնոմիկայի (ELD) և կենսաբազմազանության արժեքների վրա:

Արդյունք 1.1.3. Ամրապնդել միջուրտային համակարգում՝ վերահսկելու տարածաշրջանային ՅԴԶ թիրախների սահմանումը և իրականացումը, հողօգտագործման ինտեգրված պլանավորումը և ուժեղացված բնապահպանական կառավարումը Սևանա լճի ավազանի լանդշաֆտում:

Արդյունք 1.1.4. Տարածաշրջանային և տեղական իշխանությունների, բնական ռեսուրսների օգտագործողների համար ՅՂԶ-ի, ՅԿԿ-ի և հողօգտագործման պլանավորման մեթոդաբանությունների համար՝ տեղեկացված ELD հայեցակարգով:

Բաղադրիչ 2. Կենսաբազմազանության եվ կրիտիկական կենսամիջավայրերի ապահովում Կենսաբազմազանության ծառայությունների համար՝ որպես հիմք Սյանա լճի ավազանի լանդշաֆտում Էկոհամակարգային ծառայությունների չվատթարացման համար:

Ելք 2.1. Կենսաբազմազանության ապահովված կարգավիճակը «Սևան» ազգային պարկում (147,456 հա) ուժեղացված ՊՏ կարողությունների շնորհիվ՝ ավելի լավ վերացնելու Սևանա լճի լանդշաֆտի հիմնական ՊՏ/ԿԲԱ-ում գլոբալ նշանակության տեսակների եվ կենսավայրերի համար հիմնական սպառնալիքները: Ելքը կկենտրոնանա «Սևան» ազգային պարկի (147,456 հա) կենսաբազմազանության կարգավիճակի ապահովման վրա՝ ՊՏ հզորացված կարողությունների միջոցով՝ Սևանա լճի լանդշաֆտի հիմնական ՊՏ/ԿԲԱ խարսխված գլոբալ նշանակալից տեսակների և կենսամիջավայրերի հիմնական սպառնալիքներին ավելի լավ արձագանքելու համար:

Արդյունք 2.1.1. «Սևան» ազգային պարկի կառավարման արդյունավետության բարելավում ՊՏ ռեժիմի համապատասխանության և կիրարկման միջոցով, ՊՏ ենթակառուցվածքի ուժեղացում, կլիմայի փոփոխության նկատմամբ զգայուն ինտեգրված մոնիտորինգի տվյալների բազա, բարելավված պարեկային և կիրարկման կարողությունները բնապահպանական կարգավորման, հետազոտությունների և մոնիտորինգի, ինչպես նաև տեսակների վրա կենտրոնացված պահպանման հմտությունների և կարողությունների ամրապնդում:

Արդյունք 2.1.2. «Սևան» ազգային պարկի բիզնես պլանի և զբոսաշրջության ենթակառուցվածքների ուժեղացում: Այգու կենսաբազմազանության արժեքների ֆինանսավորման նորարարական մեխանիզմի առաջարկ: Հանրային-մասնավոր համագործակցություն՝ Սևանա լճի բնության արժեքների արժևորման համար:

Ելք 2.2 Կենսաբազմազանության պահպանման գնահատումներ եվ առաջարկվող միջոցառումներ Սևանա լճի լանդշաֆտում ՊՏ-ից դուրս կենսաբազմազանության թեժ կետերի համար: Արդյունքը նպատակաուղղված կլինի կենսաբազմազանության արժեքներին ՊՏ շրջակայքում գտնվող արտադրական լանդշաֆտում և կաջակցի դրանց ինտեգրմանը լանդշաֆտի ներսում՝ հետևաբար աջակցելով Էկոհամակարգային հիմնական ծառայություններին, որոնց վրա է հիմնված տեղական ապրուստի ստեղծվումը:

Արդյունք 2.2.1. Կենսաբազմազանության հիմնական տարածքները (KBAs) և կենսաբազմազանության այլ թեժ կետերը Սևանա լճի ավազանի լանդշաֆտում, որոնք գտնվում են ՊՏ-ից դուրս, հայտնաբերված, քարտեզագրված, գնահատված պահպանության կարգավիճակը և կլիմայական զգայուն պահպանման միջոցառումները ներառված են Տարածական և հողօգտագործման ինտեգրված պլաններում/ISLUP-ներում (օգտագործվում են որպես ներդրում Արդյունքներ 1.1.2, 3.1.1 և 3.1.3):

Բաղադրիչ 3. Սևանա լճի լանդշաֆտի կայուն եվ կենսաբազմազանության համար բարենպաստ տնտեսական զարգացում եվ տեղական համայնքների խթանում

Ելք 3.1. Սևանա լճի արտադրության լանդշաֆտում խրախուսվում են կենսաբազմազանության համար բարենպաստ եվ ՅՂԶ համատեղելի ՅԿԿ պրակտիկաները: Այս ելքի համաձայն՝ ծրագիրը կցուցադրի ՅՂԶ-ի հետ համահունչ ՅԿԿ միջոցառումներ 10,000 հա ոռոգվող գյուղատնտեսական տարածքների, 150,000 հա արոտավայրի, 8,000 հա անտառային Էկոհամակարգերի համար, որոնք կներառվեն կայուն կառավարման ռեժիմների տակ:

Արդյունք 3.1.1. Արոտավայրերի կայուն կառավարման պլաններ թիրախային գյուղերի մակարդակով, որոնք համահունչ են ՅՂԶ-ի գնահատմանը և տարածքային և հողօգտագործման ինտեգրված պլաններին (ISLUPs), ներառյալ կենսաբազմազանության միջոցառումները պալեարկտիկ խոտհարքների պահպանման համար: Արոտօգտագործողների 10 ասոցիացիաներ կարողացել են կիրառել կենսաբազմազանության համար բարենպաստ ՅԿԿ միջոցներ՝ ՅՂԶ և կայուն կենսամիջոցների ստեղծմանը հասնելու համար:

Արդյունք 3.1.2. Կլիմայի նկատմամբ զգայուն և ԶԴԶ-ի հետ համատեղելի Ձրի և հողի կառավարման պլաններ ընտրված համայնքներում, որոնք կհանգեցնեն հողի բարելավմանը նորարարական ոռոգման տեխնոլոգիաների և կլիմայի դիմակայուն մշակաբույսերի մշակման միջոցով, որոնք համահունչ են ԶԴԶ սկզբունքներին: ՁՕԸ-երի հզորացում ուղղված կայուն մշակաբույսերի և ագրոանտառային միջոցառումների ցուցադրմանը:

Արդյունք 3.1.3. Անտառների կայուն կառավարման պլաններ, որոնք հասցեագրում են անտառների դեգրադացիոն և Էկոլոգիական կապակցվածությունը՝ անտառների կայուն կառավարման և աջակցող վերականգնման միջոցով:

Արդյունք 3.1.4. Ներդրումներ համայնքի վրա հիմնված կենսաբազմազանության համար բարենպաստ կայուն օգտագործման միջոցառումներում և աջակցություն ՊՏ-ի, KBA-ների բուժերային գոտիներում և միջանցքներում փոքր Էկոտուրիզմի օպերատորներին՝ նպատակ ունենալով այլընտրանքային եկամուտ ապահովել տեղական համայնքներին:

Բաղադրիչ 4: Գիտելիքների կառավարում և ուսուցում

Արդյունք 4.1. Լավագույն փորձը եվ դասերը հասանելի են եվ կիրառվում են երկրի եվ տարածաշրջանի այլ արտադրական լանդշաֆտներում: Ծրագիրը հիմնվելու է նախկին նմանատիպ փորձի վրա և բացահայտելու, վերլուծելու և կիսվելու է քաղված դասերը, որոնք կարող են օգտակար լինել նմանատիպ ապագա ծրագրերի նախագծման և իրականացման համար: Ծրագիրը կբացահայտի և կմասնակցի, ըստ համապատասխանության՝ գիտական, քաղաքական և/կամ ցանկացած այլ ցանցերում, որոնք կարող են՝ քաղված դասերի շնորհիվ օգտակար լինել ծրագրի իրականացման համար:

Արդյունք 4.1.1. Տեղական համայնքների և որոշում կայացնողների գիտելիքների և իրազեկության բարձրացում Սևանա լճի ավազանի ԶԴԶ-ի և հիմնական արժեքների վերաբերյալ՝ կապված ջրի և կենսաբազմազանության Էկոհամակարգի ծառայությունների օգտագործման հետ:

Արդյունք 4.1.2. Փորձը, լավագույն փորձը և քաղված դասերը ԶԴԶ-ի, ԶԿԿ-ի, կենսաբազմազանության և ջրի կառավարման մասին, որոնք հավաքվել, համակարգվել և հասանելի են դարձել տարբեր հարթակների միջոցով պետական և մասնավոր շահագրգիռ կողմերի համար՝ երկրի և տարածաշրջանի այլ արտադրական լանդշաֆտներում և ջրհավաք ավազաններում օգտագործելու համար:

ԶԴԶ-ի, ԶԿԿ-ի, կենսաբազմազանության և ջրային կառավարման վերաբերյալ քաղված փորձը և դասերը, լավագույն պրակտիկաները հավաքվել են, սիստեմավորվել և տարբեր հարթակների միջոցով հասանելի են պետական և մասնավոր շահագրգիռ կողմերի համար՝ երկրի և տարածաշրջանի այլ արտադրական լանդշաֆտներում և ջրբաժաններում օգտագործելու համար:

Բաղադրիչ 5: *Մոնիտորինգ և գնահատում*

Արդյունք 5.1. Ծրագրի ՄԳ/M&E համակարգը եվ Գլոբալ բնապահպանական օգուտների մոնիտորինգը (GEB) ապահովում են շարունակական ուսուցում եվ հարմարվողական կառավարում: Այս արդյունքը ներառում է ծրագրի գործող ՄԳ համակարգ, գլոբալ բնապահպանական օգուտների և համաօգուտների մոնիտորինգ և գնահատում՝ ըստ սեռերի բաժանված, որոնք կստեղծվեն ծրագրի կողմից: Այն կներառի նաև միջնաժամկետ և վերջնական գնահատում:

Արդյունք 5.1.1. Իրականացված մոնիտորինգի և գնահատման միջոցառումների շարքի իրականացում: Ծրագրի մոնիտորինգի և գնահատման գիտելիքները համակարգված կերպով ինտեգրված են ծրագրի կառավարման և պլանավորման մեջ:

1.2 Այս ԲՍԿԾ/ESMF-ի նպատակը եվ շրջանակը

Այս փուլում ոչ բոլոր գործողություններն են ամբողջությամբ հստակեցված տեղանքների և միջամտությունների առումով, և որպես այդպիսին դրանք չեն կարող ամբողջությամբ գնահատվել բոլոր հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի և ազդեցությունների համար: Այս ESMF-ը,

հետևաբար, պատրաստվել է սահմանելու սկզբունքներ, կանոններ, ուղեցույցներ և ընթացակարգեր ծրագրի հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների գնման, գնահատման և կառավարման համար, քանի որ դրանք մշակվել և նախագծվել են ՄԱՉԾ-ի սոցիալական և բնապահպանական պահանջներին համապատասխան: Ստանդարտներ (SES) և ազգային ուղեցույցներ: Ծրագրի իրականացնող գործընկերը (Հայաստանի Հանրապետության շրջակա միջավայրի նախարարությունը) և պատասխանատու կողմը (WWF Հայաստան) և Բնապահպանական ծրագրերի իրականացման բաժինը (EPMU) կվերահսկեն ԲՍԿՀ-ի իրականացումը,

Այս ԲՍԿՀ-ն սահմանում է ծրագրի պոտենցիալ, ներկայումս բացահայտված սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի մանրամասն գնման և գնահատման, ինչպես նաև անհրաժեշտ կառավարման պլաններ պատրաստելու և հաստատելու համար, և որտեղ հնարավոր չէ խուսափել, նվազեցնելու, մեղմելու և այս ծրագրի հայտնաբերված անբարենպաստ ազդեցությունները կառավարելու քայլերը: Դրա շրջանակն ընդգրկում է Բաժին 1.1-ում նկարագրված ծրագրի բոլոր գործողություններն այնքանով, որքանով դրանք բացահայտվել են ծրագրի մշակման այս փուլում:

1.3 Հնարավոր սոցիալական եվ բնապահպանական ազդեցությունները

PPG փուլում ՄԱՉԾ SESP-ն օգտագործվել է այս ծրագրի հետ կապված հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերը բացահայտելու համար: Ծրագիրը մանրակրկիտ ուսումնասիրվել է իր տեսակի, գտնվելու վայրի, մասշտաբի, զգայունության և դրա հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների կարևորության վերաբերյալ: Ծրագրի բոլոր գործողությունները ենթարկվել են սկրինինգի, ներառյալ պլանավորման աջակցությունը, քաղաքականության խորհրդատվությունը և կարողությունների զարգացումը, ինչպես նաև տեղանքին հատուկ ֆիզիկական միջամտությունները: Սկրինինգն ընդգծեց ծրագրի մտադրությունները, քանի որ դրանք վերաբերում էին մարդու իրավունքների, գենդերային հավասարության և կանանց հզորացմանը և շրջակա միջավայրի կայունությանը:

SESP-ն ընդհանուր առմամբ սահմանել է տասներեք ռիսկ, որոնցից երեքը գնահատվել են որպես Էական նշանակություն, իսկ մնացած տասը՝ միջին։ հետևաբար, SESP ռիսկերի դասակարգման ընդհանուր վարկանիշը ծրագրի համար «Էական» է:

Էական ռիսկ՝ ինչպես սահմանվում է ՄԱՉԾ-ի SESP-ով, «*Ծրագրեր, որոնք ներառում են պոտենցիալ անբարենպաստ սոցիալական և բնապահպանական ռիսկեր և ազդեցություններ ունեցող գործողություններ, որոնք ավելի բազմազան կամ բարդ են, քան միջին ռիսկային ծրագրերը, բայց մտնում են սահմանափակ մասշտաբով և ավելի փոքր մասշտաբով, քան բարձր ռիսկային ծրագրերը (օրինակ՝ շրջելի և կանխատեսելի են, ավելի փոքր հետք կամ կուտակային ազդեցությունների ավելի քիչ ռիսկային են)*»:

Հետևյալներն են ծրագրի ռիսկերը և դրանց նշանակությունը, ինչպես նշված է լրացված SESP-ում, որը ներկայացված է Հավելված 9.1-ում:

- **Ռիսկ 1. Ծրագրի որոշ գործողություններ, ինչպիսիք են Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեման եվ ծրագրի կողմից աջակցվող դրամաշնորհները, որոնք գտնվում են որոշում կայացնողների աջակցման վտանգի տակ, կարող են խտրականություն դրսյորել խոցելի խմբերի (ավելի քիչ հող եվ կարողություններ ունեցող փոքր սեփականատերերի) նկատմամբ, ներառյալ կանանց եվ կին ձեռներեցներին, եվ նվազեցնել նրանց հասանելիությունը տրամադրվող արտոնություններին (միջին ռիսկ):** Կանայք կարող են անբավարար ներկայացված լինել՝ արմատացած սոցիալական և մշակութային նորմերի պատճառով: Աղբբեջանի հետ սահմանին՝ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության գոտում գտնվող տեղական համայնքները զանգվածաբար տուժել են պատերազմից: Տեղահանված մարդկանց, պատերազմի վետերանների, վիրավորների, նոր հաշմանդամների և նրանց ընտանիքների, կերակրողին կամ արտադրական ակտիվները կորցրած ընտանիքների կարիքները պետք է առաջնահերթություն ստանան՝ հիմնվելով մարդասիրության, չեզոքության, անաչառության և անկախության սկզբունքների վրա: Հետևաբար, ծրագրի գործողությունները կարող են ամբողջությամբ չներառել կամ չարտացոլել կանանց և խոցելի համայնքների տեսակետները և ապահովել նրանց ներգրավվածության և օգուտներ ստանալու հավասար հնարավորություններ: Համակցված գործողություններ. 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.4:

- **Ռիսկ 2. Պարտականություն կրողները՝ ազգային եվ տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք պատասխանատու են մարզերի եվ տեղական հողօգտագործման պլանավորման համար, չունեն համապատասխան տեխնիկական կարողություններ՝ պլանավորելու եվ և մասնակցային ձեռնարկ ծրագրավորելու եվ ներդնելու հողի դեգրադացիայի չեզոքության/LDN-ին համապատասխան հողօգտագործման պլանավորումը եվ կենսաբազմազանության հիմնական նկատառումները տեղական մակարդակների ռազմավարություններում (միջին ռիսկ):** Տարածաշրջանների, համայնքների և բնակավայրերի/գյուղերի մակարդակներում ցածր կարողությունները շատ անգամ հանգեցնում են հողի կայուն և ինտեգրված օգտագործման պլանավորման, արոտավայրերի և անտառների կայուն կառավարման և ոչ համարժեք մոնիտորինգի ցուցումների կամ դրանց բացակայությանը: Համակցված գործունեություն. Ընդհանուր Է բոլորի գործողությունների նկատմամբ:
- **Ռիսկ 3. ՀԴՉ-ով համատեղելի Տարածական հողօգտագործման միասնական պլանները եվ արոտավայրերի ու անտառների կառավարման պլանները կարող են հանգեցնել կարճաժամկետ կամ երկարաժամկետ տնտեսական տեղաշարժի (Էական ռիսկ):** Նոր տարածքների սահմանազատումը, որոնք նշանակված են որպես պահպանվող տարածքներ կամ գոյություն ունեցող տարածքներում բնական ռեսուրսների կառավարման պահանջների փոփոխությունը կարող է հանգեցնել այդ տարածքներում հողօգտագործման կամ բնական ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումների և այդպիսով հանգեցնել տեղական համայնքների տնտեսական տեղաշարժի, որոնք հիմնականում տեղակայված են գործազուրկների և աղքատների բարձր տոկոս ունեցող գյուղական վայրերում, կանայք փոքր սեփականատերերի զգալի մասն են կազմում: Կտանգ կա, որ այս խմբերի վրա բացասաբար կանդրադառնա բնական ռեսուրսների սահմանափակ հասանելիությունը, որակը և մատչելիությունը: Համակցված գործողություններ. 1.1.2, 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.3:
- **Ռիսկ 4. Բնական ռեսուրսների հասանելիության սահմանափակումները կամ դրանց սպառումը օրինքով սահմանված պարկերում եվ պահպանվող տարածքներում կարող են ազդել խոցելի խմբերի կենսապահովման վրա (միջին ռիսկ):** Ապօրինի արածեցումը հաճախակի է պահպանվող տարածքներում, որոնք գետնի վրա սահմանազատված չեն, ինչպես օրինակ «Լիճք-Արգիճի» արգելոցի, «Գիլի» և «Արտանիշ» արգելոցների դեպքում, որտեղ կանոնավոր կերպով արածվում են խոշոր եղջերավոր անասուններ մոտակա գյուղերից՝ Ծովակ (2300 բնակիչ), Գեղամասար (1,100 բնակիչ), Շողակաթի (1,100 բնակիչ) և Արտանիշի (760 բնակիչ) համապատասխանաբար: «Գիլու Նոսրանտառ» արգելավայրում պարբերաբար արածնում են Ձիլ (680 բնակիչ), Ծափաթաղ (360 բնակիչ), Փամբակ (550 բնակիչ) և Դարանակ (190 բնակիչ) գյուղերի մանր եղջերավոր անասունները: Կարծես թե միայն կանոնակարգերի կիրարկումն արդյունավետ չէ: Ապօրինի ձկնորսությունն էլ ավելի խնդրահարույց է, այն ներառում է մոտ հազար մարդ, որոնք անմիջականորեն ներգրավված են ձկնորսության մեջ (ինչպես օրինական, այնպես էլ անօրինական) և մոտ 3-5 հազար մարդ, ովքեր զբաղվում են ձկան բիզնեսով (ձկան ծխեցում, պահածո, փոխադրում, վաճառք-վերավաճառք, արտահանում): Ռեսուրսների օգտագործման և կառավարման ռեժիմների փոփոխությունները և կիրարկման բարելավումը կարող են ազդել թիրախային տարածքում ռեսուրսների օգտագործողների համար սովորական բիզնեսի կարճաժամկետ ուղղակի օգուտներից օգտվելու վրա: Համակցված գործողություններ՝ 1.1.2, 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3.
- **Ռիսկ 5. Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող ջրի/արոտների/անտառների կառավարման պլանները կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ կենսաբազմազանության կրիտիկական կենսամիջավայրերի եվ տեսակների վրա (Էական ռիսկ):** Այստեղ դիտարկվող ռիսկերը կապված են ջրի և SLM-ի միջոցառումների պոտենցիալ անբավարար նախագծման և իրականացման հետ, օրինակ՝ չնայած ջրի կառավարման պլանավորումը ցույց կտա կիրառվող տեխնոլոգիան և կառաջարկի SLM պրակտիկա (օրինակ՝ ցանքաշրջանառություն, ագրոանտառային միջոցառումներ)՝ ջրի վատնումը նվազեցնելու համար: և ռեսուրսների արդյունավետության բարձրացումը, վտանգ կա, որ այդ միջոցառումները կհանգեցնեն բնական պաշարների նվազմանը (օրինակ՝ ջրի ոռոգման տեխնոլոգիայի ընտրությունը կհանգեցնի ջրի սպառման ավելացմանը): Մեկ այլ օրինակ կարող է լինել անտառների վերականգնման ոչ համարժեք պլանավորումը, որը կարող է վնասել հազվագյուտ կամ անհետացման եզրին գտնվող տեսակների բնադրման/սնման տարածքներին: Արոտավայրերի կառավարման պլանները կարող են ակամա պլանավորել ինվազիվ տեսակների սերմնացան և այլն: Կենսաբազմազանության և բնական ռեսուրսների վրա տարածքի

կուտակային ռիսկերը, Սպասվում է նաև զբոսաշրջային գործունեության ավելացման հետ կապված ռիսկերը: Համակցված գործողություններ. 1.1.2, 2.1.2, 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.3:

- **Ռիսկ 6. Ծրագրի աջակցությամբ LDN-ի հետ համատեղելի SLM միջոցառումները ֆ կենսաբազմազանության պահպանման գործողությունները կարող են հանգեցնել թիրախային տարածքների խոցելիության բարձրացմանը կլիմայի փոփոխության ազդեցությունների նկատմամբ (միջին ռիսկ):** Կլիմայի փոփոխությունն ազդում է Հայաստանի բնական էկոհամակարգերի վրա և Սևանա լճի լանդշաֆտը ենթակա է այնպիսի կլիմայական ծայրահեղ իրադարձությունների ազդեցության, ինչպիսիք են երաշտը, կարկուտը, հեղեղումները: Հողի էրոզիան և բուսական ծածկույթի կորուստը սրվում են կլիմայի փոփոխության պատճառով: Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող գործողությունները, հատկապես գյուղատնտեսության զարգացման հետ կապված, կարող են հանգեցնել հողի կամ ռեսուրսների փոփոխության, ինչը մեծացնում է թիրախային տարածքների խոցելիությունը կլիմայի փոփոխության նկատմամբ: Համակցված գործողություններ. 1.1.2, 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.3:
- **Ռիսկ 7. Անտառների օժանդակ վերականգնման եվ անտառային էկոհամակարգերի բարելավմանն ուղղված միջոցառումները կարող են ոչ միտումնավոր բացասական ազդեցություն ունենալ տեսակների կամ էկոհամակարգերի վրա (միջին ռիսկ):** Ծրագիրը նախատեսում է միջոցառումներ 8,000 անտառային էկոհամակարգերի կայուն կառավարման համար, որից մոտ 2,200 հա տարածքում կանցկացվեն անտառների վերականգնման միջոցառումների ցուցադրական աշխատանքներ: Համակցված գործունեություն. 3.1.3.
- **Ռիսկ 8. Ծրագրի աշխատողները, ներառյալ երրորդ կողմի կապալառուների կողմից վարձվածները, կարող են ոչ միտումնավոր ընդգրկվել այնօրիսի աշխատանքային պայմաններում, որոնք չեն համապատասխանում աշխատանքային միջազգային չափանիշներին, ներառյալ երեխաների աշխատանքին եվ աշխատանքի առողջությանն ու անվտանգությանը վերաբերող չափանիշներին (միջին ռիսկ):** Ի լրումն ծրագրի գործողությունների իրականացման համար ուղղակիորեն աշխատողներ վարձելու, ծրագիրը կաջակցի փոքր սեփականատերերին և գյուղական փոքր մասնավոր ձեռներեցներին (փոքր զբոսաշրջային օպերատորներին, ֆերմերների ասոցիացիաներին) իրենց ներդրումները դարձնել «կանաչ» և օգտվել ֆինանսավորումներից՝ իրականացնելու տեղական նախաձեռնություններ, ինչպիսիք են խոտհարքների կայուն կառավարումը և այլ այլընտրանքային եկամուտներ ստեղծող գործողություններ, որոնք կխթանեն նրանց ապրուստը: Աշխատանքի և աշխատանքային պայմանների, հատկապես երեխաների աշխատանքի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի չափանիշներին և քաղաքականությանը չհամապատասխանելու հավանականությունը դիտարկվել է նաև գոյություն ունեցող որոշ զեկույցների հիման վրա՝ <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/armenia>: Համակցված գործողություններ. 2.1.1, 3.1.2 և 3.1.4:
- **Ռիսկ 9. Ծրագիրը կարող է ակամա նպաստել կանանց նկատմամբ խտրականությունների շարունակմանը: Կան մշտական անհավասարություններ տղամարդկանց եվ կանանց միջեվ, հատկապես գյուղական վայրերում, եվ որոշ էթնիկ փոքրամասնությունների համայնքների նահապետական մշակույթներում, որոնք կարող են ակամա կրկնվել կամ սրվել (միջին ռիսկ):** Ծրագիրը կարող է պոտենցիալ կերպով շարունակել կանանց նկատմամբ խտրականությունը՝ հիմնված սեռի վրա, հատկապես՝ կապված տարբեր ուսուցողական միջոցառումների իրականացմանը մասնակցության, ՀԿԿ-ի ֆինանսավորման գործիքների հասանելիության կամ ծրագրի կողմից աջակցվող այլ հնարավորությունների հասանելիության հետ: Թիրախային շրջաններում կանայք կազմում են բնակչության մոտ 51-52%-ը: Շատ կանայք կազմում են չվճարվող ընտանեկան աշխատանքի մի մասը տնային տնտեսության և գյուղատնտեսական հողերի վարձակալության մեջ: Ընդհանուր է բոլորի գործողությունների նկատմամբ:
- **Ռիսկ 10. ՊՏ-ների պարեկության բարելավված կարողությունները, բնապահպանական կանոնակարգերի ավելի խիստ կիրառումը (նոր կառավարման պլանի համաձայն բարելավված գոտիավորման շնորհիվ) կարող է ազդել ծրագրի տարածքում մոտակա համայնքների կենսապահովման վրա (միջին ռիսկ):** EU4Sevan ծրագիրը մշակում է «Սևան» ազգային պարկի կառավարման նոր պլանը: Ընդլայնված պաշտպանության ռեժիմը և ՊՏ-ների առանցքային և բուժֆերային տարածքների ավելի լավ գոտիավորումն ու ուրվագծումը (աջակցվում է EU4Sevan ծրագրի կողմից) զուգորդված պարեկության ուժեղացմամբ (ԳԷՖ Ծրագրի աջակցությամբ), կարող է առաջացնել բնական ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումների հնարավոր ռիսկերի,

որն էլ կարող է հակասել ծրագրային տարածքներում տեղական համայնքների ներկայիս գյուղատնտեսական պրակտիկաներին: Դրա հետ է կապված այն ռիսկը, որ ծրագրի տարածքներում բնական ռեսուրսների ոչ բոլոր հիմնական օգտագործողների խմբերն են խորհրդատվություն ստանում ծրագրի նախագծման և իրականացման ժամանակ, և նրանց վրա կազդեն բնական ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումները: Համակցված գործունեություն. Ընդհանուր է բոլորի գործողությունների նկատմամբ (**միջին ռիսկ**):

- **Ռիսկ 11. տեղական ոստիկանության հետ հնարավոր համագործակցությունը եվ պահպանվող տարածքներում որսագողության դեմ պայքարի բարելաված գործողությունները կարող են վեճեր խթանել տեղական համայնքների եվ ավանդական կենսագործունեության նկատմամբ (միջին ռիսկ):** Ծրագիրը կարող է նպաստել տեղական ոստիկանության հետ ինստիտուցիոնալ համաձայնություններին, որպեսզի պայքարեն ապօրինի գործողությունների դեմ, ինչպիսիք են որսագողությունը և ապօրինի ծառահատումները թիրախ ՊՏ-ներում: Բնապահպանական կանոնակարգերի կիրարկման հետ կապված խնդիրները կարող են հանգեցնել ՊՏ պարեկների և տեղական համայնքի միջև հակասությունների: Համակցված գործողություններ 1.1.2, 3.1.1, 3.1.2 և 3.1.3:
- **Ռիսկ 12. Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող ցուցադրական գործողությունները կարող են ակամա վնաս պատճառել մշակութային եվ պատմական նշանակության վայրերին եվ/կամ պատահական գտածոներին (միջին ռիսկ):** Թիրախային քաղաքապետարանները և ցուցադրական վայրերը խնամքով են ընտրվել: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով Հայաստանի հարուստ մշակութային ժառանգությունը, ռիսկը առկա է, և այն գնահատվում է որպես չափավոր: Համակցված գործողություններ. 2.1.1, 3.1.2 և 3.1.4
- **Ռիսկ 13. «Սեվան» ազգային պարկի մոնիթորինգի/դիտորդական աշտարակների հետ կապված փոքրածավալ շինարարությունը, ոռոգման ենթակառուցվածքների աջակցվող փոքրածավալ հիդրոտեխնիկական վերանորոգումները գյուղացիական տնտեսությունների մակարդակով ԿԿՏ/ԿԹՏ-ների շուրջ եվ Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեմայի հետ կապված որոշ գործողություններ կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ կրիտիկական կենսամիջավայրերի եվ տեսակների վրա, համայնքների եվ աշխատողների առողջության ու անվտանգության վրա, եվ հանգեցնել աղտոտվածության եվ ջերմոցային գազերի արտանետումների ավելացմանը (Էական ռիսկ):** Արդյունք 2.1.1-ի շրջանակներում ծրագիրը կաջակցի դիտաշտարակների կառուցմանը թռչունների և ցանկացած հրդեհային վտանգի մոնիթորինգի համար, որը թույլ կտա արագ միջամտություն իրականացնել: Տեղանքում կա կենսամիջավայրերի խախտման սահմանափակ վտանգ: Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեմայի Արդյունք 3.1.1-ի համաձայն՝ որոշ գործողություններ կարող են ներառել տափաստանային Էկոհամակարգի փոխակերպումը կերային հողատարածքների՝ ազդելով մոտակայքում գտնվող զգայուն կենսաբազմազանության վրա: Արդյունք 3.1.3-ի շրջանակներում ծրագիրը կաջակցի մի քանի փոքր հիդրոտեխնիկական վերանորոգման ընտրված գյուղերում, որոնք գտնվում են ՊՏ-ից դուրս: Որոշ գյուղեր գտնվում են ԿԿՏ/ԿԹՏ -ների մոտակայքում, սակայն զգալի հեռավորության վրա գտնվող թռչունների ցանկացած գաղութներից: Համակցված գործողություններ 2.1.1, 3.1.1 և 3.1.3:

2 Բնապահպանական եվ սոցիալական հարցերի օրենսդրություն եվ ինստիտուցիոնալ շրջանակներ

Այս բաժինը ներկայացնում է քաղաքականության, իրավական և ինստիտուցիոնալ շրջանակի նախնական դիտարկում՝ կապված առաջարկվող ծրագրի հնարավոր ռիսկերի և օգուտների հետ, ինչպես նաև ստացված ֆինանսավորման օգտագործմամբ իրականացվելիք հեռանկարային գործողություններին: Օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ շրջանակը հիմնավորում են, թե ինչպես են սոցիալական և բնապահպանական երաշխիքները հասցեագրվելու և հարգվելու:

2.1 Ազգային օրենսդրություն, քաղաքականություն եվ կանոնակարգեր

2.1.1 Ինստիտուցիոնալ շրջանակ

Շրջակա միջավայրի նախարարությունը (ՇՄՆ) գլխավորապես պատասխանատու է բնական ռեսուրսների կառավարման և կենսաբազմազանության պահպանման համար: Հայաստանի

օրենսդրությունը ՇՄՆ-ին տալիս է Պահպանվող տարածքների չորս տեսակների (արգելոցներ, ազգային պարկեր, բնական հուշարձաններ և արգելավայրեր) կառավարման վերջնական լիազորություն: ՇՄՆ-ն ներկայումս կառավարում է ութ արգելավայր, նաև տնօրինում է Հայաստանի բոլոր անտառածածկ տարածքները «Հայաստառ»-ի (Հայաստանի անտառտնտեսություն) միջոցով:

2.1.2 Բնապահպանական կառավարում

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 12-րդ հոդվածի (ընդունվել է 1995 թվականին և լրամշակվել 2005 և 2015 թվականներին) «Պետությունը խթանում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունն ապագա սերունդների առջև: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հոգ տանել շրջակա միջավայրի պահպանության մասին»: Սահմանադրության 85-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք»: Բնապահպանական կառավարմանն առնչվող այլ օրենքներ ներառում են.

- «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» օրենքը (2005) կարգավորում է բնապահպանական ազգային օրենսդրության վերահսկողության կազմակերպումն ու կիրարկումը և սահմանում է իրավական և տնտեսական հիմքերը, ընդգծելով բնապահպանական պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողության առանձնահատկությունները և կողմերի միջև հարաբերությունները: Բնական ռեսուրսների և շրջակա միջավայրի հետ կապված գոյություն ունեցող իրավական դաշտը ներառում է մի շարք իրավական գործիքներ: Կառավարության որոշումները բնապահպանական օրենքների կիրարկման հիմնական իրավական գործիքներն են: Մյուս գործիքներն են՝ նախագահի հրամանները, վարչապետի որոշումները, նախարարների հրամանները:
- Համաձայն «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքի (2014) գործունեության տեսակները, որոնք պետք է անցնեն շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում (ՇՄԱԳ) բաժանվում են Ա, Բ և Գ կատեգորիաների՝ կախված շրջակա միջավայրի վրա դրանց ակնկալվող ազդեցությունից: Ի հավելումս, ՇՄԱԳ-ի ընդհանուր սկզբունքների և ընթացակարգերի սահմանմանը, ՇՄԱԳ օրենքը ներկայացնում է նաև ռազմավարական Էկոլոգիական գնահատման հայեցակարգը և սահմանում ռազմավարական գնահատման ենթակա գործունեությունը: Օրենքը սահմանում է ռազմավարական Էկոլոգիական գնահատումը՝ որպես առաջարկվող հիմնարար փաստաթղթի (քաղաքականություն, ռազմավարություն, հայեցակարգ, ուրվագիծ, բնական ռեսուրսների օգտագործման սխեմա, ծրագիր, հատակագիծ, քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթուղթ) հնարավոր ընդհանուր և կուտակային ազդեցության գնահատման գործընթաց: Հետևաբար, սույն օրենքի համաձայն, հիմնարար փաստաթուղթ, որը վերաբերում է սոցիալ-տնտեսական, էներգետիկ ոլորտին, քաղաքաշինությանը, տրանսպորտի ոլորտին, կապի ոլորտին, գյուղատնտեսությանը, ստորգետնյա ռեսուրսների օգտագործմանը, արդյունաբերական ոլորտները, առողջապահական, բնապահպանական, հանգստի ոլորտը, ծառայությունների ոլորտը, անտառտնտեսությանը, թափոնների օգտագործումը, ջրմուղային համակարգերի ոլորտները, ենթակա են ռազմավարական Էկոլոգիական գնահատման (ՌԷԳ): Այնուամենայնիվ, գործնականում ռազմավարական գնահատման անհրաժեշտության մասին որոշումը կատարվում է յուրաքանչյուր դեպքի համար՝ նախնական գնահատման/սերինինգի հիման վրա:¹ Օրենքը նաև պահանջում է հանրային խորհրդակցություն պահանջվող գնահատման վերաբերյալ՝ հանրային լուծումներ անցկացնելու և հանրությունից համապատասխան մարմիններին գրավոր արձագանքներ ստանալու միջոցով:

2.1.3 Կենսաբազմազանության պահպանություն եվ մշակութային ժառանգություն

- «Կենդանական աշխարհի մասին» օրենքը (1999²) նկարագրում է վայրի կենդանական աշխարհի տեսակների պահպանման, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման

¹UNEP (2022). 2019-2021 թվականներին Ռազմավարական բնապահպանական գնահատման արձանագրության կատարման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության հաշվետվության հարցաթերթիկը (Հղումը՝ https://unece.org/sites/default/files/2022-10/ece.mp_eia_wg2_2022.4_as%20submitted.docx)

²Վրտագրված է Օրենքի ընդունման տարին: Գրեթե բոլոր օրենսդրական ակտերում փոփոխություններ կան, որոնց տարեվերն այստեղ նշված չեն:

վերաբերյալ պետական քաղաքականությունը: Սույն օրենքի առարկաներն են. 1) գենետիկական և տեսակների բազմազանության պահպանում, պաշտպանություն, բնական վերարտադրություն; 2) կենդանիների կենսամիջավայրի համապարփակության խախտման կանխարգելում; 3) կենդանիների տեսակների, դրանց պոպուլյացիաների համապարփակության պաշտպանությունը; 4) կենդանիների միգրացիոն ուղիների պաշտպանություն; և 5) կենդանական աշխարհի օբյեկտների օգտագործման հետ կապված հարաբերությունների կարգավորում: Այդ օրենքով նախատեսված են տարբեր կազմակերպությունների, այդ թվում՝ կառավարության, նախարարությունների, պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների պարտականությունները:

- «Բուսական աշխարհի մասին» օրենքը (1999) նկարագրում է պետական քաղաքականությունը բնական բուսական աշխարհի հաստատված գիտության վրա հիմնված պաշտպանության, պահպանման, օգտագործման և վերարտադրության վերաբերյալ:
- «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» օրենքը (2006) կարգավորում է Հայաստանի հատուկ պահպանվող տարածքները և Էկոհամակարգերը, որոնք ունեն բնապահպանական, տնտեսական, սոցիալական, գիտական, կրթական, պատմական, մշակութային, առողջապահական և հանգստի արժեք: Այն նաև ուրվագծում է բնական օբյեկտների և համալիրների կայուն զարգացման, վերականգնման, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական հիմքը: Օրենքը սահմանում է Հայաստանի պահպանվող տարածքների չորս կատեգորիա՝ (1) Պետական արգելոցներ. (2) Ազգային պարկեր; (3) Արգելավայրեր; և (4) Բնության հուշարձաններ:
- «Սևանա լճի մասին» օրենքը (2001) սահմանում է Սևանա լճի բնական ռեսուրսների վերականգնման, վերարտադրման, պաշտպանության և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական և ծրագրային շրջանակը որպես ռազմավարական նշանակություն ունեցող և տնտեսական, սոցիալական, գիտական, պատմամշակութային նշանակություն ունեցող Էկոհամակարգ, գեղագիտական, հանգստի և հոգևոր արժեք Հայաստանի Հանրապետության համար:
- «Անտառային օրենսգիրք»-ը (2005) կարգավորում է անտառների կայուն կառավարումը. Հայաստանում անտառների և անտառային հողերի հսկումը, պահպանումը, վերականգնմանը, անտառապատումը և ռացիոնալ օգտագործումը, ինչպես նաև անտառների հաշվառումը, մոնիտորինգը և վերահսկողությունը:
- «Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության մասին» օրենքը (2009) կարգավորում է ոչ նյութական մշակութային ժառանգության հսկման, պահպանման և զարգացման գործընթացներից բխող իրավահարաբերությունները, ներառյալ ոչ նյութական մշակութային արժեքների նույնականացումը, փաստաթղթավորումը, հետազոտությունը, կիրառումը, վերականգնումը, ուսուցումը և տարածումը; նման արժեքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը; Հայաստանի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանում, միջազգային մշակութային համագործակցություն, մշակութային հաղորդակցություն օտարերկրյա և ՀՀ ժողովուրդների միջև:
- «Պատմության եվ մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության եվ օգտագործման մասին» օրենքը (1998) ապահովում է Հայաստանում նման հուշարձանների պահպանության և օգտագործման իրավական և քաղաքական հիմքերը: Օրենքի 15-րդ հոդվածը նկարագրում է հուշարձանների հայտնաբերման և գրանցման, դրանց շուրջ պահպանական գոտիներ ստեղծելու և պատմամշակութային արգելոցներ ստեղծելու ընթացակարգերը: Հոդված 22-ը սահմանում է, որ պատմականորեն զգայուն տարածքներում գտնվող հողատարածքները կարող են հատկացվել շինարարական, գյուղատնտեսական և այլ գործունեության համար միայն լիազորված պետական մարմնի (Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության վարչություն) հաստատմամբ:
- **Բնապահպանության եվ բնօգտագործման վճարների մասին օրենքը** (1998) սահմանում է բնապահպանական միջոցառումների իրականացման համար, պետական սեփականություն հանդիսացող բնական ռեսուրսների օգտագործման և (կամ) իրացման համար պարտադիր վճարների կատարում: Օրենքի համաձայն, բնօգտագործման վճարը պետական սեփականություն համարվող բնական ռեսուրսների արդյունավետ, համալիր օգտագործման

համար պետական բյուջե վճարում է կամ փոխհատուցում այդ բնական ռեսուրսների օգտագործման և (կամ) իրացման համար:

- **Հողերի օգտագործման եվ պահպանման նկատմամբ վերահսկողության մասին օրենքը** (2008) սահմանում է հողերի արդյունավետ օգտագործման և պահպանության, հողային օրենսդրության պահանջների, ձևերի, վերահսկիչ մարմինների, տեսուչների իրավունքներն ու պարտականությունները, ստուգումների ընթացակարգերի պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը: Վերահսկում է «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված մասնագիտական վերահսկողության բարձրագույն մարմնի կողմից համապատասխան իրավասության ներքո գտնվող հողերի պահպանությունն ու օգտագործումը, մարզպետներին ու համայնքների ղեկավարների կողմից:

2.1.4 Հողի օտարման եվ օգտագործման սահմանափակում եվ կառավարում

- «Հողային օրենսգիրք»-ը (2001) սահմանում է Հայաստանում հողօգտագործման հիմնական դրույթները: Հողատարածքը ըստ նշանակված նպատակների (կատեգորիաների) դասակարգվում է հետևյալի՝ 1) գյուղատնտեսական հող 2) բնակավայրի հող, 3) արդյունաբերական, հանքարդյունաբերական և այլ արտադրական նշանակման հող, 4) հող էներգետիկայի, տրանսպորտի, կապի, կոմունալ ենթակառուցվածքի օբյեկտների համար, 5) հատուկ պահպանվող տարածքների համար, (6) հատուկ նշանակության հող, 7) անտառային հող, 8) ջրային հող, և 9) պահուստային հող: Օրենսգրքի համաձայն՝ հողի տիրապետումը, օգտագործումը և տնօրինումը չպետք է վնասի շրջակա միջավայրին, պետության անվտանգությանն ու պաշտպանունակությանը, ինչպես նաև չպետք է խախտի քաղաքացիների և այլ անձանց իրավունքներն ու շահերը, որոնք պաշտպանված են օրենքով:
- «Հողերի օգտագործման և պահպանման նկատմամբ վերահսկողության մասին» օրենքը (2008) սահմանում է ՀՀ հողերի արդյունավետ օգտագործման և պահպանման նպատակներն ու տեսակները, հողային օրենսդրության և հիմնարկների կիրարկման հետ կապված տեսչական ստուգումները, վերահսկողության ընթացակարգերը, հողօգտագործումը վերահսկող սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները և պաշտպանությունը: Օրենքը տարածվում է ՀՀ հողային ֆոնդի բոլոր հողերի վրա՝ անկախ նպատակից, սեփականությունից և/կամ օգտագործման իրավունքից:
- «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» օրենքը (2006) սահմանում է գերակա հանրային շահի որոշման, հանրային շահի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման և օտարված սեփականության դիմաց փոխհատուցման ընթացակարգերը: Սույն օրենքը տարածվում է Հայաստանում գտնվող և գրանցված և ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց և համայնքներին պատկանող բոլոր հողերի վրա (անշարժ կամ շարժական գույք, սեփականության իրավունքներ, բաժնետոմսեր և այլն): Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման սահմանադրական պայմաններն են՝ ա) օտարումը պետք է իրականացվի օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով. և (ii) օտարված գույքի համար պետք է վճարվի համարժեք փոխհատուցում:

2.1.5 Ռեսուրսների արդյունավետություն եվ աղտոտման կանխարգելում ու կառավարում

- «Մթնոլորտային օդի պաշտպանության մասին» օրենքը (1994) կարգավորում է օդի որակը, ինչպես նաև հասարակության հետ կապերը օդի վրա քիմիական, ֆիզիկական և կենսաբանական բացասական ազդեցությունների կանխարգելման և նվազեցման ոլորտում: Օրենքը կարգավորում է նաև արտանետումների թույլտվությունները և նախատեսում է մթնոլորտային օդի արտանետումների թույլատրելի սահմաններ/կոնցենտրացիաներ: ՀՀ կառավարության 02.02.2006թ. թիվ 160-Ն որոշմամբ սահմանվել են բնակելի տարածքներում շրջակա միջավայրի օդի աղտոտվածության առավելագույն թույլատրելի կոնցենտրացիաները:
- «Թափոնների մասին» օրենքը (2004) ապահովում է թափոնների հավաքման, տեղափոխման, հեռացման, մշակման, վերաօգտագործման իրավական և տնտեսական հիմքերը, ինչպես նաև բնական ռեսուրսների, մարդու կյանքի և առողջության վրա թափոնների բացասական ազդեցությունների կանխարգելումը: Այն սահմանում է պետական մարմինների, ինչպես նաև

թափոններ արտադրող կազմակերպությունների դերերն ու պարտականությունները թափոնների կառավարման գործունեության մեջ:

- «Ջրային օրենսգիրք»-ը (2002) իրավական հիմք է տալիս ջրային ռեսուրսների պաշտպանությանը, մարդկանց և տնտեսական հաստատություններին ջրով ապահովելու համար՝ ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման և ապագա սերունդների համար ջրային ռեսուրսների պահպանության ապահովման միջոցով: Ջրային օրենսգիրքը ներառում է հետևյալը՝ պետական/տեղական իշխանությունների և հասարակության պարտականությունները, ջրային քաղաքականության և ազգային ջրային ծրագրի մշակում, ջրային կադաստր և մոնիտորինգի համակարգ, հանրային հասանելիություն համապատասխան տեղեկատվությանը, ջրօգտագործման և ջրային համակարգերի օգտագործման թույլտվության համակարգեր, տրանս-սահմանային ջրային ռեսուրսների օգտագործում, ջրի որակի չափանիշներ, հիդրոտեխնիկական օբյեկտների անվտանգ շահագործում, ջրային ռեսուրսների պահպանություն և պետական վերահսկողություն:
- «Ջրօգտագործողների ընկերությունների եվ ջրօգտագործողների ընկերությունների ֆեդերացիաների մասին» ՀՀ օրենքը (2002) սահմանում է Ջրօգտագործողների ընկերությունների և դրանց ֆեդերացիաների գործառնական հիմքերը, դրանց ստեղծման և դադարեցման հիմքերը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության ոռոգման համակարգի գործառնական արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված պետական մարմինների հետ հարաբերությունների սկզբունքները:

2.1.6 Աշխատանք

- «Աշխատանքային օրենսգիրք»-ը (2004) կարգավորում է կոլեկտիվ և անհատական աշխատանքային հարաբերությունները, սահմանում է այդ հարաբերությունների հաստատման, վերանայման և դադարեցման հիմքը և իրականացման կարգը, ձևակերպում է աշխատանքային հարաբերությունների կողմերի պարտականությունները, լիազորությունները և պարտականությունները, ինչպես նաև սահմանում է կազմակերպության առողջապահական անվտանգության պայմանները: Աշխատանքային օրենսգիրքը նաև ճանաչում է աշխատողների իրավունքները՝ իրենց ընտրությամբ աշխատող աշխատողների կազմակերպություններ ստեղծելու և դրան միանալու, պարունակում է դրույթներ կոլեկտիվ բանակցություններ վարելու համար և արգելում է ցանկացած տեսակի հարկադիր աշխատանքը:

2.2 Միջազգային կոնվենցիաներ

Հայաստանը ծրագրին առնչվող մի շարք բազմակողմ համաձայնագրերի և կոնվենցիաների ստորագրող երկիր է: Դրանք ներառում են, բայց չեն սահմանափակվում հետևյալով.

- Փարիզի համաձայնագիր, 2017թ.
- Վայրի կենդանիների միգրացիոն տեսակների պահպանում (Բոնն), 2011թ.
- Կոնվենցիա Վայրի կենդանական և բուսական աշխարհի վտանգված տեսակների միջազգային առևտրի մասին (Վաշինգտոն), 2008թ. (Միացում)
- Եվրոպական վայրի բնության և բնական կենսամիջավայրի պահպանման մասին կոնվենցիա (Բեռն), 2008թ.
- Լանդշաֆտի եվրոպական կոնվենցիա (Ֆլորենցիա), 2004թ.
- Անդրսահմանային համատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման կոնվենցիա, 1996թ.
- Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա, 1993թ. (Միացում)
- Միջազգային նշանակության խոնավ տարածքների մասին կոնվենցիա (Ռամսար), 1993թ.
- Կենսաբանական բազմազանության մասին կոնվենցիա (Ռիո դե Ժանեյրո), 1993թ.
- Կիոտոյի արձանագրություն, 2003թ.

- Կլիմայի փոփոխության մասին ՄԱԿ-ի շրջանակային կոնվենցիա, 1993թ.
- C029 Հարկադիր աշխատանքի կոնվենցիա, 1930 (թիվ 29), 2004թ.
- C087 Կոնվենցիա միավորումների ազատություն և կազմակերպման իրավունքի պաշտպանություն, 1948 (թիվ 87), 2006թ.
- C098 Կազմակերպման և կոլեկտիվ բանակցությունների իրավունքի կոնվենցիա, 1949 (թիվ 98), 2003թ.
- C100 Հավասար վարձատրության կոնվենցիա, 1951 (թիվ 100), 1994թ.
- C105 Հարկադիր աշխատանքի վերացման կոնվենցիա, 1957 (թիվ 105), 2004թ.
- C111 Խտրականության մասին (զբաղվածության և զբաղմունքի) կոնվենցիա, 1958 (թիվ 111), 1994թ.
- C138 Նվազագույն տարիքի կոնվենցիա, 1973 (No. 138) Նշված նվազագույն տարիքը՝ 16 տարի, 2006թ.
- C182 Երեխաների աշխատանքի վատագույն ձևերի կոնվենցիա, 1999 (թիվ 182), 2006թ.

2.3 ՄԱԶԾ-ի սոցիալական եվ բնապահպանական չափորոշիչներ

ՄԱԶԾ-ի թարմացված Սոցիալական և բնապահպանական չափորոշիչները/ստանդարտները (SES) ուժի մեջ են մտել 2021 թվականի հունվարի 1-ից, հիմնավորում են ՄԱԶԾ-ի հանձնառությունը սոցիալական և բնապահպանական կայունությունը ներառելու իր ծրագրերում և նախագծերում՝ կայուն զարգացմանն աջակցելու համար, և հանդիսանում են ՄԱԶԾ-ի որակի ապահովման և ծրագրավորման ռիսկերի կառավարման մոտեցման անբաժանելի բաղադրիչը: SES-ի միջոցով ՄԱԶԾ-ն բավարարում է ԳԵՀ-ի բնապահպանական և սոցիալական պաշտպանության բաղաբանության պահանջները: SES-ի նպատակներն են.

- Ամրապնդել Ծրագրերի սոցիալական և բնապահպանական արդյունքները
- Խուսափել մարդկանց և շրջակա միջավայրի վրա անբարենպաստ ազդեցություններից
- Նվազագույնի հասցնել, մեղմացնել և կառավարել անբարենպաստ ազդեցությունները, որտեղ հնարավոր չէ խուսափել
- Հզորացնել ՄԱԶԾ-ի և գործընկերների կարողությունները սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի կառավարման համար
- Ապահովել շահագրգիռ կողմերի լիարժեք և արդյունավետ ներգրավվածություն, ներառյալ ծրագրի ազդեցության տակ գտնվող մարդկանց բողոքներին արձագանքելու մեխանիզմի միջոցով:

ՄԱԶԾ-ն օգտագործում է իր Սոցիալական և բնապահպանական ստուգման/սկրինինգի ընթացակարգը (SESP)՝ բացահայտելու բոլոր առաջարկվող ծրագրերի հետ կապված հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերն ու հնարավորությունները: Ծրագրի բոլոր բաղադրիչները ստուգվում են, ներառյալ պլանավորման աջակցությունը, բաղաբանության խորհրդատվությունը և կարողությունների զարգացումը, ինչպես նաև տեղանքին հատուկ ֆիզիկական միջամտությունները: Գործողությունները, որոնք կավարտվեն ծրագրի համաֆինանսավորմամբ, նույնպես ներառված են գնահատման շրջանակում:

Այն դեպքում, երբ ծրագիրը գնահատվում է որպես բարձր, Եական կամ միջին ռիսկ ունեցող, պահանջվում է սոցիալական և բնապահպանական գնահատման որոշակի ձև՝ հայտնաբերված ռիսկերը մեղմելու համար կառավարման մեխանիզմների բացահայտման հետ մեկտեղ: Գնահատումը պետք է համարժեք լինի կանխատեսվող ռիսկերի մեծությանը և սրությանը:

Գնահատման բնույթը կտարբերվի՝ կախված կանխատեսվող ռիսկի տեսակից: Այն դեպքերում, երբ հնարավոր ազդեցությունները կանխատեսվում են ծրագրի «վերընթաց» գործողություններից, ինչպիսիք են պլանավորման աջակցությունը, բաղաբանության խորհրդատվությունը և բարեփոխումները կամ կարողությունների զարգացումը, դրանք սովորաբար գնահատվում են՝ օգտագործելով Ռազմավարական բնապահպանական և սոցիալական գնահատման (ՌԲՍԳ) ձևերը: Ֆիզիկական հետք («վարընթաց» գործողություններ) ունեցող ծրագրերի հետ կապված ռիսկերն ու

ազդեցությունները սովորաբար լուծվում են Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատման (ԲՍԱԳ) կամ տեղում նպատակային գնահատումների միջոցով:

Ծրագրի մշակման ընթացքում իրականացված սկրինինգները ցույց են տալիս, որ տասնմեկ սոցիալական և բնապահպանական սկզբունքներից և չափորոշիչներից տասը առնչվում են ծրագրին՝ «միջին» և «Էական» ռիսկերի գնահատմամբ.

- Մարդու իրավունքներ (կանանց, երիտասարդների, վետերանների, միգրանտների, պատերազմի փախստականների պոտենցիալ բացառման պատճառով ծրագրի գործողություններից, հատկապես բնական ռեսուրսների օգտագործման պլանավորման հետ կապված որոշումներից, որոնք կարող են ազդել նրանց ապրուստի վրա)
- Գեներային հավասարություն և կանանց հզորացում (գեներային կարծրատիպերի հնարավոր ակամա հավերժացման պատճառով)
- Հաշվետվողականություն (ծրագրի գործողություններից և որոշումների կայացումից, որոնք ազդում են նրանց կենսամակարդակի վրա, մարզինալացված մարդկանց հնարավոր ակամա բացառման պատճառով, հողօգտագործման պլանավորման և արոտավայրերի/անտառների կառավարման միջոցառումների վերաբերյալ որոշումների ընդունման մեջ թափանցիկություն չներառելը)
- Ստանդարտ 1. Կենսաբազմազանության պահպանում և բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում (պայմանավորված այն գործողություններին, որոնք կարող են չկիրառել համապատասխան պահպանության միջոցներ, որոնք կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ բնական պաշարների վրա)
- Ստանդարտ 2. Կլիմայի փոփոխություն և աղետների ռիսկեր (ծրագրի արդյունքների մեջ կլիմայի դիմացկունություն ստեղծելու հնարավոր ձախողման և/կամ ծրագրի արդյունքների հնարավոր խոցելիության պատճառով ծայրահեղ կլիմայական իրադարձությունների երաշտի կամ ջրհեղեղների նկատմամբ)
- Ստանդարտ 3. Համայնքի առողջություն, անվտանգություն և անվտանգություն (մեզ կողմից իրականացվող շինարարական գործունեության հետ կապված անվտանգության ռիսկերի, ինչպես նաև անվտանգության ռիսկերի պատճառով համագործակցություն տեղական ոստիկանության և ժանդարմերիայի հետ՝ բարելավելու հարկադիր/որսագողության դեմ գործունեությունը)
- Ստանդարտ 4. Մշակութային ժառանգություն (մշակութային նշանակություն ունեցող վայրերի կամ մշակութային ժառանգության վայրերի կամ պատահական գտածոների կառավարման միջոցառումների հնարավոր ձախողման պատճառով)
- Ստանդարտ 5. Տեղահանում և վերաբնակեցում (տեղական համայնքների հնարավոր տնտեսական տեղաշարժի պատճառով, որը բխում է ՊՏ-ում բնապահպանական օրենսդրության բարելավված կիրարկումից և հողօգտագործման և ջրօգտագործման կառավարման պլանավորման կիրարկումից)
- *Ստանդարտ 6. Բնիկ ժողովուրդ (չի գործարկվել, քանի որ ՄԱԶԾ-ի «բնիկ ժողովուրդ» սահմանումը մանրակրկիտ դիտարկվել է Հայաստանի համատեքստում՝ բերելով եզրակացության, որ ստանդարտը չի կիրառվում երկրում):*
- Ստանդարտ 7 Աշխատանքի և աշխատանքային պայմանների (աշխատանքային ստանդարտների և աշխատանքային պայմանների ոչ պատշաճ պահպանման պատճառով հատկապես նախագծում իրականացվող շինարարական աշխատանքներում)
- Ստանդարտ 8. Աղտոտման կանխարգելում և ռեսուրսների արդյունավետություն (ՊՏ-ում և գյուղատնտեսական հողերում փոքրածավալ շինարարական աշխատանքների հնարավոր բացասական ազդեցության պատճառով)

SES-ի յուրաքանչյուր սկզբունքի և ստանդարտի ներքո ռիսկի նշանակության ամփոփագիրը և յուրաքանչյուր ծրագրի կողմից գործարկված ծրագրի մակարդակի պաշտպանության ստանդարտները (նշված են տիզերով) ներկայացված են Աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1. Ծրագրի նախապատրաստման ընթացքում իրականացված ստուգման հիման վրա գործարկված երաշխիքների ամփոփում

Սկզբունք / Ստանդարտ	Ռիսկի վարկանիշ	Պահանջում / կառավարում
Մարդու իրավունքներ	✓ Էական	GAP, SEP, SESA, Process Framework
Գենդերային հավասարություն և կանանց հզորացում	✓ Էական	GAP, SEP, SESA, Process Framework
Կայունություն և ճկունություն		
Պատասխանատվություն	✓ Էական	GAP, SEP, SESA, Process Framework
Ծրագրի մակարդակի ստանդարտներ		
Ստանդարտ 1. Կենսաբազմազանության պահպանում և բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում	✓ Էական	Թիրախային գնահատումներ և ԲՍԱԳ/ԲՍԿՊ (հաստատվելու է – TBC)
Ստանդարտ 2. Կլիմայի փոփոխություն և աղետների ռիսկեր	✓ Էական	Նպատակային գնահատումներ և ԲՍԱԳ/ԲՍԿՊ (TBC)
Ստանդարտ 3. Համայնքի առողջություն, անվտանգություն և անվտանգություն	✓ Էական	Թիրախային գնահատում/ESMP (TBC)
Ստանդարտ 4. Մշակութային ժառանգություն	✓ Միջին	Նպատակային գնահատումներ և ԲՍԱԳ/ԲՍԿՊ (TBC)
Ստանդարտ 5. Տեղափոխում և վերաբնակեցում	✓ Էական	SESA/ Գործընթացի շրջանակ
Ստանդարտ 6. Բնիկ ժողովուրդներ	-	-
Ստանդարտ 7. Աշխատանք և աշխատանքային պայմաններ	✓ Էական	LMP, նպատակային գնահատումներ և ԲՍԱԳ/ԲՍԿՊ (TBC)
Ստանդարտ 8. Աղտոտման կանխարգելում և ռեսուրսների արդյունավետություն	✓ Էական	Նպատակային գնահատումներ և ԲՍԱԳ/ԲՍԿՊ (TBC)
Ռիսկերի քանակը յուրաքանչյուր ռիսկի վարկանիշային կատեգորիայում		
Բարձր	0	
Էական	3	
Չափավոր	10	
Ցածր	0	
Ծրագրի ռիսկերի ընդհանուր թիվը	13	
Ծրագրի ընդհանուր ռիսկերի դասակարգում	Էական	
Գործարկված պաշտպանական սկզբունքների / ստանդարտների քանակը	10 (կամ 7 ստանդարտ)	

2.4 Քաղաքականության շրջանակում առկա բացերը

Այս փուլում բացեր չեն հայտնաբերվել բնապահպանական և սոցիալական ազգային օրենսդրության և ՄԱԶԾ SES-ի միջև: Այնուամենայնիվ, ՉՊԳՍ-ները, ՇՄՍԱԳ-ները և նպատակային գնահատումները կներառեն ծրագրի նկատմամբ կիրառվող իրավական և քաղաքականության շրջանակների հետագա վերլուծություն՝ բացահայտելով բացթողումները և ռազմավարությունները, որոնք հնարավորություն կտան ծրագրի վերին հոսքի գործողություններին գործել նահանգային և դաշնային իրավասության ոլորտներում և դրանց կողքին:

3 Սոցիալական եվ բնապահպանական ազդեցությունների ստուգման, գնահատման եվ կառավարման ընթացակարգեր

Համաձայն SES-ի, և ելնելով Էական ընդհանուր ռիսկի կատեգորիայից, սոցիալական և բնապահպանական գնահատումները, ներառյալ հայտնաբերված ռիսկերը մեղմելու համար կառավարման մեխանիզմների բացահայտումը, պետք է իրականացվեն այնպես, որ հնարավոր ազդեցությունների համար գնահատվող ոչ մի ծրագրի գործողություն չսկսվի մինչև իրականացվել է համապատասխան գնահատում, և առկա են կառավարման պլաններ, ինչպես նկարագրված է հաջորդ բաժիններում:

3.1 Ագրո-բնապահպանական վճարների սխեմայի (Արդյունք 3.1.1) եվ Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող դրամաշնորհների ընտրություն (Արդյունք 3.1.4)

Հստակ բնապահպանական և սոցիալական չափանիշներ՝ համաձայն ՄԱԶԾ SES-ի կոգտագործվեն գործունեության ընտրության ժամանակ, որոնք ֆինանսավորվելու են Ագրո-բնապահպանական վճարումների սխեմայի (Արդյունք 3.1.1) և ծրագրի կողմից աջակցվող դրամաշնորհների (Արդյունք 3.1.4) շրջանակներում: Ի լրումն, յուրաքանչյուր ընտրված գործունեություն կամ դրամաշնորհով աջակցվող գործունեության տեսակներ կենթարկվեն SES-ի ընդհանուր գնում հնարավոր ռիսկերը գնահատելու և հետագա գնահատման և կառավարման պահանջները որոշելու համար:

3.2 Արդյունք 1.1.2. ԶՊԳՍ-ներ

Յուրաքանչյուր ISLUP-ի (Արդյունք 1.1.2) մշակման ընթացքում կիրականացվի ԶՊԳ, այնպես որ ստացված առաջարկությունները ինտեգրվելու են պլաններին, ինչպես նաև համապատասխան արոտավայրերի կառավարման պլաններին (Արդյունք 3.1.1), Ջր-հողամասի ինտեգրված կառավարման պլաններին: (Արդյունք 3.1.2) և Անտառների կառավարման պլաններ (Արդյունք 3.1.3): ԶՊԳ-ները հաշվի կառնեն բոլոր ռիսկերը, որոնք բացահայտված են ԲՄՊՏՅ-ում և կապահովվեն, որ դրանք գնահատվում են ըստ SES-ի, և որ գնահատման արդյունքներն ու առաջարկությունները ներառված են պատրաստված պլանների մեջ: ԶՊԳ-ները կիրականացվեն ՄԱԶԾ SES-ի և ՇՄԱԳ-ի ազգային օրենսդրության համաձայն:

Գործընթացի շրջանակ. Գործընթացի շրջանակը (ԳՅ) կազմվում է, երբ ՄԱԶԾ-ի կողմից աջակցվող ծրագրերը կարող են սահմանափակումներ առաջացնել բնական ռեսուրսների հասանելիության հարցում օրինական նշանակված պարկերում և պահպանվող տարածքներում: Գործընթացի շրջանակի նպատակն է ստեղծել գործընթաց, որով պոտենցիալ ազդակիր համայնքների անդամները կմասնակցեն ծրագրի բաղադրիչների նախագծմանը, SES ստանդարտ 5-ի պահանջները բավարարելու համար անհրաժեշտ միջոցների որոշմանը և համապատասխան ծրագրի գործողությունների իրականացմանն ու մոնիտորինգին: PF-ի մանրամասնության մակարդակը կարող է տարբեր լինել՝ կախված ծրագրի գործողություններից, սահմանափակումների բնութագրերից և դրանց ազդեցությունից, ինչպես նաև ազդեցության ենթարկված անձանց թվից: PF-ն լրացնում է Ծրագրի բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը մասնակցային շրջանակով, որը կենտրոնացած է մուտքի սահմանափակումների հնարավոր ազդեցությունների վրա: Ստանդարտ PF ձևանմուշը կարելի է գտնել այստեղ [գլուխ 9.2](#).

ՊՖ-ն կիրականացվի որևէ պլանի մշակման ժամանակ, եթե պարզվի, որ հողերի կամ բնական ռեսուրսների վրա կարող են լրացուցիչ սահմանափակումներ առաջանալ: Ծրագրի միջոցով իրականացվող խորհրդակցությունները տեղական համայնքների հետ, ովքեր ապրում են թիրախային տարածքներում և շրջակայքում, կամ կախված են նրանցից իրենց ապրուստի համար, պետք է ապահովվեն, որ պաշտպանության նոր կամ բարելավված ռեժիմը պատշաճ կերպով ըմբռնված լինի տեղական համայնքների կողմից, և որ առաջարկվող պահպանության միջոցառումները լինեն: տեղական համայնքների աջակցությամբ: խորհրդակցությունները պետք է համապատասխանեցվեն կամ լրացնեն (անհրաժեշտության դեպքում) հանրության մասնակցության դրույթները, որոնք ներառված են «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքում: խորհրդակցությունների ընթացքում Ծրագիրը կապահովի, որ համապատասխան պլանի իրականացման հետևանքով ազդակիր համայնքներում տնտեսական տեղաշարժի ցանկացած հավանական ռիսկ պատշաճ կերպով կգնահատվի և, եթե հաստատվի, համապատասխան կերպով կմեղմացվի փոխհատուցման միջոցառումների միջոցով: Փոխհատուցման միջոցառումները կբացահայտվեն ծրագրի ԶՊԳ-ների ընթացքում: Ծրագրերի պաշտոնական հաստատումը չի սկսվի նախքան նպատակային տարածքների, կառավարման պայմանավորվածությունների և մոնիտորինգի միջոցառումների շուրջ տեղական համայնքների կոնսենսուս/հավանություն ապահովելը: PF-ն

կլինիաջակցել Էտեղական մակարդակով ծրագրի փորձագետների կողմից, ներառյալ տեղական կառավարման մարմինների և տեղական ոչ կառավարական կազմակերպությունների (ՀԿ) ներկայացուցիչները:

3.3 2.1.1 եվ 3.1.2 Արդյունքների աշխատանքների ստուգում եվ նպատակային գնահատում կամ ՇՄԱԳ

Դիտորդական աշտարակների տեղադրման (արդյունք 2.1.1) և ֆերմերային հիդրոտեխնիկական ենթակառուցվածքների վերանորոգման աշխատանքների համար (արդյունք 3.1.2) ընտրված վայրերը անհատապես կուսումնասիրվեն ՍՊԳԾ-ով և հիմնվելով այս արդյունքների, ինչպես նաև ՇՄԱԳ-ի ազգային օրենսդրության պահանջների վրա. Անհրաժեշտության դեպքում կիրականացվի նպատակային գնահատում կամ շրջանակային ՇՄԱԳ՝ Էկոլոգիապես զգայուն բնակավայրերի, համայնքի առողջության և անվտանգության, աշխատողների անվտանգության և ֆիզիկական միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցությունները բացահայտելու, կանխելու և մեղմելու նպատակով: Գնահատումը կարող է հանգեցնել այն բանին, որ շինարարական աշխատանքների ընթացքում կիրականացվեն հատուկ ՇՄԱԳ-ներ, որպեսզի այդ աշխատանքները չսկսվեն այնքան ժամանակ, քանի դեռ չկան բոլոր անհրաժեշտ պլանները:

Նպատակային գնահատման կամ շրջանակային ԲՍԱԳ-ի և ԲՍԿՊ-ի պատրաստումը կպահանջի խորհրդատուի պահպանում: Այս արժեքը ունիարդեններառվել է ծրագրի ընդհանուր բյուջեում: Անհրաժեշտության դեպքում ՇՄԱԳ-ը կներառի հետևյալը.

- Գնահատեք ծրագրի գործողություններն այն մասշտաբով, որը հարմար է համարվում SES-ին համապատասխանելու համար:
- Բացահայտեք բնապահպանական և սոցիալական զգայուն ընկալիչները գործունեության ազդեցության գոտում:
- Անդրադարձեք SES-ի Գերագույն սկզբունքներին և Ծրագրի մակարդակի ստանդարտներին առնչվող բոլոր համապատասխան հարցերին, ինչպես նշված է ծրագրի ԲՍԱԳԾ-ում և ԲՍԱԳ-ի ընթացքում բացահայտված ցանկացած այլ խնդիրների մեջ:

Յուրաքանչյուր շրջանակի ՇՄԱԳ-ի արդյունքը կլինի ԲՍԱԳ հաշվետվությունը (նշական ուրվագիծը կարելի է գտնել Հավելվածում) և տեղանքին հատուկ ԲՍԿՊ-ները: Կայքին հատուկ ԲՍԿՊ-ները կսահմանեն սոցիալական և բնապահպանական կառավարման ցանկալի արդյունքները և կսահմանեն սոցիալական և բնապահպանական ցուցանիշներ, թիրախներ կամ ընդունման (շեմ) չափանիշներ՝ ԲՍԿՊ իրականացմանն ու արդյունավետությունը հետևելու համար: Այն նաև կտրամադրի իրականացման և մոնիտորինգի համար անհրաժեշտ մարդկային և ֆինանսական ռեսուրսների գնահատականները, ինչպես նաև կբացահայտի կազմակերպչական կառուցվածքը և իրականացման գործընթացները: Դրանք, հավանաբար, կներառեն Աշխատանքի առողջության և անվտանգության պլան, աղտոտման կանխարգելման և կառավարման պլան և այլ՝ ըստ պահանջի: Անհրաժեշտության դեպքում կմշակվի և կիրականացվի Մշակութային Ժառանգության կառավարման պլան, որը ներառում է պատահական գտածոների ընթացակարգ: ԲՍԿՊ-ի ցուցիչ համառոտագիրը կարելի է գտնել այս ESMF-ի Հավելվածում 9.4-ում:

Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգեր. ՄԱԶԾ S7-ը պահանջում է, որ սահմանվեն աշխատանքի կառավարման գրավոր ընթացակարգեր (LMP), որոնք սահմանում են պայմանները, որոնց համաձայն ծրագրի աշխատողները կաշխատեն կամ ներգրավվեն և կկառավարվեն: Սա վերաբերում է մասնավոր հատվածի (կամ ցանկացած այլ կազմակերպության) հետ բոլոր երրորդ կողմի պայմանագրային պայմանավորվածություններին:

Հետևաբար, մասնավոր հատվածի բոլոր դերակատարները (կամ ցանկացած այլ սուբյեկտ), որոնք կներգրավվեն նախագծում, հատկապես փորձնականների ներքո, կպահպանեն ՊԿՊ-ն՝ ապահովելու SES-ի համապատասխանությունը նախքան ծրագրի որևէ գործունեության մեջ ներգրավվելը: Մասնավոր ձեռնարկությունները, որոնք ծառայություններ կմատուցեն ծրագրի շրջանակներում, պետք է ստորագրեն նաև երաշխիքային պարտավորությունների նամակ՝ իրականացնելու ԲՍԿՊ-ում նախատեսված բոլոր միջոցառումները:

Կցում 9.5 տրամադրում է այս LMP-ի ձևանմուշը, որը կմշակվի ծրագրի սկզբնական փուլում: Այնքանով, որքանով ազգային օրենսդրության և գործատուի քաղաքականության դրույթները բավարարում են S7-ի պահանջները, դրանք կկիրառվեն, և կիրառվող կողմը կարիք չի ունենա կրկնօրինակելու նման

դրույթները ծրագրին հատուկ աշխատանքային կառավարման լրացուցիչ ընթացակարգերում: Չնահատումը, որն իրականացվել է որպես շրջանակային ԲՍԱԳ-ների և նպատակային գնահատումների մաս, պետք է պարզի, թե արդյոք կիրառելի կողմը (գործատուն, կապալառու) ունի համապատասխան մարդկային ռեսուրսների քաղաքականություն և աշխատանքի առողջության և անվտանգության կառավարման ընթացակարգեր՝ լուծելու և կառավարելու հայտնաբերված աշխատանքային ռիսկերն ու ազդեցությունները և բավարարելու S7 պահանջներ:

LMP պահանջները պետք է.

- Հետևեք Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ԱՄԿ) կոնվենցիաներով կամ ազգային օրենսդրությամբ սահմանված նվազագույն տարիքային շեմին (որն առաջարկում է առավելագույն պաշտպանություն 18 տարեկանից ցածր երիտասարդներին) և ակնկալեք կապալառուի կողմից հավաստագիր, որ մինչև 18 տարեկան երեխաները չեն աշխատում վտանգավոր աշխատանքում, և եթե ներգրավված են, կատարում են միայն թեթև աշխատանք՝ հարգված և պահպանված անվտանգության և անվտանգության չափանիշներով:
- Ստուգեք երիտասարդ աշխատողների կողմից իրականացվող գործողությունները և համոզվեք, որ մինչև 18 տարեկան երեխաները չեն աշխատում վտանգավոր աշխատանքներում, ներառյալ կապալառուների աշխատուժը: Վտանգավոր աշխատանքը սովորաբար սահմանվում է ազգային օրենսդրությամբ և հավանաբար կներառի շինարարության և մի քանի խնդիրների մեծ մասը՝ գյուղատնտեսության մեջ:
- Գնահատեք 18 տարեկանից ցածր երեխաների ցանկացած աշխատանքի հետ կապված անվտանգության ռիսկերը և կանոնավոր մշտադիտարկում կատարեք նրանց առողջության, աշխատանքային պայմանների և աշխատանքային ժամերի նկատմամբ:
- Համոզվեք, որ 13-15 տարեկան աշխատողները միայն թեթև աշխատանք են կատարում դպրոցական ժամերից դուրս՝ ազգային օրենսդրության համաձայն, կամ աշխատում են կառավարության կողմից հաստատված վերապատրաստման ծրագրում:
- Ապահովել, որ կապալառուներն ունենան համապատասխան համակարգեր՝ աշխատողների տարիքը ստուգելու, 18 տարեկանից ցածր աշխատողներին նույնականացնելու և նրանց աշխատանքը վտանգավոր աշխատանքով չզբաղվելու համար, և որ նրանց աշխատանքը ենթակա է համապատասխան ռիսկերի գնահատման և առողջության մոնիտորինգի:

Ի լրումն, Ծրագիրը կապահովի, որ համապատասխան աշխատավարձը կվճարվի հանձնարարված առաջադրանքների համար: Անվտանգության և անվտանգության չափանիշները նույնպես կհարգվեն և կկիրառվեն: Ի լրումն ՄԱԶԾ-ի շահագրգիռ կողմերի արձագանքման մեխանիզմի, Բողոքների լուծման մեխանիզմի մի մասը կապահովի արդար և ազդեցությունից զերծ մուտքի կետ նրանց հնարավոր բողոքների և/կամ բողոքների համար: Բողոքների ռեգիստրը և բողոքների լուծման մեխանիզմը հասանելի, արագ, արդար և արդյունավետ պատասխան կտա շահագրգիռ շահագրգիռ կողմերին, հատկապես ցանկացած խոցելի խմբի, որը հաճախ չունի պաշտոնական իրավական ռեժիմների հասանելիություն:

Ցանկացած ենթակապալառուների համար անհրաժեշտ ջանասիրություն կկատարվի՝ պարզելու, որ երրորդ կողմերը, ովքեր ներգրավում են ծրագրի աշխատողներին, օրինական և վստահելի կազմակերպություններ են և ունեն համապատասխան քաղաքականություն, գործընթացներ և համակարգեր, որոնք թույլ են տալիս նրանց գործել սույն նվազագույն պահանջներին համապատասխան:

Լրացուցիչ ուղեցույցը կարելի է գտնել [ՄԱԶԾ SES ուղեցույց 7 ստանդարտի վերաբերյալ. Աշխատանք և աշխատանքային պայմաններ.](#)

3.4 Ցուցադրական վայրերի գնում եվ գնահատում 3.1.1, 3.1.2 եվ 3.1.3 Արդյունքներում

Ծրագրի ցուցադրական տարածքների կառավարման տարբեր պլաններ, ներառյալ արոտավայրերի կառավարման պլանները (արդյունք 3.1.1), ջրային-հողատարածքների ինտեգրված կառավարման պլանները (արդյունք 3.1.2) և անտառների կառավարման պլանները (արդյունք 3.1.3) ծրագրի ցուցադրական տարածքների համար, անհատապես կուսուժմասիրվեն SESP-ով և հիմնված: ՇՄԱԳ-ի ազգային օրենսդրության այս արդյունքների և պահանջների հիման վրա կիրականացվեն ՉՊԳԳ՝ բացահայտելու, կանխելու և մեղմելու հնարավոր բացասական ազդեցությունները կրիտիկական կենսամիջավայրերի և/կամ բնական ռեսուրսների օգտագործման վրա: Այս գնահատումները չեն հանգեցնի ԲՍԿ-ի, քանի որ Ձրի/Արոտավայրերի/Անտառների և հողօգտագործման պլաններն արդեն

կներառեն անհրաժեշտ մեղմացման միջոցառումները և կգործեն որպես ԲՍԿՊ (այսինքն՝ պարունակելով SES-ով պահանջվող բոլոր տարրերը): Գնահատումը կիրականացվի ՇՄԱԳ-ի ազգային ընթացակարգերին և ՄԱԶԾ SES-ին համապատասխան:

Սբրինինզը պետք է ապահովի, որ ոչ մի աջակցվող գործողություն.

- վնասակար է աճելավայրերի և տեսակների պահպանման կարգավիճակի համար, ունի չափելի բացասական ազդեցություն կրիտիկական կենսամիջավայրերի վրա կամ հանգեցնում է անհետացող տեսակների կրճատմանը,
- մեծացնում է անտառային Էկոհամակարգի խոցելիությունը փոփոխվող կլիմայական պայմանների նկատմամբ,
- հանգեցնում է բնական անտառների վերափոխմանը,
- ներկայացնում է հայտնի ինվազիվ տեսակներ:

3.5 Զետագա ցուցադրություն

Իրականացման ընթացքում ծրագիրը կրկին կուսումնասիրվի ՄԱԶԾ SESP-ի դիտակետով.

1. Եթե հասանելի են դառնում նոր տեղեկատվություն/ռիսկեր, որոնք առնչվում են SESP-ին, օրինակ՝ ավարտված ՄԲՍԳ-ների, շրջանակային ԲՍԱԳ-ների և նպատակային գնահատումների միջոցով.
2. Երբ անհրաժեշտ է Ծրագրի մենեջերի կողմից (երաշխիքների համար պատասխանատու ԾԻԿ-ի անձնակազմի խորհրդատվությունը դիտարկելուց հետո), Ծրագրի խորհուրդը կամ ՄԱԶԾ-ն. և/կամ
3. Երբ ծրագրի հանգամանքները փոխվում են Եական կամ համապատասխան ձևով:

Բոլոր գործողությունները, որոնք ֆինանսավորվելու են Ագրո-բնապահպանական վճարումների սխեմաների (Արդյունք 3.1.1) և Ծրագրի կողմից աջակցվող դրամաշնորհների (Արդյունք 3.1.4) միջոցով, կստուգվեն՝ օգտագործելով SESP: Սբրինինզի շրջանակներում կբացահայտվեն գործունեության հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերը և կներդրվեն ռիսկերի նվազեցման համապատասխան միջոցառումներ: Միջոցառումները կարող են ներառել միջոցառումների նախագծման ճշգրտումներ՝ անհրաժեշտության և անհրաժեշտության դեպքում ռիսկերից խուսափելու համար (համաձայն SES-ի): ՄԱԶԾ SES պահանջներին համահունչ անվտանգության միջոցները կներառվեն ընտրության չափանիշների շարքում, ներառյալ՝ բացառող չափանիշները, որոնք բացառելու են ընտրվելիք գործողություններից Եական/Բարձր ռիսկային նախագծերը: Ընթացակարգերը նաև կապահովեն վերահսկողություն, մոնիտորինգ և հաշվետվություններ՝ կապված պաշտպանական ռիսկերի և համաձայնեցված կառավարման միջոցառումների իրականացման հետ:

3.6 Այլ համապատասխան պլաններ

Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլան (SEP). Արդար, ներառական և գեներային համապատասխան շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունը Եական նշանակություն կունենա ծրագրի վերջնական նախագծման համար՝ ապահովելով կանանց, տղամարդկանց, երիտասարդների և տարեցների արդար ներգրավվածությունն ու ընդգրկումը: SEP-ը ծրագրի պատասխանատուներին հնարավորություն կտա ապահովելու, որ ընտրությունն իրականացվի համապատասխան իրավական և քաղաքականության կառավարման կառուցվածքի հետ սիներգիայով, և որ իրականացման և ընտրության ընթացակարգերը համապատասխանեն պահանջվող նորմերին և չափանիշներին: Ծրագիրը մասնավորապես կքննարկի, թե ինչպես արդար և իմաստալից կերպով ներգրավել մարզինալացված և խոցելի խմբերին (կանայք, կանանց գլխավորությամբ տնային տնտեսությունները, երիտասարդները, տարեցները, գյուղական աղքատները, Էթնիկ փոքրամասնությունները և/կամ որևէ այլ խումբ, որը համարվում է խոցելի) ծրագրի տարածքներում: Ծրագիրը նաև կտրամադրի հանձնարարականներ և եղանակներ՝ յուրաքանչյուր վայրում և յուրաքանչյուր համայնքում ծրագրի գործողություններում շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունը կառավարելու համար:

Գեներային գործողությունների ծրագիր (GAP). GAP-ը մշակվել է Սևանա լճի ավազանի տարածքում հողային ռեսուրսների գործոնների և բարձրարժեք Էկոհամակարգերի պահպանման և կայուն կառավարման գեներային վերլուծության հիման վրա՝ բազմաթիվ օգուտների համար: GAP-ի նպատակն է նպաստել Սևանա լճի ավազանում բնական ռեսուրսների պահպանմանը և կայուն կառավարմանը՝ նվազեցնելով բնական ռեսուրսների օգտագործման և ռեսուրսների և ծառայությունների հասանելիության, ինչպես նաև բնական ռեսուրսների կառավարման մեջ

հայտնաբերված գենդերային բացերը: Գենդերային բացերի և անհավասարությունների շտկումը անհրաժեշտ է, որպեսզի կանայք ծրագրի թիրախային մարզերում ապրեն ապահով միջավայրում, օգտվեն տղամարդկանց հետ հավասար իրավունքներից և հնարավորություններից և հասնեն համարժեք արդյունքների: Այս նպատակին հասնելու համար GAP-ն առաջարկում է գենդերային զգայուն գործողություններ՝ ուղղված բնական ռեսուրսների անհավասար հասանելիությանը և վերահսկմանը: անհավասարակշիռ մասնակցություն և ներգրավվածություն բնապահպանական պլանավորման և կառավարման բոլոր մակարդակներում որոշումների կայացմանը և սոցիալ-տնտեսական օգուտներին և ծառայություններին անհավասար հասանելիություն: Գենդերային պլանը ներառում է նպատակային գործողություններ, որոնք ուղղված են երեք մակարդակներում կանանց իրավահավասար մասնակցության ապահովմանը. Գենդերային գործողությունները կիրականացվեն և կաջակցվեն նվիրված գենդերային խորհրդատուի և ծրագրի թիմի կողմից: որպես LDN/SLM միջոցառումների ակտիվ խթանողներ և որոշումներ կայացնելու մակարդակում: Գենդերային գործողությունները կիրականացվեն և կաջակցվեն նվիրված գենդերային խորհրդատուի և ծրագրի թիմի կողմից: որպես LDN/SLM միջոցառումների ակտիվ խթանողներ և որոշումներ կայացնելու մակարդակում: Գենդերային գործողությունները կիրականացվեն և կաջակցվեն նվիրված գենդերային խորհրդատուի և ծրագրի թիմի կողմից:

4 Ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածություններ Եվ կարողությունների զարգացում

4.1 Դերերն ու պարտականությունները այս ESMF-ի իրականացման համար

Ծրագրի անձնակազմի և հարակից գործակալությունների դերերն ու պարտականությունները այս ԲՍԿ-ի իրականացման գործում հետևյալն են. Սույն ԲՍԿ-ն չի ներառում դերերն ու պարտականությունները՝ կապված հետագա ԲՍԿ-ների և/կամ կառավարման առանձին պլանների իրականացման հետ. դրանք կսահմանվեն յուրաքանչյուր կառավարման պլանի համար, որը մշակվում է ծրագրի մեկնարկային փուլում, ինչպես պահանջվում է այս ԲՍԿ-ով:

Իրականացնող գործընկեր. ԿԳԼ-ն Իրականացնող Գործընկերն է իր Բնապահպանական Ծրագրի Իրականացման բաժնի (EPIU) միջոցով: Ծրագիրը կիրականացվի ազգային մակարդակով (NIM)՝ համաձայն Հայաստանի կառավարության և ՄԱԶԾ-ի միջև Ստանդարտ Հիմնական աջակցության համաձայնագրի: Իրականացնող գործընկերն այն կազմակերպությունն է, որին ՄԱԶԾ-ի ադմինիստրատորը վստահել է ՄԱԶԾ-ի աջակցության իրականացումը, որը նշված է այս ստորագրված ծրագրի փաստաթղթում՝ ստանձնելով ՄԱԶԾ-ի ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման և արդյունքների մատուցման համար լիարժեք պատասխանատվություն և հաշվետվողականություն, ինչպես սահմանված է: այս փաստաթղթում:

Իրականացնող գործընկերը պատասխանատու է այս ծրագրի իրականացման համար: Հատուկ առաջադրանքները ներառում են.

- Ծրագրի պլանավորում, համակարգում, կառավարում, մոնիտորինգ, գնահատում և հաշվետվություն: Սա ներառում է բոլոր անհրաժեշտ տեղեկատվության և տվյալների տրամադրումը, որոնք անհրաժեշտ են ժամանակին, համապարփակ և ապացույցների վրա հիմնված ծրագրի հաշվետվությունների համար, ներառյալ արդյունքները և ֆինանսական տվյալները, ըստ անհրաժեշտության: Իրականացնող գործընկերը կձգտի ապահովել, որ ծրագրի մակարդակով ՄԳ-ն իրականացվի ազգային ինստիտուտների կողմից և համապատասխանեցվի ազգային համակարգերին, որպեսզի ծրագրի կողմից օգտագործվող և ստեղծվող տվյալները աջակցեն ազգային համակարգերին,
- Ռիսկերի կառավարում, ինչպես նշված է Ծրագրի փաստաթղթում, SESP, ESMF, ESMP,
- Ապրանքների և ծառայությունների գնումներ, ներառյալ մարդկային ռեսուրսները,
- Ֆինանսական կառավարում, ներառյալ ծրագրի բյուջեների նկատմամբ ֆինանսական ծախսերի վերահսկումը,
- Բազմամյա աշխատանքային պլանի հաստատում և ստորագրում,
- Համատեղ առաքման հաշվետվության հաստատում և ստորագրում տարեվերջին, և.
- Ֆինանսական հաշվետվության կամ ֆինանսավորման թույլտվության և ծախսերի վկայագրի ստորագրում.

Պատասխանատու կողմ. Բաղադրիչ 2-ի (բոլոր արդյունքները) և Բաղադրիչ 3-ի (արդյունք 3.1.4.) իրականացման համար Բնության համաշխարհային հիմնադրամի հայաստանյան գրասենյակը ճանաչվել է որպես պատասխանատու կողմ: WWF Հայաստանն ընտրվել է որպես Պատասխանատու կողմ՝ հիմնվելով HACT և PCAT գնահատումների արդյունքների վրա, որոնք ցույց են տալիս, որ WWF Հայաստանն ունի ծրագրեր իրականացնելու կարողություններ և հարուստ փորձ ունի կենսաբազմազանության և ՊՏՏ-ների, տեղական համայնքների և կայուն գյուղատնտեսության զարգացման հետ կապված: պրակտիկա ՊՏ-ում, KBAs/IBAs մոտակայքում: ՄԱԶԾ-ի, Ծրջակա միջավայրի նախարարության և WWF Հայաստանի միջև տեղի ունեցած քննարկումները հանգեցրել են այն եզրակացության, որ WWF Հայաստանը լավագույնս կարող է իրականացնել Բաղադրիչ 2-ը (ՊՏ և կենսաբազմազանություն) և ընտրել 3-րդ բաղադրիչի արդյունքները (առաջարկվող՝ Արդյունք 3.1): 4) Բնության համաշխարհային հիմնադրամի հայաստանյան գրասենյակի «Էկոմիջանցքների խթանում Հարավային Կովկասի I և II փուլերում» փոխլրացման և տեղական համայնքների հետ աշխատելու փորձի և տեղական գործընկերության և համայնքի կողմից հաստատված Էկոմիջանցքների ձևավորման շնորհիվ: ՊՊ համաձայնագրերում ներառվելու են հետևյալ պարտականությունները.

- Ծրագրի պլանավորում, համակարգում, կառավարում, մոնիտորինգ, գնահատում և հաշվետվություն (համապատասխան ծրագրի հանձնարարված բաղադրիչի համար):
- ՄԱԶԾ-ի SES-ի և ազգային կարգավորող/բաղաբական շրջանակների և համապատասխան միջազգային ստանդարտների բոլոր պահանջների ապահովումը (օրինակ՝ բացահայտված անբարենպաստ սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների մեղմացում):
- ԲՍԿՀ-ի ներդրման և ինտեգրման ապահովում Մարդու իրավունքների վրա հիմնված սկզբունքների վերապատրաստման մոդուլներում, ըստ անհրաժեշտության:
- Ծրագրի ժամանակին, համապարփակ և ապացույցների վրա հիմնված հաշվետվությունների համար անհրաժեշտ բոլոր անհրաժեշտ տեղեկատվության և տվյալների տրամադրում, ներառյալ արդյունքները և ֆինանսական տվյալները, ըստ անհրաժեշտության: Սա կներառի երաշխավորել, որ ծրագրի մակարդակի ՄԳ-ն իրականացվի ազգային ինստիտուտների կողմից և համապատասխանեցվի ազգային համակարգերին, որպեսզի ծրագրի կողմից օգտագործվող և ստեղծվող տվյալները աջակցեն ազգային համակարգերին:
- Ռիսկերի կառավարում՝ կապված Սոցիալական և բնապահպանական ստանդարտների հետ, ինչպես նշված է ԲՍԿՀ-ում (և համապատասխան բաղադրիչի համար):
- Ապրանքների և ծառայությունների գնումներ, ներառյալ մարդկային ռեսուրսները:
- Ֆինանսական կառավարում, ներառյալ ծրագրի բյուջեների նկատմամբ ֆինանսական ծախսերի վերահսկումը:
- Պատասխանատվություն և հաշվետվողականություն կրել ՄԱԶԾ-ի առջև ծրագրի ընդհանուր կառավարման համար, ներառյալ ՄԱԶԾ SES-ի և ՇՄԱԳ-ի ազգային օրենսդրության հետ համապատասխանությունը:

Ծրագրի շահագրգիռ կողմերը եվ թիրախային խմբերը. Շահագրգիռ կողմերի և հիմնական թիրախային խմբերի մասնակցությունն ու ներդրումը կարևոր է ծրագրի հաջողության համար, ինչպես ազգային, այնպես էլ տեղական մակարդակներում շահագրգիռ կողմերի համար: Ծրագիրը կիրառում է մասնակցային մոտեցումներ՝ ապահովելու կառավարության սեփականությունը և շահագրգիռ կողմերի լիարժեք ներգրավվածությունը ծրագրի յուրաքանչյուր բաղադրիչի շրջանակներում: Ծրագրի խորհուրդը կամ Ղեկավար կոմիտեն ներառում է այնպիսի ձևավորում, որը ապահովում է բոլոր հիմնական շահերի լայն ներկայացվածությունը ծրագրի իրականացման ընթացքում՝ ներգրավելով ՄԱԶԾ-ի վաղեմի գործընկերներին, ինչպիսիք են շրջակա միջավայրի նախարարությունը, Էկոնոմիկայի նախարարությունը, տարածքային կառավարման նախարարությունը, գիտության ակադեմիան և այլն: գործընկերներ. Ծրագրի թիմը հետագայում կստեղծի և կպահպանի ծրագրի գործընկերությունը: Նրանց մասնակցությունն ապահովելու համար շահագրգիռ կողմերի հետ կկապվի և կներգրավվի՝ օգտագործելով տարբեր ռազմավարություններ և մեթոդներ, որոնք լավագույնս համապատասխանում են նախագծում նրանց ներդրումներին և շահերին:

ՄԱԶԾ. ՄԱԶԾ-ն հաշվետու է ԳԷՅ-ին այս ծրագրի իրականացման համար: Սա ներառում է ծրագրի կատարման վերահսկողություն՝ ապահովելու, որ ծրագիրն իրականացվում է համաձայնեցված չափանիշներին և դրույթներին համապատասխան: ՄԱԶԾ-ն պատասխանատու է ԳԷՅ-ի ծրագրերի ցիկլի կառավարման ծառայությունների մատուցման համար, որոնք ներառում են ծրագրի հաստատումը և մեկնարկը, ծրագրի վերահսկումն ու վերահսկողությունը, ինչպես նաև ծրագրի ավարտն ու գնահատումը: ՄԱԶԾ-ն նաև պատասխանատու է Ծրագրի խորհրդի/Ղեկավար կոմիտեի Ծրագրի ապահովման դերի համար: ՄԱԶԾ-ի դերը ներառում է.

- Երաշխիքների հետ կապված բոլոր հարցերի նկատմամբ վերահսկողության ապահովում:
- ՄԱԶԾ-ի կորպորատիվ հաշվետվողականության մեխանիզմի մասին տեղեկացնել բոլոր շահագրգիռ կողմերին և իրավատերերին, որոնք ներգրավված են կամ պոտենցիալ ազդեցություն են ունեցել ԳԷՀ-ի կողմից ֆինանսավորվող ծրագրերի վրա, դրական կամ բացասական ազդեցություն ունենալով:
- Համապատասխանության վերանայման և շահագրգիռ կողմերի արձագանքման մեխանիզմների գործողության ապահովումը ծրագրերի իրականացման ընթացքում:
- Ապահովել SES-ին հավատարմությունը ծրագրի գործողությունների համար, որոնք իրականացվում են ՄԱԶԾ-ի հաշիվների միջոցով ուղղորդված միջոցների միջոցով և ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ՝ թերությունները վերացնելու համար:
- Ստուգում և փաստաթղթավորում, որ ՄԱԶԾ SES-ի բոլոր պահանջները բավարարված են:
- Տրամադրել տեխնիկական ուղեցույց այս ԲՍԿՀ-ի իրականացման և վարչական աջակցության համար՝ պաշտպանական ծառայությունների հավաքագրման և պայմանագրեր կնքելու հարցում (ըստ անհրաժեշտության), և վերահսկել յուրաքանչյուր ծրագրի համապատասխանությունը ԲՍԿՀ-ի և ՄԱԶԾ-ի քաղաքականությանն ու ընթացակարգերին:

Ծրագրի խորհուրդ. Ծրագրի խորհուրդը (նաև կոչվում է Ծրագրի ղեկավար կոմիտե) պատասխանատու է ընդունելու համարանհրաժեշտության դեպքում ուղղիչ գործողություններ ապահովելու համար, որ նախագիծը հասնի ցանկալի արդյունքների: ՄԱԶԾ-ի վերջնական հաշվետվողականությունն ապահովելու համար Ծրագրի խորհրդի որոշումները պետք է ընդունվեն ստանդարտների համաձայն, որոնք պետք է ապահովեն զարգացման արդյունքների կառավարում, փողի համար լավագույն արժեքը, արդարությունը, ամբողջականությունը, թափանցիկությունը և արդյունավետ միջազգային մրցակցությունը:

- Տրամադրել ընդհանուր ուղեցույց և ուղղություն ծրագրին՝ ապահովելով, որ այն մաս սահմանված ցանկացած սահմանափակումների մեջ:
- Լուծեք ծրագրի խնդիրները, ինչպես բարձրացրել է Ծրագրի ղեկավարը/համակարգողը:
- Տրամադրել ուղեցույցներ ծրագրի նոր ռիսկերի վերաբերյալ և պայմանավորվել հնարավոր մեղմացման և կառավարման գործողությունների վերաբերյալ՝ կոնկրետ ռիսկերը լուծելու համար:
  - Համաձայնել Ծրագրի մենեջերի հանդուրժողականությունների վերաբերյալ, ինչպես պահանջվում է, ՄԱԶԾ-ԳԷՏ-ի կողմից սահմանված պարամետրերի շրջանակներում, և տրամադրել ուղղություն և խորհրդատվություն բացառիկ իրավիճակների համար, երբ Ծրագրի ղեկավարի հանդուրժողականությունը գերազանցվում է:
  - ՄԱԶԾ-ԳԷՏ-ի կողմից սահմանված պարամետրերի շրջանակներում ծրագրի հիմնական և փոքր փոփոխությունների վերաբերյալ խորհրդատվություն:
  - Ապահովել համակարգումը տարբեր պետական մարմինների հետ և նրանց մասնակցությունը ծրագրի գործունեությանը:
  - Վերանայեք համակցված առաքման հաշվետվությունները մինչև իրականացնող գործընկերոջ կողմից հավաստագրումը:
  - Անդրադարձեք նախագծի մակարդակի բողոքներին:
  - Վերանայեք ծրագրի վերջնական հաշվետվության փաթեթը ծրագրի ավարտի վերանայման հանդիպման ժամանակ՝ քննարկելու սովորած դասերը և մեծացման/կրկնօրինակման հնարավորությունները:
  - Վերահսկել այս ԲՍԿՀ-ի իրականացումը և համապատասխանությունը ազգային և միջազգային կանոնակարգերին, ինչպես նաև ՄԱԶԾ սոցիալական և բնապահպանական չափանիշներին:
  - Որոշումների կայացում անհրաժեշտ միջոցառումների ընդունման համար, ներառյալ կառավարման միջոցառումների ամբողջական ինտեգրումը ծրագրի Արդյունքներում և տարեկան աշխատանքային պլաններում:
  - Ստեղծեք և աջակցեք GRM մեխանիզմը՝ ցանկացած դժգոհություն լուծելու համար:

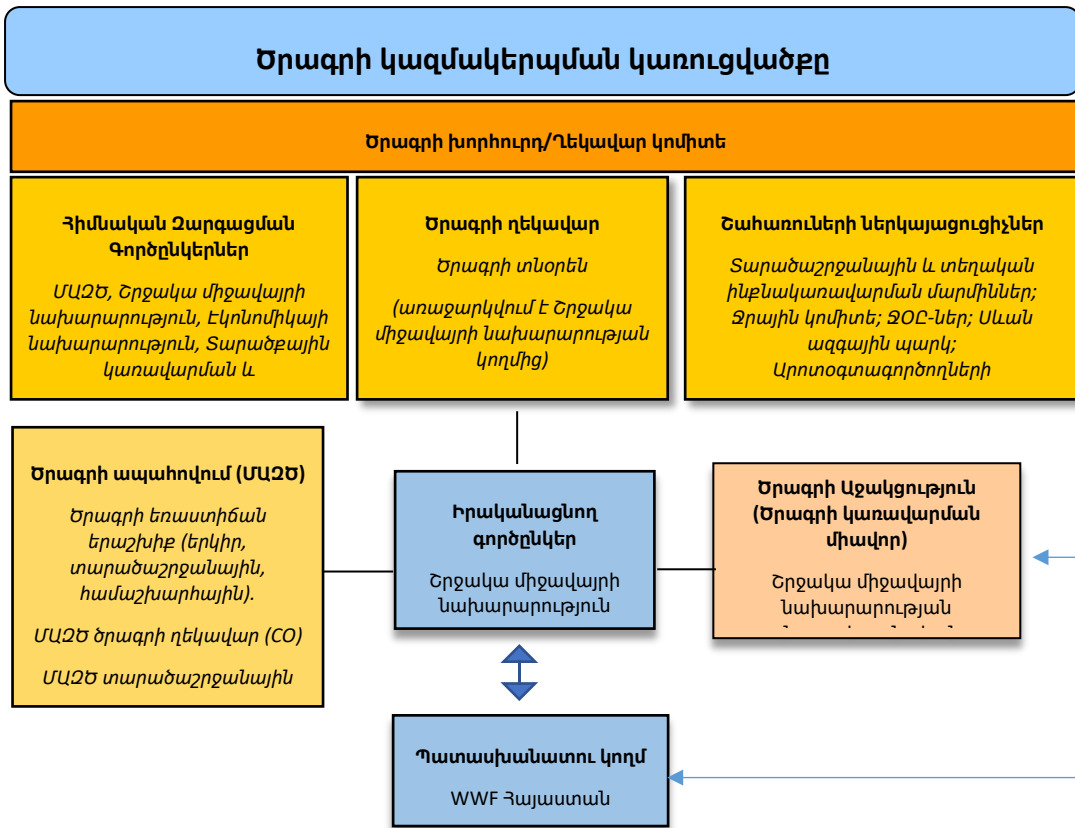
Ծրագրի կառավարման գրասենյակ (PMU). Ծրագրի կառավարման ծառայությունները, ներառյալ երաշխիքների մոնիտորինգը, կտրամադրվեն Ծրագրի կառավարման միավորի (ԾԿԳ) կողմից, որը հյուրընկալվում է EPIU-ի կողմից Ծրջակա միջավայրի նախարարության մանդատի ներքո և ունի հետևյալ պարտականությունները:

- Ծրագրի ամենօրյա կառավարում և որոշումների կայացում, ներառյալ ծրագրի բոլոր ներդրումների մոբիլիզացումը, ծրագրի անձնակազմի, խորհրդատուների և ենթակապալառուների նկատմամբ վերահսկողությունը:
- Ապահովել, որ նախագիծն արտադրի նախագծային փաստաթղթում նշված արդյունքները՝ որակի պահանջվող չափորոշիչներին համապատասխան և սահմանված ժամանակի և ծախսերի սահմաններում:
- Վերահսկել բնապահպանական և սոցիալական երաշխիքների իրականացումը և SESP-ի թարմացումները՝ բարձրացնելով իրազեկվածությունը ծրագրի մակարդակով Բողոքների և փոխհատուցման մեխանիզմի (BRM) վերաբերյալ:
- Աջակցել ծրագրի պլանավորմանը, վերանայումներ և բյուջեի կատարման փաստաթղթեր, ազգային/տեղական խորհրդատուների և ծրագրի ողջ անձնակազմի հետ պայմանագրերի կնքում, պայմանագրերի մոնիտորինգ՝ ազգային օրենսդրության պահանջներին համապատասխան և ՄԱԶԾ ընթացակարգերին համապատասխան (UNDP POPP).
- Տրամադրել տեխնիկական աջակցության ծառայություններ ծրագրի և երաշխիքների մոնիտորինգի վերաբերյալ:

Ծրագրի համապատասխան որակավորված տեխնիկական փորձագետները և սոցիալական և բնապահպանական երաշխիքների փորձ ունեցող մասնագետները կներգրավվեն՝ աջակցելու տեղանքի հատուկ զննումին և հետագա գնահատմանը, ինչպես նաև ցանկացած չսահմանված գործունեության համար անհրաժեշտ պոտենցիալ ժամանակավոր գնահատմանը, և ցանկացած առանձին գործողությունների հետագա զարգացմանը: Կառավարման պլաններ: Այս փորձագետները ներածական նիստ կառաջարկեն Ծրագրի կառավարման ստորաբաժանումների համար (և իրականացնող գործընկերներին, ըստ անհրաժեշտության) պաշտպանական պատասխանատվության և մոտեցումների վերաբերյալ: Ըստ անհրաժեշտության կնշանակվի միջազգային խորհրդատու՝ վերահսկելու ենթակառուցվածքի աշխատանքների զննումն ու որակի ապահովումը ՉՊԳՍ-ների, շրջանակների ՇՄՍԱԳ-ների, նպատակային գնահատումների և մանրամասն նախագծերի տեղամասային ԲՍԿՊ-ների համար:

ՄԱԶԾ-ԳԷՀ ստորաբաժանումը անհրաժեշտության դեպքում խորհրդատվություն կտրամադրի ծրագրի թիմերին՝ աջակցելու այս ԲՍԿՀ-ի իրականացմանը և սոցիալական և բնապահպանական կառավարման պլանների/միջոցառումների պատրաստմանը, իրականացմանը և մոնիտորինգին:

Ծրագրի Ղեկավար կոմիտեն վերջնական պատասխանատվություն է կրելու ԲՍԿՀ/ԲՍԿՊ/առանձին կառավարման պլան(ներ) ծրագրի իրականացման համար ինտեգրվելու համար: Անհրաժեշտության դեպքում կներառվեն կարողությունների զարգացման և տեխնիկական աջակցության միջոցառումներ՝ ԲՍԿՊ-ի պատշաճ իրականացման համար:

Նկար 1 Ծրագրի կազմակերպման կառուցվածքը

4.2 Կարողությունների զարգացում

Սոցիալական և բնապահպանական երաշխիքների ոլորտում փորձ ունեցող միջազգային խորհրդատու կներգրավվի՝ աջակցելու ՉՊԳԳ-ների, ՇՄՍԱԳ-ների ավարտին, նպատակային գնահատումներ և տեղանքին հատուկ ԲՍԿԴ-ներ, որոնք կիրականացվեն արտաքին խորհրդատուների կողմից. միջազգային խորհրդատուն կաջակցի ՄԱՉԾ-ի աշխատակիցներին երաշխիքների պատասխանատվության և մոտեցումների հարցում:

Սկզբնական փուլում կանցկացվի ուսուցում ESMF-ի և SES-ի համապատասխան պահանջների վերաբերյալ՝ ուղղված բոլոր ազգային շահագրգիռ կողմերին՝ կենտրոնանալով հանրային հատվածի և ՄԱՉԾ-ի տեղական անձնակազմի վրա: Ի լրումն, տեղանքին հատուկ ԲՍԿԴ-ները նաև կբացահայտեն կարողությունների զարգացման գործունեությունը՝ ապահովելու բավարար կարողություններ իրականացման համար: Սա կարող է ներառել առողջության, անվտանգության և աղտոտման կանխարգելման ուսուցում աշխատողների և տեղանքի վերահսկիչների համար, ինչպես նաև հարկադիր կատարողների ուսուցում մարդու իրավունքների և ՄԱՉԾ SES-ի վերաբերյալ:

Ծրագրի իրականացման ընթացքում ՄԱՉԾ-ն անհրաժեշտության դեպքում խորհրդատվություն կտրամադրի ծրագրի թիմի անդամներին՝ աջակցելու այս ԲՍԿԴ-ի իրականացմանը՝ նախապատրաստելով ՉՊԳԳ-ները, ՇՄՍԱԳ-ները և նպատակային գնահատումները, տեղանքին հատուկ ԲՍԿԴ-ները և համապատասխան միջոցառումները: Իրենց վերահսկիչ դերին համապատասխան՝ ՄԱՉԾ-ն նաև կվերանայի ծրագրի համար պատրաստված բոլոր երաշխիքային գործիքները՝ համոզվելու, որ դրանք համապատասխանում են SES-ին:

5 Շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունն եվ տեղեկատվության բացահայտում

Քննարկումները ծրագրի շահագրգիռ կողմերի հետ, ներառյալ տեղական համայնքները ծրագրի վայրերում, սկսվել են ծրագրի մշակման փուլում: Ծրագրի փաստաթղթին կցված է շահագրգիռ կողմերի ցանկը, որոնք ներգրավված են եղել այս խորհրդակցություններում (Հավելված 15. Ծրագրի մշակման

ընթացքում խորհրդակցված շահագրգիռ կողմերի հետ): Ծրագիրն ունի նաև անհատական SEP (ներառյալ Գործընթացի շրջանակի ձևանմուշը) և GAP, որը կցված է Ծրագրի փաստաթղթին (Հավելված 8. Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլան և Հավելված 10. Գեոդերային վերլուծություն և գեոդերային գործողությունների պլան): Այս պլաններին կհետևեն՝ երաշխավորելու, որ շահագրգիռ կողմերը ներգրավված են ծրագրի իրականացման մեջ և, մասնավորապես, սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների հետագա գնահատման և համապատասխան կառավարման միջոցառումների մշակման մեջ: SEP-ը կթարմացվի ծրագրի իրականացման ընթացքում՝ հիմնված գնահատումների և կառավարման պլանների վրա, որոնք իրականացվել են սույն ԲՍԿ-ին համապատասխան, ըստ անհրաժեշտության: Պոտենցիալ ազդեցություն կրող շահագրգիռ կողմերը կներգրավվեն այս ԲՍԿ-ի իրականացման ընթացքում:

Որպես շահագրգիռ կողմերի ներգրավման գործընթացի մաս, ՄԱԶԾ-ի SES-ը պահանջում է, որ ծրագրի շահագրգիռ կողմերը հասանելի լինեն համապատասխան տեղեկատվությանը: Մասնավորապես, SES-ը (SES, Policy Delivery Process) սահմանում է, որ, ի թիվս ՄԱԶԾ-ի քաղաքականություններով և ընթացակարգերով սահմանված այլ բացահայտումների, ՄԱԶԾ-ն կապահովի հետևյալ տեղեկատվության հասանելիությունը.

- Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլաններ և շահագրգիռ կողմերի խորհրդակցությունների ամփոփ հաշվետվություններ
- Սոցիալական և բնապահպանական գնման հաշվետվություններ՝ նախագծային փաստաթղթերով
- Սոցիալական և բնապահպանական գնահատումների նախագծեր, ներառյալ կառավարման պլանների նախագծերը
- Սոցիալական և բնապահպանական վերջնական գնահատումներ և հարակից կառավարման պլաններ
- Ցանկացած պահանջվող սոցիալական և բնապահպանական մոնիտորինգի հաշվետվություն:

Ինչպես նշված է SES-ում, գնահատումների և կառավարման պլանների տեսակը և ժամկետները տարբերվում են՝ կախված ծրագրի հետ կապված սոցիալական և բնապահպանական ռիսկի մակարդակից, ինչպես նաև սոցիալական և բնապահպանական գնահատման ժամանակից:

Այս ESMF-ը (և նախագիծը SESP) կիրառարակվի ՄԱԶԾ կայքի միջոցով՝ համաձայն ՄԱԶԾ SES քաղաքականության: Ծրագրի հետագա ԲՍԿ-ները կամ առանձին կառավարման պլան(ներ)ը նույնպես հրապարակայնորեն կիրառարակվեն ՄԱԶԾ-ի վեբկայքի միջոցով, երբ մշակվեն և վերջնական տեսքի բերվեն և ընդունվեն միայն բացահայտման համար անհրաժեշտ ժամկետը լրանալուց հետո:

Շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության և բացահայտման այս պահանջները կապահովվեն այս ԲՍԿ-ի իրականացման ընթացքում, և դրանից բխող ԲՍԿ-ների և ցանկացած առանձին կառավարման պլանների իրականացման ընթացքում:

6 Հաշվետուություն եվ բողոքների լուծման մեխանիզմներ

6.1 ՄԱԶԾ-ի հաշվետվողականության մեխանիզմները

ՄԱԶԾ-ի SES-ն ընդունում է, որ նույնիսկ ուժեղ պլանավորման և շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության դեպքում դեռևս կարող են առաջանալ չնախատեսված խնդիրներ: Հետևաբար, SES-ը հիմնված է հաշվետվողականության մեխանիզմով, որն ունի երկու հիմնական բաղադրիչ.

1. Սոցիալական և բնապահպանական համապատասխանության վերանայման միավոր (SECU)՝ պատասխանելու այն պնդումներին, որ ՄԱԶԾ-ն չի համապատասխանում կիրառելի բնապահպանական և սոցիալական քաղաքականությանը. և
2. Շահագրգիռ կողմերի արձագանքման մեխանիզմ (SRM), որն ապահովում է ծրագրերից տուժած անհատներին, ժողովուրդներին և համայնքներին հասանելի բողոքների լուծման համապատասխան ընթացակարգեր՝ նախագծի հետ կապված բողոքներն ու վեճերը լսելու և լուծելու համար:

ՄԱՉԾ-ի հաշվետվողականության մեխանիզմը հասանելի է ՄԱՉԾ ծրագրի բոլոր շահագրգիռ կողմերի համար:

Սոցիալական և բնապահպանական համապատասխանության ստորաբաժանումը (SECU) ուսումնասիրում է ՄԱՉԾ-ի Սոցիալական և բնապահպանական չափանիշներին և ստուգման ընթացակարգին չհամապատասխանելու մտահոգությունները, որոնք բարձրացվել են ծրագրի ազդեցության տակ գտնվող շահագրգիռ կողմերի կողմից և խորհուրդ է տալիս միջոցներ ձեռնարկել անհամապատասխանության բացահայտումները վերացնելու համար:

Շահագրգիռ կողմերի արձագանքման մեխանիզմը օգնում է ծրագրի ազդեցության տակ գտնվող շահագրգիռ կողմերին, ՄԱՉԾ-ի գործընկերներին (կառավարություններ, ՀԿ-ներ, բիզնեսներ) և այլոց համատեղ քննարկելու ՄԱՉԾ-ի կողմից աջակցվող ծրագրերի սոցիալական և/կամ բնապահպանական ազդեցությունների հետ կապված բողոքները կամ վեճերը:

Լրացուցիչ տեղեկություններ, ներառյալ, թե ինչպես պետք է հարցում ներկայացնել SECU-ին կամ SRM-ին, կարելի է գտնել ՄԱՉԾ-ի կայքում <http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/accountability/secu-srm/>

6.2 Ծրագրի մակարդակով բողոքների լուծման մեխանիզմներ

Իրականացնող գործընկերը կստեղծի և կիրականացնի, ինչպես նկարագրված է Ծրագրի փաստաթղթում, թափանցիկ, արդար և հասանելի ծրագրի մակարդակով բողոքների լուծման մեխանիզմ (ԲԳՄ), որը հաստատված կլինի շահագրգիռ կողմերի կողմից, որը կգործարկվի սկզբին: Իրականացումը: Շահագրգիռ շահագրգիռ կողմերը կարող են ցանկացած ժամանակ բողոք ներկայացնել Ծրագրի կառավարման գրասենյակին, կատարող գործակալությանը, իրականացնող գործակալությանը (ՄԱՉԾ) կամ ԳԷՖ-ին:

Մանդատը GRM-ը կլինի՝

- (i) ստանալ և լուծել ցանկացած մտահոգություն, բողոք, ծանուցում ի հայտ եկած կոնֆլիկտների կամ բողոքների (միասնական «Բողոք»), որոնք ենթադրում են, որ ազդակիր անձի(ներ)ին («Հայցվոր(ներ)») իրական կամ հնարավոր վնաս է հասցվել Ծրագրից բխող:
- (ii) աջակցել Ծրագրի շահագրգիռ կողմերի միջև և նրանց միջև առկա բողոքների լուծմանը. ինչպես նաև կառավարության տարբեր նախարարություններ, գերատեսչություններ և հանձնաժողովներ, ԶՀԿ-ներ և ՀԿ-ներ և այլք (միասնաբար՝ «շահագրգիռ կողմերը») Ծրագրի համատեքստում:
- (iii) Միշտ վարվեք ճկուն, համագործակցային և թափանցիկ կերպով՝ ուղղված խնդիրների լուծմանը և կոնսենսուսի ձևավորմանը:

Գործառույթները GRM-ը կլինի՝

- (i) Ստացեք, գրանցեք և հետևեք բոլոր բողոքներին ստացել է.
- (ii) Բողոքների վերաբերյալ կանոնավոր թարմացումներ տրամադրեք հայցվորներին, Ծրագրի խորհրդի (ՊԲ) անդամներին և այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերին, ինչպես կիրառելի:
- (iii) Բողոքում ներգրավել ԳԲ անդամներին, կառավարական հաստատություններին և այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերին բանաձեռը:
- (iv) Մշակել և առաջարկել լուծումներ և առաջընթացի ուղիներ՝ կապված կոնկրետ Բողոքների հետ *վաթսուս (60) օրը չգերազանցող ժամկետում* Բողոքը ստանալուց:
- (v) Բացահայտեք բողոքների աճող միտումները և առաջարկեք հնարավոր միջոցներ դրանցից խուսափելու համարն ույնը.
- (vi) Ստացեք և սպասարկեք հարցումներ և առաջարկեք օգտագործել միջնորդությունը կամ դյուրացում:

- (vii) Մշակել երկու տարեկան հաշվետվություններ, հանրությանը հասանելի դարձնել նշված հաշվետվությունները և, ընդհանուր առմամբ, աշխատել իր աշխատանքի (ներառյալ հաշվետվությունների) բացահայտումը առավելագույնի հասցնելու ուղղությամբ, բացահայտումներ և արդյունքներ):
- (viii) Ապահովել GRM-ի իրազեկության, մատչելիության, կանխատեսելիության, թափանցիկության, օրինականության և վստահելիության բարձրագույն գործընթաց:
- (ix) Համագործակցեք գործընկեր հաստատությունների և այլ ՀԿ-ների, ՔՀԿ-ների և այլ կազմակերպությունների հետ՝ իրականացնելու իրազեկման նախաձեռնություններ՝ բարձրացնելու շահագրգիռ կողմերի իրազեկությունը GRM-ի գոյության և դրա ծառայությունների վերաբերյալ: մուտք է գործել:
- (x) Ապահովել ԳԲ անդամների և նրանց համապատասխան հաստատությունների շարունակական կրթությունը համապատասխան օրենքների և քաղաքականությունների վերաբերյալ, որոնց մասին նրանք պետք է տեղյակ լինեն՝ մասնակցելու բողոքների վերաբերյալ արդյունավետ լուծումների մշակմանը, որոնք կարող են առաջանալ: GRM.
- (xi) Մշտադիտարկեք բողոքների լուծումները, ըստ անհրաժեշտության:

GRM-ին ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ լրացուցիչ մանրամասները ներառված են Բողոքների լուծման մեխանիզմի մշակման տեխնիկական առաջադրանքում՝ հավելվածում: 9.6.

7 ԲՍԿՀ-ի իրականացման բյուջե

ESMF-ի իրականացման ֆինանսավորումը ներառված է Ծրագրի բյուջեում: Չնայած ծախսերը նշված են ստորել: Ծախսերը, որոնք կապված են Ծրագրի կառավարման ստորաբաժանման ժամանակի հետ, որը համակարգում է այս ԲՍԿՀ-ի եվ ՄԱԶԾ CO աջակցության մշակումն ու իրականացումը:

Աղյուսակ 2 ESMF-ի իրականացման համար ծրագրի մակարդակի ծախսերի բաշխում

Նկարագրություն	Արժեքը, ԱՄՆ դոլար
ՉՊԳԳ-ների, ՇՄՍԱԳ-ների եվ նպատակային գնահատումների իրականացում	
Ազգային SES փորձագետ (զգայի կիսամյակային ներգրավվածություն ծրագրի ողջ տևողության համար)	20,000
Միջազգային SES փորձագետ (հետադարձ կապի աջակցություն՝ ըստ անհրաժեշտության/երբ անհրաժեշտության դեպքում, անհրաժեշտության դեպքում ներառում է ճանապարհորդություն)	20,000
Ազգային խորհրդատուներ ՉՊԾԳ-ների համար ISLUP-ների համար	20,000
ՇՄՍԱԳ-ների կամ ենթակառուցվածքային աշխատանքների նպատակային գնահատումների ազգային խորհրդատուներ	10,000
Գենդերային փորձագետ	6,000
Տպագիր հաշվետվություններ	4,000
ԸՆԴԱՄԵՆԸ:	80,000

8 Մոնիտորինգի եվ գնահատման միջոցառումներ

Սույն ԲՍԿՀ-ի իրականացման առաջընթացի և խնդիրների վերաբերյալ հաշվետվությունները կփաստագրվեն ծրագրի եռամսյակային հաշվետվություններում և ծրագրի իրականացման տարեկան հաշվետվություններում (PIRS): Մինչև ԲՍԿՀ-ները և առանձին կառավարման պլանները չգործադրվեն, ՄԱԶԾ CO-ն պատասխանատու կլինի այս ԲՍԿՀ-ի իրականացման վերաբերյալ հաշվետվություններ կազմելու համար՝ Ծրագրի խորհրդին/Տեղական համակարգող հանձնաժողովներին գեկուցելու համար: Հիմնական հարցերը կներկայացվեն Ծրագրի խորհրդին յուրաքանչյուր հանձնաժողովի նիստի ժամանակ:

Կայքին հատուկ ԲՍԿՊ-ների և առանձին կառավարման պլանների իրականացումը պատասխանատվություն է կրելու ծրագրի ղեկավարման առանձին թիմերի և այլ գործընկերների համար, ինչպես համաձայնեցված և նկարագրված է այդ ապագա ծրագրերում:

ESMF-ի մոնիտորինգի և գնահատման պլանը ներկայացված է ստորև՝ Աղյուսակ 6-ում:

Աղյուսակ 3 ESMF M&E պլան և գնահատված բյուջե

Մոնիտորինգի գործունեությունն եվ համապատասխան նախագծեր	Նկարագրություն	Հաճախակա նություն / Ժամկետը	Ակնկալվող գործողություն	Դերեր եվ պարտականություններ	Արժեքը (մեկ նախագծի, բացառությամբ անձնակազմի ժամանակի)
Հետևել ESMF-ի իրականացման առաջընթացին	Այս ESMF-ի իրականացումը համակարգված է յուրաքանչյուր ծրագրի համար և արդյունքներով, որոնք զեկուցվում են Ծրագրի խորհրդի յուրաքանչյուր հանդիպմանը (Ծրագրի խորհուրդը հանդիպում է առնվազն տարին 2 անգամ)	Եռամսյակային (մինչև ԲՍԿ-ները և կառավարման պլանները կգործեն)	ESMF-ի պահանջվող քայլերը կատարվում են ժամանակին:	Ծրագրի ղեկավար՝ Ծրագրի ՄԱԶՅ վարչական և ֆինանսական գործընկերոջ աջակցությամբ	Ոչ ոք
SESA-ներ ISLUP-ների համար և տարբեր «ներքև» գործողությունների նպատակային գնում և գնահատում, ինչպես նաև հաշվետվությունների և կառավարման պլանների մշակում: Անհրաժեշտության դեպքում կայքին հատուկ ԲՍԿ-ի մշակում:	Իրականացվել է մասնակցային եղանակով, հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների խորը վերլուծություն, ինչպես նաև մասնակցային ձևով մշակված մեղմացման միջոցառումների բացահայտում/վավերացում	Ծրագրի իրականացման 1-3 տարիներ	Ռիսկերը և հնարավոր ազդեցությունները գնահատվում են խորհրդատուների աջակցությամբ և ծրագրի թիմի և շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ; հայտնաբերված և ծրագրի իրականացման ռազմավարություններում ներառված կառավարման գործողությունները:	ծառայություններ մատուցողներ՝ ՄԱԶՅ-ի, Ծրագրի մենեջերի, առաջադրանքների ղեկավարների, ծրագրի մասնագետների, գեներային և ծրագրի ՄԱԶՅ վարչական/ֆինանսական գործընկերոջ ղեկավարությամբ:	20000 ԱՄՆ դոլար
Մեղմացնող միջոցառումների իրականացում և պոտենցիալ ազդեցությունների մոնիտորինգ, որոնք բացահայտված են ՇՄՍԱԳ-ներում կամ նպատակային գնահատում(ներ)ում/ԲՍԿ-ներում (եթե անհրաժեշտ է որոշել տեղամասի գնումները՝ օգտագործելով SESP)	Ազդեցությունների և մեղմացման միջոցառումների մշտական և մասնակցային իրականացում և մոնիտորինգ՝ համաձայն ԲՍԿ-ի (կատարաստվի նպատակային գնահատման հետ միասին)	Շարունակական, երբ (պոտենցիալ) նպատակային գնահատումները ավարտվեն և ԲՍԿ-ները լինեն	ԲՍԿ-ի իրականացում; ԲՍԱԳ-ի կամ նպատակային գնահատման արդյունքների մասնակցային մոնիտորինգ (այսինքն՝ ցուցանիշների բացահայտում, հնարավոր ազդեցությունների և ռիսկերի մոնիտորինգ). ԲՍԿ-ի ինտեգրումը ծրագրի իրականացման ռազմավարություններին:	ՄԱԶՅ CO և RP/IP Ծրագրի ղեկավար Առաջադրանքների ղեկավարներ, ՄԱԶՅ Վարչական և ֆինանսական Ասոցիացված վերահսկողություն ՄԱԶՅ CO-ի, Ծրագրի խորհրդի կողմից	TBD՝ հիմնված կայքի ցուցադրությունների վրա

Մոնիտորինգի գործունեությունն եվ համապատասխան նախագծեր	Նկարագրություն	Հաճախակա նություն / Ժամկետը	Ակնկալվող գործողություն	Դերեր եվ պարտականություններ	Արժեքը (մեկ նախագծի, բացառությամբ անձնակազմի ժամանակի)
Գործընթացի շրջանակի իրականացում	Իրականացվել է մասնակցային ձևով, կենսապահովման հնարավոր ազդեցությունների նպատակային վերլուծություն, հաստատում/ուժեղացված կառավարում, ինչպես նաև մասնակցային ձևով մշակված մեղմացման միջոցառումների բացահայտում/վավերացում	Ծրագրի իրականացման 1-3 տարիներ	ՊՏ-ների շուրջ տնտեսական տեղաշարժի հետ կապված հնարավոր ազդեցությունները գնահատվում են խորհրդատուների աջակցությամբ և ծրագրի թիմի և շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ, Գործընթացի շրջանակում անցկացվող ծրագրերը ներառում են դրույթներ և միջոցներ, ներառյալ ֆինանսական, փոխարինման ամբողջական ծախսերով հնարավոր փոխհատուցման և այլ օգնություն տեղահանված մարդկանց համար:	ՄԱԶԾ-ի ղեկավարությամբ Ծրագրի ղեկավար Առաջադրանքների ղեկավարներ ՄԱԶԾ վարչական և ֆինանսական գործընկեր	TBD՝ հիմնված կայքի ցուցադրությունների վրա
Կառավարման միջոցառումների իրականացում և ԲՍԱԳ-ում կամ նպատակային գնահատման մեջ հայտնաբերված հնարավոր ազդեցությունների մոնիտորինգ	Կառավարման միջոցառումների մշտական և մասնակցային իրականացում և մոնիտորինգ՝ համաձայն ԲՍԱԳ-ի կամ նպատակային գնահատման արդյունքների	Շարունակական, երբ գնահատումն ավարտված է, և կառավարման պլանը մշակված է	ԲՍԿԴ-ների իրականացում; մասնակցային մոնիտորինգ; կառավարման պլանների ինտեգրում ծրագրի իրականացման ռազմավարություններին	Ծրագրի ղեկավարի վերահսկում ՄԱԶԾ CO-ի, Ծրագրի խորհրդի/Ծրագրի տեղական համակարգող հանձնաժողովների կողմից Առաջադրանքների ղեկավարներ Տեղական աջակցության փորձագետներ	TBD, գնահատման հիման վրա
Ուսուցում	Սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի կառավարման վերաբերյալ գիտելիքը, լավ փորձը և քաղված դասերը պարբերաբար կձևավորվեն, ինչպես նաև ակտիվորեն կբռնվեն այլ նախագծերից և գործընկերներից և նորից կինտեգրվեն ծրագրին:	Առնվազն տարեկան	Համապատասխան դասերը հավաքվում են ծրագրի թիմերի կողմից և օգտագործվում են ղեկավարության որոշումները տեղեկացնելու համար:	Ծրագրի ղեկավար Կապի մասնագետ	Ոչ ոք
Ծրագրի տարեկան որակի ապահովում	Ծրագրի որակը կգնահատվի ՄԱԶԾ-ի որակի չափանիշների համեմատ՝ ծրագրի ուժեղ և թույլ կողմերը բացահայտելու և ծրագրի բարելավմանն ուղղված որոշումների	Տարեկան կտրվածքով	Ուժեղ և թույլ ոլորտները կվերանայվեն և կօգտագործվեն ծրագրի կատարողականը բարելավելու որոշումների մասին տեղեկացման համար	ՄԱԶԾ CO-ն՝ Ծրագրի ղեկավարի և ՄԱԶԾ վարչական և ֆինանսական գործընկերոջ աջակցությամբ	Ոչ ոք

Մոնիտորինգի գործունեությունն եվ համապատասխան նախագծեր	Նկարագրություն	Հաճախակա նություն / Ժամկետը	Ակնկալվող գործողություն	Դերեր եվ պարտականություններ	Արժեքը (մեկ նախագծի, բացառությամբ անձնակազմի ժամանակի)
	կայացման ղեկավարությանը տեղեկացնելու համար:				
Վերանայեք և կատարեք դասընթացի ուղղումներ	Մոնիտորինգի բոլոր գործողություններից ստացված տվյալների և ապացույցների ներքին ուսումնասիրություն՝ որոշումներ կայացնելու համար	Առնվազն տարեկան	Կատարողականի տվյալները, ռիսկերը, դասերը և որակը կքննարկվեն ծրագրի ղեկավար կոմիտեի կողմից և կօգտագործվեն դասընթացի ուղղումներ կատարելու համար:	Ծրագրի խորհուրդ	Ոչ ոք
Ծրագրի իրականացման տարեկան հաշվետվություններ	Ծրագրի ղեկավար կոմիտեին և հիմնական շահագրգիռ կողմերին ներկայացվելիք առաջընթացի հաշվետվության մաս կներառվեն վերլուծություն, թարմացում և ռիսկերի կառավարման վերաբերյալ առաջարկություններ:	Տարեկան կտրվածքով	ESMF-ի առաջընթացի վերաբերյալ թարմացումները կհաղորդվեն ծրագրի տարեկան PIR-ներում: Պոտենցիալ սոցիալական և բնապահպանական ազդեցություններից խուսափելու և մեղմելու ամփոփ ամփոփագիրը կներառվի ծրագրի տարեկան զեկույցում, որը կկիսվի ծրագրի ղնթացքում ձեռք բերված լավագույն փորձով և դասերով:	UNDP CO, UNDP-GEF RTA, Ծրագրի ղեկավար	Ոչ ոք
Նախագծի վերանայում	Ծրագրի խորհուրդը բոլոր հանդիպումների ժամանակ կքննարկի ռիսկերի թարմացված վերլուծությունը և ռիսկերի նվազեցման առաջարկվող միջոցառումները	Տարեկան երկու անգամ	Ցանկացած ռիսկ և/կամ ազդեցություն, որոնք պատշաճ կերպով չեն լուծվում ազգային մեխանիզմների կամ ծրագրի թիմի կողմից, կքննարկվեն Ծրագրի խորհրդի նիստերում: Առաջարկություններ կկատարվեն, կքննարկվեն և կհամաձայնեցվեն:	Ծրագրի խորհուրդ, Ծրագրի ղեկավար	Ոչ ոք

9 Հավելվածներ

9.1 SESP ձեվանմուշ

(տես Հավելված 5, ՄԱՁԵ/ԳԷՖ ծրագրի փաստաթուղթ)

9.2 Գործընթացի շրջանակային ձեվանմուշ

Գործընթացի շրջանակը կազմվում է, երբ ՄԱԶԾ-ի կողմից աջակցվող ծրագրերը կարող են սահմանափակումներ առաջացնել բնական ռեսուրսների հասանելիության հարցում օրինական նշանակված պարկերում և պահպանվող տարածքներում: Գործընթացի շրջանակի նպատակն է ստեղծել գործընթաց, որով պոտենցիալ ազդակիր համայնքների անդամները կմասնակցեն ծրագրի բաղադրիչների նախագծմանը, SES ստանդարտ 5-ի պահանջները բավարարելու համար անհրաժեշտ միջոցների որոշմանը և համապատասխան ծրագրի գործողությունների իրականացմանն ու մոնիտորինգին:

Գործընթացի շրջանակի մանրամասնության մակարդակը կարող է տարբեր լինել՝ կախված ծրագրի գործողություններից, սահմանափակումների բնութագրերից և դրանց ազդեցությունից, ինչպես նաև ազդեցության ենթարկվող անձանց թվից: Գործընթացի շրջանակը լրացնում է ծրագրի բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը մասնակցային շրջանակով, որը կենտրոնացած է մուտքի սահմանափակումների հնարավոր ազդեցությունների վրա:

Մասնավորապես, Գործընթացի շրջանակը պետք է ներառի հետևյալ տարրերը.

1. *Ծրագրի նախապատմություն.* Հակիրճ նկարագրեք նախագիծը և բաղադրիչները կամ գործողությունները, որոնք կարող են ներառել բնական պաշարների օգտագործման նոր կամ ավելի խիստ սահմանափակումներ:
2. *Մասնակցային իրականացում.* Նկարագրեք գործընթացը, որով պոտենցիալ տեղահանված անձինք կմասնակցեն մուտքի հնարավոր սահմանափակումների, ռեսուրսների օգտագործման փոխադարձ ընդունելի մակարդակների, կառավարման պայմանավորվածությունների և ազդակիր համայնքների վրա ազդեցությունները վերացնելու միջոցառումների որոշմանը: Պետք է նկարագրվեն շահագրգիռ կողմերի դերերն ու պարտականությունները, մասնակցության և որոշումների կայացման մեթոդները. Որոշումների կայացումը կարող է ներառել ներկայացուցչական տեղական կառույցների ստեղծումը, բաց հանդիպումների օգտագործումը և առկա տեղական հաստատությունների ներգրավումը, վստահ լինելով, որ մարզի նախաձեռնված/խոցելի խմբերը (ինչպիսիք են կանայք և երիտասարդները) ի վիճակի են մասնակցել որոշումների կայացման գործընթացներին: Խորհրդակցության և մասնակցության մեթոդները պետք է լինեն ազդակիր համայնքների համար համապատասխան ձևով:
3. *Նևարավոր ազդեցություններ.* Նկարագրեք այն գործընթացը, որով պոտենցիալ ազդեցության ենթակա համայնքները կներգրավվեն ծրագրի գործունեության հետ կապված ցանկացած անբարենպաստ բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների բացահայտման գործում, ներառյալ՝
  - համապատասխան տարածքներում բնական ռեսուրսների համայնքային օգտագործման (և տղամարդկանց և կանանց կողմից) օգտագործման տեսակներն ու չափը, և բնական ռեսուրսների օգտագործման և կառավարման գործող կանոններն ու հաստատությունները, ներառյալ սովորական օգտագործման իրավունքները:
  - տեղական համայնքների և այլ շահագրգիռ կողմերի (օրինակ՝ արտաքին որսագողեր և առևտրականներ, զարգացման գործողություններ) տարբեր գործողությունների սպառնալիքները և դրանց վրա ազդեցությունները.
  - Տարածքում ռեսուրսների օգտագործման նոր կամ ավելի խիստ կիրառվող սահմանափակումների հնարավոր կենսապահովման ազդեցությունը տղամարդկանց և կանանց վրա:
4. *Համապատասխանության չափանիշներ.* Իրավունակության չափանիշները պետք է որոշեն, թե որ խմբերն ու անձինք են իրավասու աջակցության և մեղմացման միջոցառումների համար՝ միևնույն ժամանակ չիրախուսելով ոչ իրավասու անձանց, ինչպիսիք են պատեհապաշտ վերաբնակիչները, օգուտներ պահանջելուց: Այսինքն՝ չափանիշները կարող են բացառել որոշակի ազդակիր անձանց կամ խմբերի օգնությունից, քանի որ նրանց գործունեությունը ակնհայտորեն անօրինական է, անկայուն և կործանարար (օրինակ՝ վայրի բնության որսագողեր, դինամիտի որսորդներ): Չափորոշիչները կարող են նաև տարբերակել ռեսուրսները անկայուն և պատեհապաշտորեն օգտագործող անձանց և իրենց ապրուստի համար ռեսուրսներ օգտագործող անձանց միջև, ինչպես նաև սովորական իրավունքներ ունեցող խմբերի և ոչ ռեզիդենտների կամ ներգաղթյալների միջև: Չափանիշները պետք է հաշվի առնեն տեղական համայնքների և հովիվների կողմից հողերի

սեզոնային օգտագործման տատանումները: Համապատասխանության չափանիշները պետք է նաև սահմանեն վերջնաժամկետ:

5. *Ազդեցության ենթարկված անձանց իրենց ապրուստի միջոցները բարելավելու համար օժանդակելու միջոցառումներ.* Նկարագրեք մեթոդներն ու ընթացակարգերը, որոնց միջոցով համայնքները կբացահայտեն և կընտրեն հնարավոր մեղմացնող կամ փոխհատուցող միջոցներ, որոնք կտրամադրվեն բացասաբար ազդվածներին, և ընթացակարգերը, որոնց միջոցով բացասաբար ազդված համայնքի անդամները կորոշեն իրենց հասանելի տարբերակները: Միջոցառումները կձգտեն բարելավել կենսապահովման միջոցները իրական արտահայտությամբ մինչև տեղաշարժից առաջ՝ պահպանելով այգու կամ պահպանվող տարածքի կայունությունը: Այնուամենայնիվ, որոշ հանգամանքներում ազդակիր համայնքները կարող են համաձայնվել սահմանափակումների՝ առանց մեկ-մեկ մեղմացնող միջոցառումների բացահայտման, քանի որ նրանք կարող են տեսնել բնական ռեսուրսների բարելավված կառավարման և պահպանման երկարաժամկետ օգուտները: Հնարավոր միջոցները կարող են ներառել.
  - հատուկ միջոցներ հողի և բնական պաշարների նկատմամբ սովորական իրավունքների ճանաչման և աջակցության համար
  - ռեսուրսների ավելի կայուն բաշխման թափանցիկ, արդար և արդար ուղիներ
  - մուտք դեպի այլընտրանքային ռեսուրսներ կամ ֆունկցիոնալ փոխարինիչներ
  - այլընտրանքային կենսապահովման և եկամուտ ստեղծող գործունեություն
  - առողջության և կրթության առավելությունները
  - աշխատանքի տեղավորում, օրինակ՝ որպես զբոսայգի կամ Էկոտուրիստական զբոսավար, ինչպես նաև ծրագրի ավելի լայն գործառույթներում, ինչպիսիք են շահագրգիռ կողմերի ներգրավումը, տեխնիկական խորհրդատվությունը կամ մոնիտորինգը և գնահատումը
  - տեխնիկական աջակցություն հողի և բնական ռեսուրսների օգտագործման բարելավման և կայուն արտադրանքի և ապրանքների շուկայավարման համար:
6. *Հակամարտությունների լուծման և բողոքարկման մեխանիզմ.* Նկարագրեք ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումների հետ կապված վեճերի լուծման գործընթացը, որոնք կարող են առաջանալ ազդակիր համայնքների միջև կամ դրանց միջև, և բողոքները, որոնք կարող են առաջանալ համայնքների անդամներից, ովքեր դժգոհ են իրավասության չափանիշներից, համայնքի պլանավորման միջոցառումներից կամ փաստացի իրականացումից: Ընթացակարգերը պետք է հաշվի առնեն վեճերի լուծման տեղական պրակտիկաները և ինստիտուտները:
7. *Իրականացման և մոնիտորինգի միջոցառումներ.* Նկարագրեք իրականացման միջոցառումները, ներառյալ գործունեության ժամանակացույցը և տարբեր շահագրգիռ կողմերի դերերն ու պարտականությունները, ինչպիսիք են իրականացնող գործընկերը, ազդակիր համայնքները և համապատասխան պետական մարմինները: Տրամադրել ծրագրի շրջանակներում վարչական և ֆինանսական պարտականությունների հստակ սահմանազատում: Նկարագրեք ծրագրի գործողությունների մասնակցային մոնիտորինգի միջոցառումները և ձեռնարկված միջոցառումների արդյունավետությունը, որոնք միտված են բարելավելու եկամուտները, ապրուստի միջոցները և կենսամակարդակը:
8. *Ծախսեր և բյուջե.* Համապատասխան ծախսերով պլան՝ բաշխված բյուջեով, որը բավարար է նկարագրված գործողությունները բավարար կերպով իրականացնելու համար, ներառյալ կենսապահովման միջոցների ֆինանսավորումը, մասնակցային գործընթացները, իրականացման և մոնիտորինգի միջոցառումները: Նշեք աղբյուրները և միջոցների հոսքը:

9.3 Բնապահպանական եվ սոցիալական ազդեցության գնահատման (ԲՍԱԳ) ցուցիչ ուրվագիծ

Ընդհանուր TOR ԲՍԱԳ-ների համար(ՄԱՉԾ, 2016b, էջ 33-34)

ԲՍԱԳ հաշվետվությունը պետք է ներառի հետևյալ հիմնական տարրերը (պարտադիր չէ, որ հետևյալ հաջորդականությամբ)։

(1) Գործադիր ամփոփագիր. Հակիրճ քննարկում է կարևոր բացահայտումները և առաջարկվող գործողությունները։

(2) Իրավական եվ ինստիտուցիոնալ շրջանակ. Ամփոփում է ծրագրի իրավական և ինստիտուցիոնալ շրջանակի վերլուծությունը, որի շրջանակներում իրականացվում է սոցիալական և բնապահպանական գնահատումը, այդ թվում՝ երկրի կիրառելի քաղաքականության շրջանակը, ազգային օրենքներն ու կանոնակարգերը և ինստիտուցիոնալ կարողությունները (ներառյալ իրականացումը)՝ կապված սոցիալական և բնապահպանական խնդիրների հետ. երկրի պարտավորությունները, որոնք ուղղակիորեն կիրառելի են ծրագրի վրա՝ համապատասխան միջազգային պայմանագրերով և համաձայնագրերով. (բ) ՄԱՉԾ-ի SES-ի համաձայն կիրառելի պահանջները. և (գ) և այլ համապատասխան սոցիալական և բնապահպանական չափանիշներ և/կամ պահանջներ, ներառյալ ցանկացած այլ դոկորների և զարգացման գործընկերների պահանջները։ Համեմատում է գոյություն ունեցող սոցիալական և բնապահպանական շրջանակը և ՄԱՉԾ SES-ի (և այլ դոկորների/զարգացման գործընկերների պահանջները) և բացահայտում է հնարավոր բացերը, որոնք պետք է լուծվեն։

(3) Ծրագրի նկարագրությունը: Հակիրճ նկարագրում է առաջարկվող նախագիծը և դրա աշխարհագրական, սոցիալական, բնապահպանական և ժամանակային համատեքստը, ներառյալ ցանկացած այլ գործողություններ, որոնք կարող են պահանջվել (օրինակ՝ հատուկ խողովակաշարեր, մուտքի ճանապարհներ, էլեկտրամատակարարում, ջրամատակարարում, բնակարաններ և հումքի ու արտադրանքի պահեստավորման օբյեկտներ) , ինչպես նաև ծրագրի առաջնային մատակարարման շղթան։ Ներառում է բավականաչափ մանրամասն քարտեզ, որը ցույց է տալիս ծրագրի տեղանքը և տարածքը, որը կարող է ազդել ծրագրի ուղղակի, անուղղակի և կուտակային ազդեցություններից։ (այսինքն ազդեցության տարածք)։

(4) Ելակետային տվյալներ. Ամփոփում է ելակետային տվյալները, որոնք առնչվում են ծրագրի գտնվելու վայրի, նախագծման, շահագործման կամ մեղմացման միջոցառումների վերաբերյալ որոշումներին. բացահայտում և գնահատում է առկա տվյալների չափն ու որակը, հիմնական տվյալների բացերը և կանխատեսումների հետ կապված անորոշությունները. գնահատում է ուսումնասիրվող տարածքի շրջանակը և նկարագրում համապատասխան ֆիզիկական, կենսաբանական և սոցիալ-տնտեսական պայմանները, ներառյալ ցանկացած փոփոխություն, որը ակնկալվում է մինչև ծրագրի մեկնարկը. և հաշվի է առնում ընթացիկ և առաջարկվող զարգացման գործողությունները ծրագրի տարածքում, բայց ուղղակիորեն կապված չեն ծրագրի հետ։

(5) Սոցիալական եվ բնապահպանական ռիսկեր և ազդեցություններ. Կանխատեսում և հաշվի է առնում ծրագրի բոլոր համապատասխան սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերն ու ազդեցությունները, ներառյալ ՄԱՉԾ-ի SES-ին (Համընդհանուր քաղաքականության և սկզբունքների և Ծրագրի մակարդակի ստանդարտների) հետ կապված։ Դրանք կներառեն, բայց չեն սահմանափակվում հետևյալով.

ա) Բնապահպանական ռիսկեր և ազդեցություններ ներառյալ՝ ցանկացած նյութական սպառնալիք բնական միջավայրերի, կենսաբազմազանության և էկոհամակարգերի պաշտպանությանը, պահպանմանը, պահպանմանն ու վերականգնմանը. կլիմայի փոփոխության և այլ անդրսահմանային կամ գլոբալ ազդեցությունների հետ կապված. համայնքի առողջության և անվտանգության հետ կապված; աղտոտվածության և թափոնների արտահոսքի հետ կապված. կենդանի բնական ռեսուրսների օգտագործման հետ կապված, ինչպիսիք են ձկնորսությունը և անտառները. և այլ կիրառելի ստանդարտների հետ կապված։³

³Օրինակ՝ Բնապահպանական, Առողջապահական և Անվտանգության Ուղեցույցները (EHSGs), որոնք տեխնիկական տեղեկատու փաստաթղթեր են՝ ընդհանուր և ոլորտին առնչվող լավ միջազգային արդյունաբերական պրակտիկայի դրույթներով։ EHSG-ները պարունակում են տեղեկատվություն արդյունաբերության համար հատուկ ռիսկերի և ազդեցությունների, ինչպես նաև կատարողականի մակարդակների և միջոցառումների մասին, որոնք, ընդհանուր առմամբ, համարվում են հասանելի նոր հաստատություններում առկա տեխնոլոգիաների միջոցով ողջամիտ գնով։ Հասանելի է www.ifc.org/ehsguidelines.

(բ) *Սոցիալական ռիսկերը և ազդեցությունները*, այդ թվում՝ ցանկացած նախագծի հետ կապված ազդակիր համայնքների և անհատների մարդու իրավունքների սպառնալիքները. մարդու անվտանգությանը սպառնացող վտանգներ՝ անձնական, համայնքային կամ միջպետական կոնֆլիկտի, հանցագործության կամ բռնության սրման միջոցով. գեղեցիկային խտրականության ռիսկեր; ռիսկեր, որոնք անբարենպաստ կամ մարգինալացված խմբերի վրա անհամաչափորեն ընկնում են ծրագրի բացասական ազդեցությունները. ցանկացած նախապաշարում կամ խտրականություն անհատների կամ խմբերի նկատմամբ զարգացման ռեսուրսների և ծրագրի օգուտների հասանելիության ապահովման հարցում, հատկապես անապահով կամ մարգինալ խմբերի դեպքում. բացասական տնտեսական և սոցիալական ազդեցությունները՝ կապված ֆիզիկական տեղաշարժի հետ (այսինքն՝ տեղափոխումը կամ ապաստանի կորուստը) կամ տնտեսական տեղաշարժը (այսինքն՝ ակտիվների կորուստ կամ ակտիվների հասանելիություն, որը հանգեցնում է եկամտի աղբյուրների կամ ապրուստի միջոցների կորստի)՝ ծրագրին առնչվող հողերի կամ ռեսուրսների ձեռքբերում կամ հողօգտագործման կամ ռեսուրսների հասանելիության սահմանափակում. ազդեցություն աշխատողների և ծրագրի ազդեցության տակ գտնվող համայնքների առողջության, անվտանգության և բարեկեցության վրա. և մշակութային ժառանգության ռիսկերը:

(6) Այլընտրանքների վերլուծություն. համակարգված կերպով համեմատում է առաջարկվող ծրագրի տեղամասի, տեխնոլոգիայի, նախագծման և շահագործման հնարավոր այլընտրանքները, ներառյալ «առանց ծրագրի» իրավիճակը, դրանց հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունների տեսանկյունից. գնահատում է սոցիալական և բնապահպանական անբարենպաստ ազդեցությունները մեղմելու այլընտրանքների իրագործելիությունը. այլընտրանքային մեղմացման միջոցառումների կապիտալ և ընթացիկ ծախսերը և դրանց համապատասխանությունը տեղական պայմաններում. այլընտրանքային մեղմացման միջոցառումների ինստիտուցիոնալ, վերապատրաստման և մոնիտորինգի պահանջները. այլընտրանքներից յուրաքանչյուրի համար հնարավորության սահմաններում քանակականացնում է սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունները և հնարավորության դեպքում տալիս տնտեսական արժեքներ: Սահմանում է կոնկրետ նախագծի դիզայնի ընտրության հիմքը:

(7) Մեղմացման միջոցառումներ. Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանի (ԲՍԿՊ) ընդգրկում կամ ամփոփում (լրիվ կից)(տես ստորև ԲՍԿՊ-ի ինդիկատիվ ուրվագիծը): ԲՍԿՊ-ն սահմանում է մեղմացման միջոցառումներ, որոնք անհրաժեշտ են բացահայտված սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերն ու ազդեցությունները, ինչպես նաև մոնիտորինգի, կարողությունների զարգացման, շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության և իրականացման գործողությունների պլանի հետ կապված միջոցառումներ:

(8) Շահագրգիռ կողմեր. Ամփոփում և կապում է ծրագրի Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլանը կամ ԲՍԿՊ-ն, որը ներառում է խորհրդատվությունների պլան: Ներառում է ՇՄՍԱԳ մշակման նպատակով իրականացված խորհրդակցությունների ամփոփագիրը (տես հավելվածները):

(9) Եզրակացություններ եվ առաջարկություններ. Համառոտ նկարագրում է գնահատումից ստացված եզրակացությունը և տալիս է առաջարկություններ: Ներառում է առաջարկություն ծրագրի ակնկալվող օգուտների վերաբերյալ՝ կապված դրա սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերի և ազդեցությունների հետ:

(9) Հավելվածներ: (i) անհատների կամ կազմակերպությունների ցանկը, որոնք պատրաստել կամ նպաստել են սոցիալական և բնապահպանական գնահատմանը. (ii) Հղումներ – շարադրելով գրավոր նյութերը, որոնք օգտագործվել են ինչպես հրապարակված, այնպես էլ չհրապարակված. (iii) Շահագրգիռ կողմերի, ներառյալ ազդակիր մարդկանց և տեղական ՀԿ-ների հետ հանդիպումների, խորհրդակցությունների և հարցումների արձանագրություն: Արձանագրությունը հստակեցնում է նման շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության միջոցները, որոնք օգտագործվել են ազդակիր խմբերի և տեղական ՀԿ-ների տեսակետները ստանալու համար, ամփոփվում են հիմնական մտահոգությունները և ինչպես են այդ մտահոգությունները լուծվել ծրագրի նախագծման և մեղմացման միջոցառումներում. (iv) հիմնական տեքստում նշված կամ ամփոփված համապատասխան տվյալները ներկայացնող աղյուսակներ. (v) ցանկացած այլ մեղմացման պլանների կցում. (vi) Կապակցված հաշվետվությունների կամ պլանների ցանկ: հիմնական տեքստը; (v) ցանկացած այլ մեղմացման պլանների կցում. (vi) Կապակցված հաշվետվությունների կամ պլանների ցանկ:

9.4 Բնապահպանական եվ սոցիալական կառավարման պլանի (ԲՍԿՊ) ցուցիչ ուրվագիծ

ԲՍԿՊ-ը կարող է պատրաստվել որպես Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատման (ԲՍԱԳ) զեկույցի մաս կամ որպես առանձին փաստաթուղթ:⁴ԲՍԿՊ-ի բովանդակությունը պետք է վերաբերի հետևյալ բաժիններին.

(1) Մեղմացում. սահմանում է միջոցառումներն ու գործողությունները՝ մեղմացման հիերարխիայի համաձայն, որոնք խուսափում են, կամ, եթե խուսափելը հնարավոր չէ, նվազեցնում են պոտենցիալ էական անբարենպաստ սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունները ընդունելի մակարդակների: Մասնավորապես, ԲՍԿՊ-ն. ա) սահմանում և ամփոփում է բոլոր ակնկալվող էական բացասական սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունները. բ) նկարագրում է - տեխնիկական մանրամասներով - յուրաքանչյուր մեղմացնող միջոց, ներառյալ ազդեցության տեսակը, որին վերաբերում է, և այն պայմանները, որոնց դեպքում այն պահանջվում է (օրինակ՝ շարունակաբար կամ անսպասելի դեպքերի դեպքում), նախագծերի, սարքավորումների նկարագրությունների հետ միասին, և գործառնական ընթացակարգերը, ըստ անհրաժեշտության; գ) գնահատում է այս միջոցառումների ցանկացած հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ազդեցությունները և ցանկացած մնացորդային ազդեցություն մեղմացումից հետո. և (դ) հաշվի է առնում և համապատասխանում է.

(2) Մոնիտորինգ. սահմանում է մոնիտորինգի նպատակները և սահմանում մոնիտորինգի տեսակը՝ կապված բնապահպանական և սոցիալական գնահատման և ԲՍԿՊ-ում նկարագրված մեղմացման միջոցառումների հետ: Մասնավորապես, ԲՍԿՊ-ի մոնիտորինգի բաժինը տրամադրում է (ա) մոնիտորինգի միջոցառումների հատուկ նկարագրություն և տեխնիկական մանրամասներ, ներառյալ չափման ելթակա պարամետրերը, կիրառվող մեթոդները, նմուշառման վայրերը, չափումների հաճախականությունը, հայտնաբերման սահմանները (անհրաժեշտության դեպքում). և շեմերի սահմանում, որոնք կազդարարեն ուղղիչ գործողությունների անհրաժեշտության մասին. և (բ) մոնիտորինգի և հաշվետվության ընթացակարգերը՝ (i) ապահովելու համար պայմանների վաղ հայտնաբերումը, որոնք պահանջում են որոշակի մեղմացնող միջոցառումներ, և (ii) տրամադրել տեղեկատվություն մեղմացման առաջընթացի և արդյունքների մասին:

(3) Կարողությունների զարգացում և ուսուցում. Սոցիալական և բնապահպանական ծրագրի բաղադրիչների և մեղմացման միջոցառումների ժամանակին և արդյունավետ իրականացմանն աջակցելու համար ԲՍԿՊ-ն հիմնվում է տեղում կամ գործակալությունում պատասխանատու կողմերի գոյության, դերի և կարողությունների բնապահպանական և սոցիալական գնահատման վրա: և նախարարության մակարդակով: Մասնավորապես, ԲՍԿՊ-ն տրամադրում է ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածությունների նկարագրությունը՝ պարզելով, թե որ կողմն է պատասխանատու մեղմացման և մոնիտորինգի միջոցառումների իրականացման համար (օրինակ՝ շահագործման, վերահսկողության, կիրարկման, իրականացման մոնիտորինգի, ուղղիչ գործողությունների, ֆինանսավորման, հաշվետվությունների և անձնակազմի վերապատրաստման համար): Այն դեպքերում, երբ բացահայտվում է սոցիալական և բնապահպանական կառավարման կարողությունների ամրապնդմանն ուղղված աջակցություն, ԲՍԿՊ-ն առաջարկում է պատասխանատու կողմերի ստեղծում կամ ընդլայնում,

(4) Շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածություն. ամփոփում և կապում է ծրագրի Շահագրգիռ կողմերի ներգրավման պլանը կամ ուրվագծում է պլանը՝ ազդակիր շահագրգիռ կողմերի հետ բովանդակալից, արդյունավետ և տեղեկացված խորհրդակցություններին մասնակցելու համար: Ներառում է տեղեկատվություն (ա) այն միջոցների մասին, որոնք օգտագործվում են ազդակիր մարդկանց տեղեկացնելու և գնահատման գործընթացում ներգրավելու համար. և (բ) ծրագրի իրականացման ընթացքում բովանդակալից, արդյունավետ խորհրդատվությունների համար շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության պլանի ամփոփում, ներառյալ խորհրդատվությունների համար նշանակալից սահմանումը, տեղեկատվության բացահայտումը և ծրագրի իրականացման առաջընթացի վերաբերյալ պարբերական հաշվետվությունները: Պահանջել խորհրդատվական փաստաթղթեր (ամփոփումներ՝ ներառյալ ներկայացումները, բարձրացված հիմնական կետերը և տրամադրված պատասխանները,

⁴Սա կարող է հատկապես կարևոր լինել այն դեպքում, երբ կապալառուները ներգրավված են ծրագրի կամ դրա մասերի իրականացման համար, և ԲՍԿՊ-ն սահմանում է այն պահանջները, որոնք պետք է կատարվեն կապալառուների կողմից: Այս դեպքում ԲՍԿՊ-ը պետք է ներառվի որպես կապալառուի հետ պայմանագրի մաս՝ համապատասխան մոնիտորինգի և կիրարկման դրույթների հետ միասին:

մասնակցության ցուցակները): Ներառեք տեղեկատվություն ծրագրի բողոքարկման մեխանիզմի (ներքևում) և ՄԱՉԾ հաշվետվողականության մեխանիզմների (SRM, SECU) մասին:

(5) Բողոքների լուծման մեխանիզմ. Նկարագրում է ծրագրի սոցիալական և բնապահպանական կատարողականի հետ կապված շահագրգիռ կողմերի մտահոգությունների և բողոքների ստացման և դրանց լուծման արդյունավետ գործընթացները:

Նկարագրեք մեխանիզմներ՝ շահագրգիռ կողմերին և պոտենցիալ ազդակիր համայնքներին տրամադրելու ուղիներ՝ հետադարձ կապ կամ բողոքներ տրամադրելու և պատասխաններ ստանալու՝ կոնկրետ գործողությունների, քաղաքականության կամ կանոնակարգերի իրականացման վերաբերյալ:

(6) Իրականացման գործողությունների պլան (Ժամանակացույց և ծախսերի նախահաշիվ). նախագիծ, որը ցույց է տալիս փուլային փուլավորումը և համակարգումը ծրագրի իրականացման ընդհանուր պլանների հետ. և (բ) ԲՍԿԴ-ի իրականացման համար կապիտալ և ընթացիկ ծախսերի գնահատումները և միջոցների աղբյուրները: Այս թվերը ներառված են նաև ծրագրի ընդհանուր արժեքի աղյուսակներում: Իրականացվող միջոցառումներից և գործողություններից յուրաքանչյուրը հստակորեն կհստակեցվի, և դրա հետ կապված ծախսերը կինտեգրվեն ծրագրի ընդհանուր պլանավորման, նախագծման, բյուջեի և իրականացման մեջ:

9.5 Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգերի ձեվանմուշ

Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգերը (LMP) հեշտացնում են պլանավորում և աջակցում է պատասխանատու կողմերին՝ ապահովելու, որ ծրագրի իրականացումը համապատասխանում է Աշխատանքի և աշխատանքային պայմանների մասին SES ստանդարտ 7-ի պահանջներին: LMP-ն (ա) սահմանում է ծրագրի գրավոր աշխատանքային ընթացակարգերը, (բ) սահմանում է աշխատանքի հիմնական պահանջները և ծրագրի հետ կապված ռիսկերը, և (գ) օգնում է ծրագրի մշակողին որոշել ծրագրի աշխատանքային խնդիրները և ռիսկերը լուծելու համար անհրաժեշտ ռեսուրսները: և սահմանում է գործողությունների ծրագիր:

LMP-ն ամփոփում է աշխատանքի հետ կապված հիմնական ռիսկերն ու խնդիրները և կարող է լրացվել ավելի նպատակային վերլուծություններով և պլաններով (օրինակ՝ աշխատանքային անվտանգության և առողջության գործողությունների պլան, WBG EHS ոլորտի հատուկ ուղեցույցներ, ISO ստանդարտներ, կապալառուների կառավարման մատրիցներ և այլն): LMP-ը (ինչպես օժանդակ վերլուծությունների դեպքում) պետք է իրականացվի համապատասխան փորձ ունեցող փորձագետների կողմից:

LMP-ն կարող է պատրաստվել որպես առանձին փաստաթուղթ կամ կազմել բնապահպանական և սոցիալական կառավարման այլ փաստաթղթերի մաս: LMP-ն կենդանի փաստաթուղթ է, որը նախաձեռնվում է ծրագրի նախապատրաստման սկզբում և վերանայվում և թարմացվում է ծրագրի մշակման և իրականացման ընթացքում:

LMP-ը պատրաստելիս և թարմացնելիս ծրագրի մշակողները պետք է հղում կատարեն ազգային օրենսդրության և S7-ի և դրա ուղեցույցի պահանջներին: LMP-ի բովանդակությունը ցուցիչ է. որոշ խնդիրներ կարող են չհամապատասխանել ծրագրին, մինչդեռ որոշ ծրագրեր կարող են ունենալ այլ խնդիրներ, որոնք պետք է դիտարկվեն պլանավորման տեսանկյունից: Այն դեպքում, երբ ազգային օրենսդրությունը վերաբերում է S7-ի պահանջներին, դա պետք է նշվի LMP-ում:

Այն դեպքում, երբ մեկ ծրագրի շրջանակներում ծրագրի աշխատողները կարող են ներգրավվել էականորեն տարբեր հանգամանքներում (օրինակ՝ երկրի տարբեր շրջաններ, տարբեր զբաղվածության պայմանավորվածություններ), կարող է անհրաժեշտ լինել ապահովել, որ այդ տարբերությունները պատշաճ կերպով լուծվեն LMP-ում, կամ կարող է անհրաժեշտ լինել առանձին LMP-ներ: զարգացած.

ESMF-ից օգտվող ծրագրերի համար, հաշվի առնելով, որ կոնկրետ գործողությունները և/կամ ենթածրագրերը դեռ պետք է սահմանվեն, LMP-ի մշակումը կարող է հետաձգվել: ESMF-ը պետք է անդրադառնա LMP-ում նշված այնքան հնարավոր խնդիրների, որքան հնարավոր է ծրագրի մշակման ընթացքում, և ESMF-ը պետք է ներառի ընթացակարգեր կոնկրետ LMP-ի ձեռնարկման համար, երբ սահմանվեն վայրերը և գործողությունները:

Հակիրճ և արդի LMP-ը հնարավորություն կտա ծրագրին առնչվող տարբեր կողմերին, օրինակ՝ ծրագրի իրականացման ստորաբաժանման անձնակազմին, կապալառուներին և ենթակապալառուներին և ծրագրի աշխատողներին, հստակ պատկերացում կազմելու, թե ինչ է պահանջվում կոնկրետ աշխատանքային հարցում: LMP-ում պարունակվող մանրամասների մակարդակը կախված կլինի ծրագրի տեսակից և առկա տեղեկատվությունից: Այն դեպքերում, երբ համապատասխան տեղեկատվությունը հասանելի չէ, դա պետք է նշել, և LMP-ը պետք է թարմացվի որքան հնարավոր է շուտ:

Ստորև ներկայացված է LMP-ի ցուցիչ ուրվագիծը:

1. **Նախագծում աշխատողի օգտագործման ակնարկ.** Այս բաժինը նկարագրում է հետևյալը՝ հիմնվելով առկա տեղեկատվության վրա.
  - a. *Ծրագրի աշխատողների թիվը* Ծրագրում ներգրավվելիք աշխատողների ընդհանուր թիվը և տարբեր տեսակի աշխատողներ՝ ուղղակի աշխատողներ, պայմանագրային աշխատողներ, ժամանակավոր կամ սեզոնային աշխատողներ և համայնքային աշխատողներ: Այն դեպքում, երբ թվերը դեռ հստակ չեն, պետք է տրամադրվի գնահատական:
  - b. *Ծրագրի աշխատողների բնութագրերը* Յնարավորության սահմաններում ծրագրի աշխատողների հավանական բնութագրերի լայն նկարագրություն և ցուցում, օրինակ՝ տեղացի աշխատողներ, ազգային կամ միջազգային միգրանտներ, կին աշխատողներ,

նվազագույն տարիքից մինչև 18 տարեկան աշխատողներ:

- c. *Աշխատանքային պահանջների ժամկետը* Ծրագրի աշխատանքային պահանջների ժամանակացույցը և հաջորդականությունը թվերի, գտնվելու վայրի, աշխատանքների տեսակների և պահանջվող հմտությունների առումով:
  - d. *Պայմանագրային աշխատողներ* Ապասվող կամ հայտնի պայմանագիր Ծրագրի կառուցվածքը՝ կապալառուների/ենթակապալառուների թվով և տեսակներով և ծրագրի աշխատողների հավանական թվով, որոնք պետք է աշխատեն կամ ներգրավվեն յուրաքանչյուր կապալառուի/ենթակապալառուի կողմից: Եթե հավանական է, որ ծրագրի աշխատողները ներգրավված կլինեն բրոքերների, միջնորդների կամ գործակալների միջոցով, դա պետք է նշվի աշխատողների թվի գնահատման հետ միասին, որոնք ակնկալվում է, որ հավաքագրվեն այս ձևով:
  - e. *Աշխատանքային միգրանտներ* Եթե հավանական է, որ աշխատանքային միգրանտները (ներքին կամ միջազգային) կաշխատեն նախագծում, դա պետք է նշվի և մանրամասները տրամադրվեն:
2. **Հիմնական պոտենցիալ աշխատանքային ռիսկերի գնահատում.** Այս բաժինը նկարագրում է հետևյալը՝ հիմնվելով առկա տեղեկատվության վրա.
- a. *Ծրագրի գործունեություն* Ծրագրի տեսակը և գտնվելու վայրը, ինչպես նաև ծրագրի աշխատողների կողմից իրականացվող տարբեր գործողությունները, ներառյալ առաջնային մատակարար(ները)
  - b. *Հիմնական աշխատանքային ռիսկերը.* Աշխատանքային հիմնական ռիսկերը, որոնք կարող են կապված լինել նախագծի հետ (տե՛ս, օրինակ, S7-ում և GN-ում նշվածները): Դրանք կարող են ներառել, օրինակ.
    - վտանգավոր աշխատանքների իրականացում, ինչպիսիք են բարձրության վրա կամ սահմանափակ տարածքներում աշխատելը, ծանր մեքենաների օգտագործումը կամ վտանգավոր նյութերի օգտագործումը.
    - մանկական աշխատանքի կամ հարկադիր աշխատանքի հավանական միջադեպեր՝ նկատի ունենալով ոլորտին կամ տեղանքին
    - խտրական քաղաքականություն կամ գործելակերպ, որը մերժում է հավասար հնարավորությունները
    - միավորումների և կոլեկտիվ բանակցությունների ազատության սահմանափակումները
    - միգրանտների կամ սեզոնային աշխատողների հավանական ներկայությունը
    - աշխատուժի ներհուսքի կամ գենդերային բռնության ռիսկերը
    - հնարավոր դժբախտ պատահարներ կամ արտակարգ իրավիճակներ՝ հղում կատարելով ոլորտին կամ տեղանքին
    - աշխատանքային առողջության և անվտանգության պահանջների ընդհանուր ըմբռնում և իրականացում
3. **Աշխատանքային օրենսդրության, համաձայնագրերի եվ ստանդարտ 7-ի հետ կապված հնարավոր բացերի համառոտ ակնարկ.**
- **Աշխատանքի հիմնական ստանդարտները.** Այս բաժինը սահմանում է ազգային օրենսդրության հիմնական ասպեկտները, որոնք կիրականացնեն ԱՄԿ-ի հիմնարար իրավունքները աշխատանքում, այսինքն՝ երեխաների աշխատանքի արգելումը/նվազագույն աշխատանքային տարիքը. հարկադիր աշխատանքի արգելում, խտրականության բացառում/հավասար հնարավորություններ. և միավորումների և կոլեկտիվ բանակցությունների ազատություն: Ընդհանուր ակնարկը պետք է ընդգծի ազգային օրենսդրության և S7.9-19-ի միջև եղած էական բացերը:
  - **Ընդհանուր դրույթները եվ պայմանները:** Այս բաժինը սահմանում է ազգային աշխատանքային օրենսդրության հիմնական ասպեկտները՝ կապված աշխատանքի ժամկետի և պայմանների հետ, և ինչպես է ազգային օրենսդրությունը կիրառվում Բաժին 1-ում նշված աշխատողների տարբեր կատեգորիաների նկատմամբ: պարբերություններ 5-8 (այսինքն՝ աշխատավարձեր, նվազեցումներ և նպաստներ) և S7-ի հետ կապված ցանկացած նյութական բացեր: Բաժինը պետք է նաև սահմանի ցանկացած գործող կոլեկտիվ պայմանագրերի պայմանները, որոնք սահմանում են աշխատավայրի պայմաններն ու պայմանները:
  - **Աշխատանքի անվտանգություն եվ առողջություն (ԲԱՆ).** Այս բաժինը սահմանում է

աշխատանքային ազգային օրենսդրության հիմնական ասպեկտները՝ կապված աշխատանքի առողջության և անվտանգության հետ, և ինչպես է ազգային օրենսդրությունը կիրառվում Բաժին 1-ում նշված աշխատողների տարբեր կատեգորիաների նկատմամբ: , պարբ. 20-25 եւ ցանկացած նյութական բացեր S7-ով:

4. **Պատասխանատու աշխատակազմ.** Այս բաժինը սահմանում է այն գործառույթները և/կամ անհատները, որոնք պատասխանատու են ծրագրի շրջանակներում (համապատասխանության դեպքում).
- Ծրագրի աշխատողների ներգրավում և կառավարում
  - կապալառուների/ենթակապալառուների ներգրավում և կառավարում
  - աշխատանքի անվտանգություն և առողջություն (ԲԱՆ)
  - աշխատողների վերապատրաստում
  - լուծելով աշխատողների բողոքները

Որոշ դեպքերում այս բաժինը կբացահայտի կապալառուների կամ ենթակապալառուների գործառույթները և/կամ անհատները, հատկապես այն նախագծերում, որտեղ ծրագրի աշխատողներն աշխատում են երրորդ անձանց կողմից:

5. **Քաղաքականություն և ընթացակարգեր.** Այս բաժինը սահմանում է.
- **Կառավարման համակարգեր.** S7-ի ներդրման համար գործում են համապատասխան կառավարման համակարգեր, օրինակ՝ մարդկային ռեսուրսների քաղաքականություն, ուղևորությունների դեմ քաղաքականություն, անձնակազմի ձեռնարկ, բողոքների ընթացակարգ, ԲԱՆ-ի կառավարման համակարգ և այլն: Դրանք կարող են հղում կատարել կամ կցվել ՊԿՊ-ին՝ ցանկացած այլ օժանդակ փաստաթղթերի հետ միասին: Անհրաժեշտության դեպքում այն սահմանում է կիրառելի ազգային օրենսդրությունը:
  - **Զբաղվածության տարիք.** Մանրամասները (տես S7 պարբերություններ 16-19 և GN).
    - Նախագծում աշխատանքի ընդունվելու նվազագույն տարիքը
    - գործընթացը, որը կհետևվի ծրագրի աշխատողների տարիքը ստուգելու համար
    - ընթացակարգը, որը կհետևի, եթե հայտնաբերվեն նախագծում աշխատող անչափահաս աշխատողներ
    - նվազագույն տարիքից մինչև 18 տարեկան աշխատողների համար ռիսկերի գնահատման ընթացակարգը
    - Երեխաների աշխատանքի դեպքերի հայտնաբերման վայրերում նկարագրեք, թե ինչպես են դրանք վերացվելու
  - **Չարկադիր աշխատանք.** Այն դեպքերում, երբ բացահայտվել է հարկադիր աշխատանքի ռիսկը, այս բաժինը ուրվագծում է, թե ինչպես է այդ ռիսկը մեղմացվելու և ինչպես է լուծվելու հարկադիր աշխատանքի ցանկացած դեպք (տես S7 պարբ. 14 և GN):
  - **Աշխատանքի անվտանգություն և առողջություն.** Եթե հայտնաբերվել են առողջության և անվտանգության զգալի ռիսկեր, ամփոփեք, թե ինչպես դրանք կլուծվեն աշխատանքի և զբաղվածության ազգային կանոնակարգերին և S7-ի պահանջներին համապատասխան: (Նկատի ունեցեք, որ կարող է անհրաժեշտ լինել ԲՀՀ հատուկ պլան):
  - **Ընդհանուր դրույթները եւ պայմանները:** Այս բաժինը մանրամասնում է (տես S7 պարբերություններ 5-8).
    - կոնկրետ աշխատավարձեր, ժամեր և այլ դրույթներ, որոնք վերաբերում են նախագծին
    - առավելագույն ժամերի քանակը, որոնք կարող են աշխատել նախագծի վրա
    - ցանկացած կոլեկտիվ պայմանագիր, որը վերաբերում է նախագծին: Անհրաժեշտության դեպքում տրամադրեք համաձայնագրերի ցանկ և նկարագրեք հիմնական հատկանիշներն ու դրույթները
    - այլ հատուկ պայմաններ և պայմաններ (օրինակ՝ նպաստներ)
    - «Համապատասխանությունից դուրս» նախաձեռնություններ, օրինակ՝ խթանել տեղական զբաղվածությունը կամ ավանդաբար չներկայացված խմբերի աշխատանքի ընդունումը
  - **Բողոքարկման մեխանիզմ.** Այս բաժինը սահմանում է բողոքարկման մեխանիզմի մանրամասները, որոնք կտրամադրվեն ուղղակի և պայմանագրային աշխատողների համար, և նկարագրում է այն ձևը, որով այդ աշխատողները տեղյակ կլինեն մեխանիզմի մասին (S7, պարբերություն 26-28):

- **Կապալառուի կառավարում.** Այս բաժինը մանրամասնում է (տես S7, պարբերություններ 29-31 և GN).
    - կապալառուների/երրորդ կողմերի ընտրության գործընթացը
    - պայմանագրային դրույթները, որոնք կկիրառվեն աշխատանքային խնդիրների կառավարման համար կապալառուների հետ կապված, ներառյալ ԲԱՆ.
    - կապալառուների գործունեության կառավարման և մոնիտորինգի կարգը
  - **Համայնքային աշխատողներ.** Այնտեղ, որտեղ համայնքային աշխատողները կներգրավվեն նախագծում, այս բաժինը սահմանում է աշխատանքի ժամկետների և պայմանների մանրամասները և սահմանում է միջոցներ՝ ստուգելու, որ համայնքային աշխատանքն իրականացվում է կամավոր հիմունքներով: Այն նաև մանրամասն ներկայացնում է պահանջվող պայմանագրերի տեսակները և ինչպես են դրանք փաստաթղթավորվելու: Այս բաժինը ներկայացնում է համայնքային աշխատողների բողոքարկման մեխանիզմի մանրամասները և այդպիսի աշխատողներին մշտադիտարկելու դերերն ու պարտականությունները:
  - **Առաջնային մատակարարման աշխատողներ.** Եթե հայտնաբերվել է հիմնական աշխատանքային ստանդարտների³² խախտման զգալի ռիսկ կամ առաջնային մատակարարների հետ կապված անվտանգության լուրջ խնդիրներ, այս բաժինը սահմանում է առաջնային մատակարարման աշխատողների մոնիտորինգի և հաշվետվությունների ներկայացման կարգը (S7 պարբերություններ 32-34):
6. **Գործողության պլան.** Այս բաժինը սահմանում է գործողությունների մանրամասները, որոնք անհրաժեշտ են ազգային օրենսդրության և S7-ի հետ համապատասխանության հասնելու և պահպանելու համար, ներառյալ պարտականությունները, ժամկետները և ծախսերի/ռեսուրսների գնահատումները: Ծրագիրը կներառի նաև մոնիտորինգի և հաշվետվության պահանջներ, որոնք համապատասխանում են ծրագրի բնույթին և դրա հետ կապված աշխատանքային ռիսկերին ու ազդեցություններին: Գործողությունների ծրագիրը ներառում է հետևյալ տարրերը.
- ՊՆ-ի վերը նշված բաժիններում նշված պահանջվող միջոցառումների ամփոփում:
  - Նկարագրեք ժամանակացույցը, ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածությունները, ինչպես նաև բացահայտված միջոցառումների իրականացման պարտականություններն ու մեխանիզմները՝ նշելով, թե ով է պատասխանատու և երբ են ձեռնարկվելու գործողությունները:
  - Նկարագրեք ծրագրի մոնիտորինգի շրջանակը և բացահայտված միջոցառումների իրականացման առաջընթացը չափելու հիմնական ցուցանիշները:
  - Բյուջե և ֆինանսավորում. Ներառեք համապատասխան ծախսերով պլան, որի բյուջեն բավարար է բացահայտված միջոցառումները բավարար կերպով իրականացնելու համար:

---

³²Մանկական աշխատանք, հարկադիր աշխատանք, խտրականության բացակայություն և հավասար հնարավորություններ, միավորումների ազատություն և կոլեկտիվ բանակցություններ:

9.6 Առաջադրանքների նմուշ. Ծրագրի մակարդակով Բողոքների լուծման մեխանիզմ

Աղբյուր. Շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածության վերաբերյալ ուղեցույց, ՄԱԶԾ սոցիալական և բնապահպանական ստանդարտներ (SES), հոկտեմբեր 2017թ.

I. Մանդատ

GRM-ի մանդատը լինելու է.

- i. Ստացեք և լուծեք ցանկացած մտահոգություն, բողոք, ծանուցում ի հայտ եկած կոնֆլիկտների կամ բողոքների (միասնական «Բողոք»), որոնք ենթադրում են, որ իրական կամ հնարավոր վնաս է հասցվել ազդակիր անձին(ներին) («Հայցվոր(ներ)»), որոնք բխում են Ծրագրից:
- ii. Աջակցել Ծրագրի շահագրգիռ կողմերի միջև և նրանց միջև առկա բողոքների լուծմանը. ինչպես նաև կառավարության տարբեր նախարարություններ, գերատեսչություններ և հանձնաժողովներ, ԲՀԿ-ներ և ՀԿ-ներ և այլք (միասնաբար՝ «շահագրգիռ կողմերը») Ծրագրի համատեքստում:
- iii. Միշտ վարվեք ճկուն, համագործակցային և թափանցիկ կերպով՝ ուղղված խնդիրների լուծմանը և կոնսենսուսի ձևավորմանը:

II. Գործառույթներ

GRM-ի գործառույթներն են լինելու.

- i. Ստացեք, գրանցեք և հետևեք ստացված բոլոր բողոքներին:
- ii. Բողոքների վերաբերյալ կանոնավոր թարմացումներ տրամադրեք հայցվորներին, Ծրագրի խորհրդի (ԾԲ) անդամներին և այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերին, ըստ անհրաժեշտության:
- iii. Ներգրավել ԳԲ անդամներին, կառավարական հաստատություններին և այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերին բողոքների լուծման գործում:
- iv. Մշակել և առաջարկել լուծումներ և ուղիներ՝ կապված կոնկրետ Բողոքների հետ, Բողոքն ստանալուց հետո վաթսուհ (60) օրը չգերազանցող ժամկետում:
- v. Բացահայտեք բողոքների աճող միտումները և առաջարկեք հնարավոր միջոցներ նույնից խուսափելու համար:
- vi. Ստացեք և սպասարկեք հարցումներ և առաջարկեք օգտագործել միջնորդության կամ դյուրացման համար:
- vii. Մշակել երկու տարեկան հաշվետվություններ, հանրությանը հասանելի դարձնել նշված հաշվետվությունները և, ընդհանուր առմամբ, աշխատել առավելագույնի հասցնելու իր աշխատանքի (ներառյալ հաշվետվությունները, բացահայտումները և արդյունքները) բացահայտումը:
- viii. Ապահովել GRM գործընթացի իրազեկության, մատչելիության, կանխատեսելիության, թափանցիկության, օրինականության և վստահելիության բարձրացում:
- ix. Համագործակցել գործընկեր հաստատությունների և այլ ՀԿ-ների, ԲՀԿ-ների և այլ կազմակերպությունների հետ՝ իրականացնելու իրազեկման նախաձեռնություններ՝ բարձրացնելու շահագրգիռ կողմերի իրազեկությունը GRM-ի գոյության և դրա ծառայություններից օգտվելու վերաբերյալ:
- x. Ապահովել ԳԲ անդամների և նրանց համապատասխան հաստատությունների շարունակական կրթությունը համապատասխան օրենքների և քաղաքականությունների վերաբերյալ, որոնց մասին նրանք պետք է տեղյակ լինեն՝ մասնակցելու ԲԳՄ-ին առընթեր բողոքների վերաբերյալ արդյունավետ լուծումների մշակմանը:
- xi. Մշտադիտարկեք բողոքների լուծումները, ըստ անհրաժեշտության:

III. Կազմը

GRM-ը կազմված կլինի.

[Իրականացնող գործընկերոջ անվանումը] որպես քարտուղարություն և կամ.

(a) GRM մշտական ենթահանձնաժողով [կազմված x, y, z PB անդամներից],

և/կամ

(b) Ad hoc GRM Task Teams` ի պատասխան բողոքի կոնկրետ հարցումների:

GRM ենթահանձնաժողովը կլինի հավասարակշռված կազմով (կառավարական և ոչ կառավարական) և չպետք է ներառի որևէ ԳԲ անդամ, որն անմիջական շահագրգռվածություն կամ դերակատարություն ունի բողոքի/վեճի մեջ:

IV. [Իրականացնող գործընկերոջ անվանումը]

Իր դերում որպես GRM քարտուղարություն, [Իրականացնող գործընկերոջ անունը] կկատարի հետևյալ հիմնական գործառույթները.

- Հանրայնացնել GRM-ի գոյությունը և դրա օգտագործման կարգը:
- Ստացել և գրանցել վեճերի լուծման հարցումներ:
- Հայցողին հաստատել ստացումը:
- Որոշել իրավասությունը:
- Իրավասու հարցումները փոխանցել ԳԲ-ին՝ վերանայման և գործողությունների համար:
- Հետևել և փաստաթղթավորել բողոքների/վեճերի լուծմանն ուղղված ջանքերը և դրանց արդյունքները:

V. Ծրագրի խորհուրդ/GRM ենթահանձնաժողով/GRM Task Team

Ծրագրի խորհուրդը/GRM ենթահանձնաժողովը և/կամ GRM աշխատանքային թիմը կկատարի հետևյալ հիմնական գործառույթները.

- Անմիջական գործողություններ ձեռնարկել բողոքը/վեճը լուծելու համար (օրինակ՝ համախմբել համապատասխան կողմերին՝ քննարկելու և լուծելու հարցը իրենք՝ ԳԲ-ի վերահսկողությամբ):
- Խնդրել լրացուցիչ տեղեկություններ՝ խնդիրը պարզաբանելու համար և այդ տեղեկատվությունը կիսել բոլոր համապատասխան կողմերի հետ, կամ համոզվել, որ ԳԲ-ում ներկայացված պետական մարմինը համապատասխան վարչական գործողություն է ձեռնարկել՝ բողոքը լուծելու համար:
- Բողոքը/վեճը փոխանցել անկախ միջնորդությանը՝ միաժամանակ պահպանելով վերահսկողությունը. կամ
- Որոշել, որ հարցումը դուրս է եղել ԳԲ-ի շրջանակներից և լիազորություններից և ուղարկել այն այլ տեղ (օրինակ՝ Արդարադատության և Ոստիկանության նախարարություն կամ դատարաններ):

VI. Բողոքի հաղորդում

(i) Ո՞վ կարող է բողոք ներկայացնել:

Բողոք կարող է ուղարկվել ցանկացած անհատի կամ անհատների խմբի կողմից, որը կարծում է, որ այն վնասվել է կամ կվնասի Ծրագրի կողմից:

Եթե Բողոքը պետք է ներկայացվի մեկ այլ անհատի կամ կազմակերպության կողմից՝ նրանց անունից, ում մասին ասվում է, որ ազդեցության ենթակա են, Հայցվորը պետք է բացահայտի այն անհատին և/կամ մարդկանց, որոնց անունից ներկայացվել է Բողոքը և տրամադրի գրավոր հաստատում անհատի և/կամ կողմից: Մարդիկ ներկայացրել են, որ իրենք Հայցվորին լիազորություն են տալիս ներկայացնելու Բողոքը իրենց անունից: GRM-ը ողջամիտ քայլեր կձեռնարկի այս լիազորությունները ստուգելու համար:

(ii) Ինչպե՞ս է հաղորդվում բողոքը:

ԲԿՄ-ն պետք է ճկուն մոտեցում ցուցաբերի Բողոքների ընդունման հարցում հաշվի առնելով որոշ Շահագրգիռ կողմերի հաղորդակցության և ռեսուրսների հասանելիության հետ կապված տեղական սահմանափակումները: Բողոքը կարող է փոխանցվել GRM-ին ցանկացած հասանելի եղանակով (այսինքն՝ Էլեկտրոնային փոստով, նամակով, հեռախոսազանգով, հանդիպում, SMS և այլն): Կոնտակտային տվյալները հետևյալն են.

[Իրագործող գործընկեր՝ հասցե, հեռախոսահամար, ֆաքս և այլն ավելացնելու համար]

GRM-ի և պոտենցիալ Հայցվորների հետ և միջև հաղորդակցությունը հեշտացնելու համար GRM-ն աջակցություն կստանա ԳԲ անդամների հաստատություններից, տեղական իշխանություններից և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններից:

(iii) Ի՞նչ տեղեկատվություն պետք է ներառվի բողոքում:

Բողոքը պետք է ներառի հետևյալ տեղեկատվությունը.

- (a) Բողոքը ներկայացնող անձի կամ անհատների անունը («Հայցվոր»):
- (b) Հայցվորի հետ կապ հաստատելու միջոց (Էլ. փոստ, հեռախոս, հասցե, այլ):
- (c) Եթե ներկայացումը պոտենցիալ կամ փաստացի վնաս պատճառող անձանց անունից է, նրանց ինքնությունը, ում անունից ներկայացվել է Բողոքը, և նրանց կողմից ներկայացված գրավոր հաստատում հայցվորի կողմից բողոք ներկայացնելու իրենց անունից:
- (d) հնարավոր կամ իրական վնասի նկարագրությունը.
- (e) Վնասի կամ փաստացի վնասի ռիսկի մասին հայցվորի հայտարարությունը (ռիսկի/վնասի և տուժածների նկարագրությունը, ռիսկի/վնասի համար պատասխանատու անհատ(ների) կամ հաստատությունների անունները, վնասակար գործունեության վայր(ներ)ը և ամսաթիվ(ներ)ը .)
- (f) ինչ է արվել մինչ այժմ Հայցվորի կողմից՝ խնդիրը լուծելու համար:
- (g) արդյոք Հայցվորը ցանկանում է, որ իր ինքնությունը գաղտնի մնա:
- (h) GRM-ից պահանջվող հատուկ օգնությունը:

Այնուամենայնիվ, բողոքողներից չի պահանջվում տրամադրել վերը թվարկված ամբողջ տեղեկատվությունը: Ի սկզբանե, բողոքողին պետք է միայն բավարար տեղեկատվություն տրամադրի իրավասությունը որոշելու համար: Եթե տրամադրվում է անբավարար տեղեկատվություն, ապա GRM-ը պարտավոր է Էական, բարեխիղճ ջանքեր գործադրել՝ կապ հաստատելու բողոքատուի հետ՝ պահանջելու համար անհրաժեշտ ցանկացած լրացուցիչ տեղեկատվություն՝ իրավասությունը որոշելու համար, և եթե իրավասու է, մշակելու առաջարկվող պատասխան:

VII. Մուտքագրում, ճանաչում եվ հետեվում

Բոլոր բողոքները և կոնֆլիկտների մասին հաշվետվությունները կստացվեն, կհատկացվեն հետագծման համար, կճանաչվեն Հայցվորին, կգրանցվեն Էլեկտրոնային եղանակով և ենթակա կլինեն պարբերաբար թարմացումների հայցվորին, ինչպես նաև գրասենյակային ֆայլին:

Բողոքը ստանալուց հետո մեկ (1) շաբաթվա ընթացքում GRM-ը գրավոր ծանուցում կուղարկի Բողոքի հայցվորին, որը ստացվել է նշանակված հետևող համարով:⁵

Բողոքի յուրաքանչյուր ֆայլ առնվազն կպարունակի.

- i. Հարցման ամսաթիվը, ինչպես ստացվել է:
- ii. Գրավոր ճանաչման ուղարկման ամսաթիվը (և բանավոր հաստատումը, եթե նույնպես կատարվել է):
- iii. Բոլոր այլ հաղորդակցությունների կամ հանդիպումների ամսաթվերը և բնույթը Հայցվորի և այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերի հետ:
- iv. Հաշտարարի կամ միջնորդի ցանկացած խնդրանք, առաջարկ կամ ներգրավվածություն:
- v. Առաջարկվող լուծման/առաջարկի հետ կապված ամսաթիվը և գրառումները:
- vi. Հայցվորի (կամ այլ շահագրգիռ կողմերի) ընդունումը կամ առարկությունները:
- vii. Առաջարկվող հետագա քայլերը, եթե առարկություններ առաջանան:
- viii. Այլընտրանքային լուծում, եթե նոր երկխոսություն սկսվեր:
- ix. Նշումներ իրականացման վերաբերյալ.
- x. Մշտադիտարկումից և հետևողականությունից բխող ցանկացած եզրակացություն և առաջարկություն:

⁵Բանավոր երախտագիտությունը կարող է օգտագործվել նպատակահարմարության համար (և նաև ձայնագրվել), բայց պետք է դրան հաջորդի գրավոր հաստատում

IX. Հաղորդակցության եվ կարգավիճակի թարմացումների պահպանում

Յուրաքանչյուր Բողոքի ֆայլերը հասանելի կլինեն Հայցվորի և Բողոքում ներգրավված այլ շահագրգիռ կողմերի կամ նրանց նշանակված ներկայացուցիչ(ների) կողմից վերանայման համար: Համապատասխան ֆայլեր կձեռնարկվեն Հայցվորի գաղտնիությունը պահպանելու համար, եթե նախկինում պահանջվել է:

GRM-ը պարբերաբար թարմացումներ կտրամադրի Հայցվորին՝ կապված Բողոքը լուծելու կարգավիճակի և ընթացիկ գործողությունների հետ: Չներառյալ Բողոքի ստացման հաստատումը, նման թարմացումները տեղի կունենան ողջամիտ ընդմիջումներով (ոչ ավելի, քան յուրաքանչյուր երեսուն (30) օրը մեկ):

X. Հետաքննություն եվ կոնսենսուսի ձևավորում

Բողոքը ստանալուց հետո մեկ (1) շաբաթվա ընթացքում [իրագործող գործընկերը] կձևակերպի PB/GRM ենթահանձնաժողովին (GRM SC)/GRM Task Team-ին (GRM TT) և ցանկացած այլ համապատասխան հաստատության Բողոքի ստացման մասին:

[Եթե ԲՈՂՈՔՆԵՐ ՍՏԱՆԱՑՈՂ ԱՌԱՋՆԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆԸ ՆԱԽԱԽԱՐԱՎԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄԸ ԿԱՍ ԳՐՄ ՏՏ-Ն Է, ԿԲ-Ն կբացահայտի ԳԲ-ից և/կամ նրանց համապատասխան հաստատություններից կազմված անհատների հատուկ թիմը՝ Բողոքին պատասխան մշակելու համար: Այս անձանց անունները հասանելի կլինեն Հայցվորին:]

Նշանակված PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ն անհապաղ կներգրավեն Հայցվորին և ցանկացած այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմի, որը նպատակահարմար կհամարվի՝ հավաքելու Բողոքի վերաբերյալ բոլոր անհրաժեշտ տեղեկությունները:

PB անդամների/GRM SC/GRM TT-ի միջոցով GRM-ն իրավասու է պահանջել համապատասխան պետական կառույցներից ցանկացած տեղեկատվություն (փաստաթղթեր կամ այլ կերպ), որոնք առնչվում են Բողոքը լուծելու և ապագայում նույն բնույթի բողոքներից խուսափելու համար:

Անհրաժեշտության դեպքում PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ն մեկ կամ մի քանի հանդիպումներ կիրավորեն համապատասխան անձանց և հաստատությունների հետ [ազգային կապիտալում] կամ այլուր՝ [երկրի անվանումը], ըստ անհրաժեշտության:

Բոլոր հետաքննական գործողությունների նպատակն է զարգացնել Բողոքում բարձրացված խնդիրների և մտահոգությունների մանրակրկիտ ըմբռնումը և նպաստել առաջարկվող լուծման և առաջընթացի շուրջ փոխհամաձայնությանը:

PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ն ձեռք կբերեն իրենց համապատասխան անձնակազմի համագործակցությունը հետաքննության հետ:

Հետաքննության ընթացքում PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ը կարող են որոշել, որ տեղում դաշտային հետաքննությունն անհրաժեշտ է Բողոքը պատշաճ կերպով հասկանալու և արդյունավետ առաջարկվող լուծում և առաջընթաց մշակելու համար:

XI. Խորհրդատվական կարծիք եվ/կամ տեխնիկական աջակցություն փնտրելը

Բողոքը ստանալուց հետո ցանկացած պահի և առաջարկվող լուծումն ու հետագա ուղին իրականացնելու ընթացքում, PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ն կարող են խնդրել տեխնիկական աջակցություն և/կամ խորհրդատվական կարծիք [երկրում] կամ միջազգային ցանկացած անձից կամ անհատից: որը ողջամտորեն կարող է ենթադրվել, որ օգնում է:

XII. Առաջարկվող գործողությունների եվ լուծումների հրապարակայնացում եվ իրականացման վերահսկում

PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ը Հայցվորին կհաղորդեն մեկ կամ մի քանի առաջարկվող գործողություն կամ որոշում և հստակորեն կներկայացնեն առաջարկվող առաջընթացի պատճառներն ու հիմքերը:

Եթե Հայցվորը չի ընդունում որոշումը, PB անդամները/GRM SC/GRM TT-ը կգբաղվեն Հայցվորի հետ՝ այլընտրանքային տարբերակներ տրամադրելու համար:

Եթե Հայցվորն ընդունի առաջարկվող լուծումը և առաջընթացի ուղին, ապա GRM-ը կշարունակի վերահսկել իրականացումը ուղղակիորեն և Հայտատուից և այլ համապատասխան կողմերից հաղորդագրություններ ստանալու միջոցով: Անհրաժեշտության դեպքում GRM-ը կարող է տեղեկատվություն հայցել համապատասխան կողմերից և անհրաժեշտության դեպքում նախաձեռնել նոր երկխոսություն:

Հայցվորի և այլ շահագրգիռ կողմերի հետ բոլոր հաղորդակցություններում GRM-ն առաջնորդվելու է իր խնդիրների լուծման դերով, ոչ հարկադրական սկզբունքներով և գործընթացով, ինչպես նաև Հայցվորի և այլ շահագրգիռ կողմերի հետ փոխգործակցության կամավոր, բարեխիղճ բնույթով:

XII. Մոնիտորինգ եվ գնահատում

Երկու տարին մեկ անգամ, GRM-ը հանրությանը հասանելի կդարձնի GRM-ի աշխատանքը նկարագրող հաշվետվություն, որը կներկայացնի վերջին վեց ամիսների ընթացքում ստացված և մշակված Բողոքների քանակը և բնույթը, ստացված բողոքների ամսաթիվը և նկարագրությունը, լուծումները, ուղղորդումներ և կարգավորման ուղղությամբ շարունակական քանքեր, և ընթացիկ բանաձեռների կատարման կարգավիճակը: Ցանկացած առանձին Բողոքի առնչությամբ տրամադրվող մանրամասնության մակարդակը կախված կլինի հարցերի զգայունությունից և գաղտնիության վերաբերյալ շահագրգիռ կողմերի մտահոգություններից՝ միաժամանակ ապահովելով համապատասխան թափանցիկություն GRM-ի գործունեության վերաբերյալ: Ձեկույցը նաև կընդգծի առաջացող հակամարտությունների, բողոքների և վեճերի լուծման հիմնական միտումները և կներկայացնի առաջարկություններ՝

- i. Միջոցներ, որոնք կարող է ձեռնարկվել Կառավարության կողմից՝ ապագա վնասներից և դժգոհություններից խուսափելու համար:
- ii. GRM-ի բարելավումներ, որոնք կբարձրացնեն դրա արդյունավետությունը, մատչելիությունը, կանխատեսելիությունը, թափանցիկությունը, օրինականությունը, վստահելիությունը և կարողությունները:

XIII. Միջնորդություն

Անկախ միջնորդության տարբերակի համար ցուցակի/վահանակի միջնորդները պետք է ունենան առնվազն հետևյալ որակավորումները.

- Մասնագիտական փորձ և փորձ անաչառ միջնորդության ոլորտում:
- [Ծրագրի տեսակը և գործողությունները երկրում] և տարածաշրջանում, ներառյալ բնիկ և ցեղային մշակույթի և գործելակերպի իմացություն:
- [Ազգային և տեղական լեզուների, ըստ անհրաժեշտության] իմացություն:
- Հասանելիություն սկզբունքորեն մինչև 20 օր տևողությամբ առաջադրանքների համար:
- Բոլոր հարաբերություններն ու շահերը հայտարարելու պատրաստակամություն, որոնք կարող են ազդել առանձին դեպքերում որպես անաչառ միջնորդներ հանդես գալու նրանց կարողության վրա:

Եթե միջնորդությանը հաջողվել է լուծել վեճը կամ բողոքը, արդյունքը կփաստագրվի [Իրագործող գործընկեր] կողմից և կվերանայվի աշխատանքային խմբի կողմից: Եթե դա անհաջող է, շահագրգիռ կողմերը հնարավորություն կունենան վերադառնալ ԳԲ անդամներ/GRM SC/GRM TT օգնության համար:

XIV. Առանց նախապաշարմունքների

Սույն GRM-ի գոյությունն ու օգտագործումը չի վնասում որևէ այլ բողոքարկման մեխանիզմի ներքո գոյություն ունեցող իրավունքներին, որոնք անհատը կամ անհատների խումբն այլ կերպ կարող է մուտք ունենալ ազգային կամ միջազգային իրավունքի կամ այլ հաստատությունների, գործակալությունների կամ հանձնաժողովների կանոնների և կանոնակարգերի համաձայն: